

ISSN 2307-5740
DOI: 10.31891/2307-5740

Науковий журнал

ВІСНИК

**Хмельницького
національного
університету**

Економічні науки

2018, № 6, Том 3

Scientific journal

HERALD

of Khmelnytskyi National University

Economic sciences

2018, Issue 6, Part 3

Хмельницький 2018

ВІСНИК

Хмельницького національного університету

Затверджений як фахове видання

Постановою президії ВАК України від 12.05.2015 № 528

(<http://old.mon.gov.ua/ua/activity/563/perelik-naukovikh-fakhovikh-vidan/6797/>)

Засновано в липні 1997 р.

Виходить 6 разів на рік

Хмельницький, 2018, № 6, Том 3 (264)

**Засновник і видавець: Хмельницький національний університет
(до 2005 р. — Технологічний університет Поділля, м. Хмельницький)**

Наукова бібліотека України ім. В.І. Вернадського http://nbuv.gov.ua/j-tit/Vchnu_ekon

Журнал включено до наукометричних баз:

Index Copernicus <http://jml2012.indexcopernicus.com/i++i++p4539,3.html>

Google Scholar <http://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=nDupjDAAAAAJ>

РИНЦ http://elibrary.ru/title_about.asp?id=37652

Головний редактор **Войнаренко М. П.**, д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент Національної академії наук України, проректор з науково-педагогічної та наукової роботи, перший проректор Хмельницького національного університету

Заступник головного редактора. **Нижник В. М.**, д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, проректор з науково-педагогічної роботи

Голова редакційної колегії серії «Економічні науки» **Хмельницького національного університету**

Відповідальний секретар **Гуляєва В. О.**, завідувач відділом інтелектуальної власності і трансферу технологій Хмельницького національного університету

Члени редколегії серії «Економічні науки»

Войнаренко М. П., д. е. н.; Альохін О. Б., д. е. н.; Асаул А. М., д. е. н. (Російська Федерація); Бондаренко М. І., к. е. н.; Васильківський Д. М., д. е. н.; Ведерніков М. Д., д. е. н.; Вишковська Зофія, д. е. н. (Польща); Геєць В. М., д. е. н.; Гончар О. І., д. е. н.; Григоруک П. М., д. е. н.; Джалагонія Давід, проф. (Грузія); Диха М. В., д. е. н.; Дудко В. М., д. е. н. (Російська Федерація); Журба І. Є., д. е. н.; Завгородня Т. П., д. е. н.; Замазій О. В., д. е. н.; Євдокимов В. В., д. е. н.; Йохна М. А., д. е. н.; Ковальчук С. В., д. е. н.; Кулинич Р. О., д. е. н.; Лук'янова В. В., д. е. н.; Ляшенко О. М., д. е. н.; Любохинець Л. С., к. е. н.; Матюх С. А., к. е. н.; Мікула Н. А., д. е. н.; Микитенко В. В., д. е. н.; Мороз О. В., д. е. н.; Нижник В. М., д. е. н.; Олуйко В. М., д. н. держ. упр.; Орлов О. О., д. е. н.; Рудніченко Є. М., д. е. н.; Савіна Г. Г., д. е. н.; Семикіна М. В., д. е. н.; Скоробогата Л. В., к. е. н.; Стадник В. В., д. е. н.; Тельнов А. С., д. е. н.; Ткаченко І. С., д. е. н.; Троціковскі Тадеуш, к. е. н. (Польща); Тюріна Н. М., к. е. н.; Філіппова С. В., д. е. н.; Хрущ Н. А., д. е. н.; Церуйова Тетяна, д. е. н. (Словакія); Череп А. В., д. е. н.; Чорна Л. О., д. е. н.

Технічний редактор

Кравчик Ю. В., к. е. н.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Хмельницького національного університету,
протокол № 4 від 29.11.2018

Адреса редакції: Україна, 29016,
м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11,
Хмельницький національний університет
редакція журналу "Вісник Хмельницького національного університету"
(0382) 67-51-08

e-mail: visnyk.khnu@gmail.com

web: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik>
http://lib.khnu.km.ua/visnyk_tup.htm

Зареєстровано Міністерством України у справах преси та інформації.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 9721 від 29 березня 2005 року (перереєстрація)

© Хмельницький національний університет, 2018

© Редакція журналу "Вісник Хмельницького національного університету", 2018

ЛАНЬО О. О. ТРАНСФОРМУВАННЯ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «РИЗИК ПІДПРИЄМСТВ» В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ	7
ТОПАЗЛИ Р. А. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА НЬОГО	12
ГЕЛЬМАН В. М. РЕСУРСИ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	17
ШИШКІНА О.В. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: ІНОЗЕМНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД	23
СВІСТУНОВ О. С. ОСОБЛИВОСТІ ЦІЛЬОВОГО СПРЯМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ	29
КОРИТНИЙ О. Г. ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩА СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	34
ДУБІНІНА С. М. УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ЗА РАХУНОК ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ	38
ЛОМОНОСОВА О. Е. ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ОСНОВНІ НАПРЯМИ	44
ДУДЯК Н. В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ	55

УДК 336.63

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-264-6(3)-7-11

ЛАНЬО О. О.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

ТРАНСФОРМУВАННЯ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «РИЗИК ПІДПРИЄМСТВ» В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто трансформаційність розвитку теорій під впливом науково-технічної революції та їхній вплив на становлення та ефективне функціонування підприємств. Обґрунтовано широке використання цифрових технологій та, як наслідок, кардинальна зміна якості економічного життя в цілому, так і фінансово-економічного профілю підприємства. Доведено, що за таких умов об'єктивним економічним ресурсом стає здатність адекватного реагування на невизначеність та ризик. Графічно представлено місце невизначеності в процесі функціонування підприємства та визначено його зв'язок із ризиком. Узагальнено підходи до розуміння сутності поняття «ризик» та наголошено, що реалізація ризикових дій є мотиватором (ресурсом, причиною, стимулятором) отримання додаткового ефекту в процесі досягнення визначених цілей. На цій підставі сформовано сукупність пріоритетів фінансового ризик-менеджменту підприємств будівельної сфери.

Ключові слова: невизначеність, ризик, фінансові бізнес-процеси, інновації, підприємство, ризикові обставини.

LANYO O.

Chernihiv Polytechnic National University

TRANSFORMATION OF UNDERSTANDING THE CONCEPT OF "ENTERPRISE RISK" IN THE CONDITION OF DIGITAL ECONOMY

The purpose of this article is to accomplish critical analysis of the theoretical foundations of risk, prove its connection with uncertainty and substantiate the possibilities of improving its understanding in the context of the impact of the modern digital age on the efficiency of enterprises.

The transformational development of theories under the influence of the scientific and technological revolution and their impact on the formation and effective functioning of enterprises is considered. It is justified an extensive use of digital technologies and, as a consequence, a radical change in the quality of economic life in general and financial and economic profile of the enterprise as well. It is proved that in such conditions the objective economic resource becomes the ability to adequately respond to uncertainty and risk. The place of uncertainty in the process of functioning of the enterprise is graphically presented and its connection with risk is determined.

Approaches to understanding the essence of the concept of "risk" are generalized and it is emphasized that the implementation of risky actions is a motivator (resource, cause, stimulator) to obtain additional effect in the process of achieving certain goals. On this basis, a set of priorities of financial risk management of construction companies.

Keywords: uncertainty, risk, financial business processes, innovation, enterprise, risk circumstances.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток будь-якого суспільства та окремих суб'єктів господарювання потрібно розглядати у тісному зв'язку із можливостями інтелегібельного або іншими словами всепізнаваємого. Це пояснюється необхідністю зменшення невизначеностей та здатністю до цілеспрямованого та логічного управління. Зазначимо, що такі спроби дослідження світогляду та новітньо-глибокого розуміння процесів у ньому призводять до появи нових викликів чи невизначеностей, які обумовлюються таким пізнанням. Зокрема, на таких твердженнях неодноразово наголошував Дуглас Норт [1] у своїх наукових роботах. І це, дійсно правильно, оскільки інтенсивний розвиток світового товариства та цивілізації спонукає до продукування адекватно-новітніх уявлень про сутнісні модифікації тих чи інших об'єктів чи процесів.

Не можна не наголосити на тому, що сучасні суб'єкти господарювання знаходяться у середовищі постійної невизначеності, що обумовлює настання подій, які як позитивно, так і негативно впливають на їхню діяльність. Продукує таку невизначеність як внутрішнє, так і зовнішнє середовище, сукупний вплив яких відображається на ефективності функціонування підприємства та потребує вживання комплексу заходів превентивного управління.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню економічної сутності поняття «ризик», його взаємозв'язку із невизначеністю та вивченню підходів до управління ним присвячені праці таких вчених-економістів, як: В. О. Шпандарук [2], Т. В. Цвігун [3], С. М. Клименко [4], А. В. Гринов [5], С. В. Белоусова [6] та інших. За результатами проведеного дослідження досягнень науковців виявлено потребу в удосконаленні трактування понятійного апарату з огляду нові виклики та ризики в сучасній фінансово-економічній системі.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Попри вагомий доробок учених у цій сфері, треба зазначити, що питання ідентифікування, класифікації, оцінки ризику підприємств та пошуку ефективних інструментів управління ним, потребують ґрунтовних подальших досліджень. Особливу увагу доцільно зосередити на трансформуванні досліджуваного поняття в умовах посилення ризикованості світової економіки та продукування нової парадигми діяльності суб'єктів господарювання під домінуванням таких факторів, як інформація, знання та інновації. Дійсно, відповідні знання про ризик, ризикоутворюючі

фактори та специфіку управління ними, є тими важливими складовими, що сприяють забезпеченню фінансової стійкості, безпеки та ефективності функціонування підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є критичний аналіз теоретичних засад ризику, доведення його зв'язку з невизначеністю та обґрунтування можливостей удосконалення його розуміння в умовах впливу сучасного цифрового століття на ефективність діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історичний екскурс становлення нових галузей під впливом науково-технічної революції свідчить про появу багатьох нових сфер, що характеризуються стрімким своїм розвитком, активним застосуванням інтелектуального капіталу та здійснюваним впливом на інші складові сучасного суспільства. У свою чергу, такий вплив зумовлює появу різноманітних теорій та підходів, в яких пояснюється специфічність та глибинність здійснюваних трансформацій, їхня значимість та впливовість на економічне життя. До таких теорій доречно віднести такі: «постіндустріального суспільства» (Д. Белл), «суспільства дозвілля» (Д. Рісмен), «технотронне суспільство» (З. Бжезинський), «суспільство третьої хвилі» (Е. Тоффлер), «технократичне програмоване суспільство» (А. Турен), «інформативне суспільство» (Ф. Махлуп та Т. Умесао), «посткапіталістичне суспільство» (Р. Дарендорф та П. Друкер), «суспільство постмодерну» (Ж. Лиотар), «інформаційне суспільство» (М. Кастельс), «суспільство постматеріальних цінностей» (Р. Інглехарт) та ін. [7].

Говорячи про таку трансформаційність теорій і відповідно становлення та ефективний розвиток підприємств під їхнім впливом, варто зупинити особливу увагу на сучасності, а саме, активнорозростаючих масштабах впровадження цифрових технологій і відповідній появі ризиків, що зумовлюють цей процес. Дійсно, цифрові технології сучасний тренд економіки та соціуму, оскільки застосовуються як у приватному житті, бізнесі, так і в діяльності державних органів. Таке широке використання цифрових технологій зумовлює кардинальну зміну якості економічного життя в цілому, так і фінансово-економічного профілю підприємства зокрема. Це пояснюється, насамперед, повсюдним впровадженням новітніх принципів управління, основу яких складають цифрові інновації: розподілені реєстри, масиви великих даних, інноваційні методи аналізу та математичного моделювання.

До речі, цифрову економіку часто називають електронною, мережевою, інтернет-економікою, в якій господарська діяльність відбувається за допомогою електронних або цифрових технологій [8, с. 48]. При цьому, ключовою особливістю є те, що акцент ставиться не на використанні програмного забезпечення, а на товарах, послугах та сервісах, що реалізуються за допомогою електронного бізнесу, електронної комерції. Звідси стає зрозумілим, що застосування цифрових технологій у діяльності підприємств не зводиться лише до них як виключного інструменту швидкої систематизації та аналізування отриманої інформації.

Активне впровадження цифрових технологій у фінансові бізнес-процеси суб'єктів господарювання зумовлює певні кардинальні зміни, що викликані як впливом механізмів впливу цифрових технологій на ефективність діяльності підприємств, так і обґрунтуванням допустимих меж такого впливу, і визначенням можливостей ідентифікації та управління новими ризиковими обставинами й безпосередньо самими ризиками. Тому, зрозумілим є той факт, що підприємства все більшою мірою відчують потребу впровадження та застосування досягнень цифрового століття, в якому бізнес-процеси в усталеному вигляді існувати не можуть. Зокрема, актуалізації набуває оновлений погляд, розуміння та здатність до управління ризиками, що як ніколи обумовлене агресивним впливом зовнішнього середовища у вигляді невизначеності. У даній ситуації об'єктивним економічним ресурсом стає здатність адекватного реагування на невизначеність та ризик.

Невизначеність є передумовою виникнення ризику, при цьому невизначеність може характеризуватися з різних сторін (рис. 1).

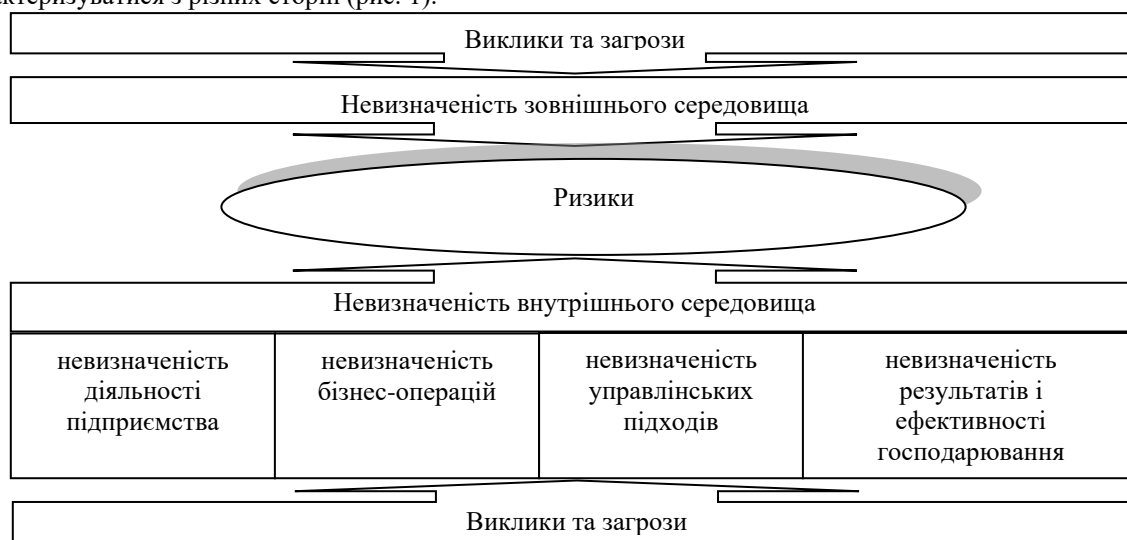

Рис. 1. Місце невизначеності в процесі функціонування підприємства

Джерело. Побудовано автором.

Дійсно, невизначеність варто визнати як ключовий чинник досягнення запланованих результатів діяльності будь-якого підприємства. У свою чергу, фактори внутрішнього та зовнішнього середовища дозволяють охарактеризувати ступінь та глибину впливу невизначеності на реалізацію певного ризику.

Невизначеність характеризується такими поняттями як непередбачуваність, випадковість, неоднозначність, нечіткість. Здебільшого, на нашу думку, ризик обумовлюється саме поняттям невизначеності. Останню можна поділити на невизначеність середовища та невизначеність проваджуваних дій. Говорячи про невизначеність середовища наголошуємо на неповноті інформації про фактори впливу внутрішнього і зовнішнього середовища. А, вже, коли мова йде про невизначеність проваджуваних дій, то розуміємо неоднозначність сприйняття однієї і тієї ж ситуації різними людьми залежно від мотивів, рівня знань та досвіду, думок, емоційного стану тощо.

Формування станів невизначеності обумовлюється посиленням ризикогенності світової економіки та продукуванням нової парадигми діяльності суб'єктів господарювання під домінуванням таких факторів, як інформація та знання, інновації та ризик.

Критичний аналіз наукового підґрунтя, що присвячене проблематиці ризику, дає змогу констатувати, що серед дослідників наразі немає єдиної позиції в частині визначення сутності поняття «ризик». Спробуємо дослідити та обґрунтувати власну позицію щодо його розуміння. Поширеною в науковій спільноті є думка, що ризик являє собою невизначену подію або сукупність подій, реалізація яких може призвести до негативних або позитивних наслідків. Так, одна група вчених схиляється до думки, що ризик призводить до сукупності наслідків для однієї і тієї ж альтернативи, причому ймовірність прояву останньої більш менш відома. Інша група науковців розглядає ризик як ймовірність недоотримання доходів у результаті здійснення підприємницької діяльності. А, третя група дослідників наголошує на ризику як ймовірнісній категорії, що підлягає об'єктивному оцінюванню та прогнозуванню.

Науковий пошук дав можливість систематизувати поширені в економічній науці підходи до визначення дефініції «ризик».

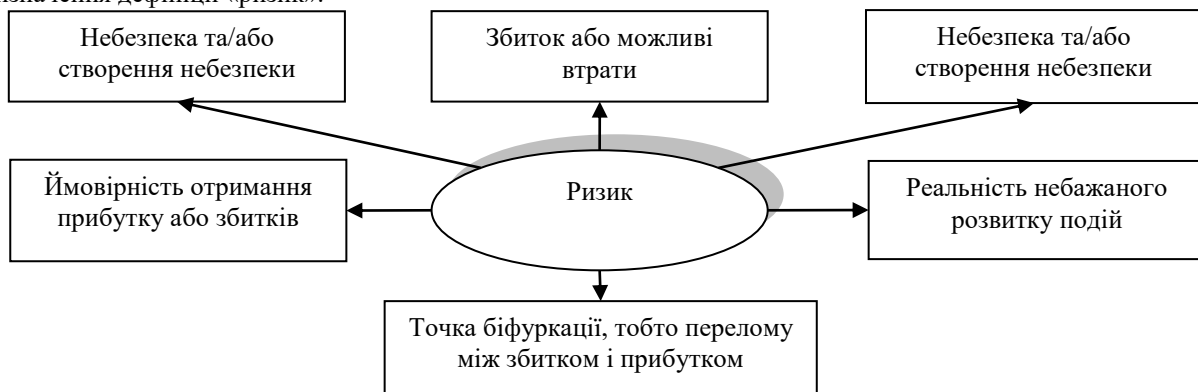

Рис. 2. Узагальнення підходів до розуміння сутності поняття «ризик»

Джерело. Побудовано автором.

Загалом вважаємо, що ризик уособлює в собі не лише помилкові дії, але й ефективні заходи й підходи в умовах невизначеності. При чому, на нашу думку, саме ймовірність реалізації сприятливих і бажаних подій, за яких досягаються позитивні результати, є необхідною передумовою та рушійною силою досягнення стратегічних пріоритетів.

Зважаючи на вище зазначене, ризик є потенційною можливістю для ефективного розвитку, окрім того, саме перехід до ризикових дій є тим важливим стимулом, за допомогою якого досягається позитивний результат у постійно мінливих умовах зовнішнього і внутрішнього середовища, у тому числі під активним впливом цифрових технологій. Тому реалізація ризикових дій і є мотиватором (ресурсом, причиною, стимулятором) отримання додаткового ефекту в процесі досягнення визначених цілей. При чому, підвищення ймовірності успіху, досягнення бажаних індикаторних параметрів, усунення неефективних напрямків і заходів є, в цілому, наслідком зниження невизначеності.

Негативне сприйняття ризику в даному разі трансформується в рамках запропонованого підходу до розгляду ризику як мотиватора (ресурсу, причини, стимулятора). За такого розуміння можна говорити про формування нового уявлення та підходу до ризику, як важливого атрибуту підприємницької діяльності, що безпосередньо пов'язаний із сприйняттям ризику як ринкової можливості, що вимагає специфічного управління на відміну від традиційно усталеного в економічній науці та практиці. У даному контексті не можна оминати увагою і прибічників погляду на ризик як ресурс, які вважають, що ризик є породженням невизначеності та її зрозумілим проявом [9].

Більшість підприємств в умовах сьогодення практично не приділяють належної уваги ідентифікуванню та впливовості позитивних ризик-подій на ефективність діяльності та досягнення високих фінансових результатів. Більшість зусиль спрямовується на управління негативними ризик-подіями як результат боротьби з виявленими проблемами та недоліками у роботі підприємств. Але ж, варто визнати, що

реалізація ризиків може бути двоаспектною: як позитивно, так і негативно відзеркалюючою діяльність підприємства. Звідси логічно виходить, що прискіпливу увагу потрібно приділяти обом видам ризиків, як позитивного, так і негативного впливу. Такий підхід, на нашу думку, сприятиме забезпеченню фінансово стійкого та прибуткового розвитку підприємства та дозволить ефективно управляти його можливостями і загрозами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відмітимо, що вибір інструментарію фінансового ризик-менеджменту підприємств будівельної сфери безпосередньо залежить від пріоритетів функціонування такої системи. Це, своєю чергою, залежить від методологічного концепту поняття «ризик». Так, якщо ризик розглядати як загрозу втрат, тоді головними цілями фінансового ризик-менеджменту є збереження наявних ресурсів підприємства (мета 1-го порядку); отримання в повному обсязі планованого доходу при збереженні прийнятного рівня ризику (мета 2-го порядку). При цьому, мета 2-го порядку актуалізується лише за умови досягнення мети 1-го порядку.

У випадку, якщо ризик тлумачити як ринкову можливість, тоді, на нашу думку, до пріоритетів фінансового ризик-менеджменту необхідно віднести такі:

- 1) забезпечення передумов стійкого розвитку підприємств будівельної сфери;
- 2) ефективне управління фінансовим забезпеченням господарської діяльності;
- 3) підвищення рівня доходності та прибутковості фінансово-господарської діяльності;
- 4) підвищення рівня капіталізації та вартості будівельних підприємств.

Варто відмітити, що вибір концепції тлумачення ризику – «ризик як загроза втрат», «ризик як ринкова можливість» – також залежить від різновиду ризику. Так, існує ціла низка ризиків щодо яких необхідно застосовувати лише заходи щодо їх мінімізації, оскільки єдиним результатом їх реалізації є збитки. Змістовий розподіл фінансових ризиків будівельних компаній у розрізі методологічного концепту ризику подано у табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл фінансових ризиків будівельних компаній у розрізі методологічного концепту ризику

Різновид фінансового ризику	Ризик як загроза втрат	Ризик як ринкова можливість
Ціновий ризик, зумовлений інфляційними дефляційними процесами	+	+
Валютний ризик	+	+
Процентний ризик	+	+
Ризик ліквідності	+	+
Ризик платоспроможності	+	-
Кредитний ризик	+	-
Інвестиційний ризик	+	+
Ризик банкрутства	+	-

Джерело. Розробка автора.

Як видно з табл. 1 більшість фінансових ризиків будівельних компаній характеризуються здатністю здійснювати як негативний, так і позитивний вплив на їх фінансовий стан, тим самим створюючи передумови до підвищення потенціалу підприємств будівельної сфери до нарощування показників фінансової ефективності їх діяльності.

Тому, логічним є висновок, що розгляд ризику як ринкової можливості висуває нові підходи до аналізу, оцінки та управління ризиками, що робить важливим таке дослідження в частині з'ясування можливостей отримання додаткових вигід за рахунок ефективного застосування новітнього інструментарію фінансового ризик-менеджменту. Саме розгляд такого інструментарію буде предметом подальших наукових розвідок автора.

Література

1. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений / Д. Норт; пер. с англ. К. Мартынова, Н. Эдельмана. - Москва : Издательский дом Высшей школы экономики, 2010. – 256 с.
2. Шпандарук В. О. Вдосконалення управління ризиками підприємств на засадах реалізації превентивних заходів / В. О. Шпандарук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – Т. 1. – № 3. – С. 241–244.
3. Цвігун Т. В. Механізм управління ризиками в системі управління підприємством / Т. В. Цвігун // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2017. – №25. – С. 9–13.
4. Клименко С. М. Особливості управління ризиками розвитку підприємств / С. М. Клименко // Стратегія економічного розвитку України. – 2013. – №32. – С. 24–29.
5. Гриньов А. В. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств у глобальному середовищі / А. В. Гриньов. – Харків : ХНАДУ, 2008. – 148 с.
6. Белоусова С. В. Формування програми управління фінансовими ризиками підприємства / С. В. Белоусова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2017. – Вип. 12. – Част. 1. – С. 33–37.
7. Журавлева Г. П. Экономическая теория. Микроэкономика - 1, 2 : учебник / под ред. Г. П. Журавлевой. – 6-е изд., испр. и доп. – Москва : Дашков и К, 2012. – 934 с.
8. Вайпан В. А. Правовое регулирование цифровой экономики / В. А. Вайпан // Предпринимательское право. – Серия «Право и бизнес». – 2018. – № 1. – С. 12–17.
9. Бублик Н. Д. Риск-ресурс: проблемы венчурностохастической деятельности / Н. Д. Бублик, В. Б. Силантьев. – Уфа : Издат. центр «Башкирский территориальный институт профессиональных бухгалтеров», 1999. – 376 с.

References

1. Nort D. Ponimanie processa ekonomicheskikh izmenenij / D. Nort; per. s angl. K. Martynova, N. Edelmana. - Moskva : Izdatelskij dom Vysshej shkoly ekonomiki, 2010. – 256 s.
2. Shpandaruk V. O. Vdoskonalennya upravlinnya rizikami pidpriemstv na zasadah realizaciyi preventivnih zahodiv / V. O. Shpandaruk // Visnik Hmelnickogo nacionalnogo universitetu. – 2010. – Т. 1. – № 3. – S. 241–244.
3. Cvigun T. V. Mehanizm upravlinnya rizikami v sistemi upravlinnya pidpriemstvom / T. V. Cvigun // Naukovij visnik Mizhnarodnogo humanitarnogo universitetu. – 2017. – №25. – S. 9–13.
4. Klimenko S. M. Osoblivosti upravlinnya rizikami rozvitu pidpriemstv / S. M. Klimenko // Strategiya ekonomichnogo rozvitu Ukraini. – 2013. – №32. – S. 24–29.
5. Grinov A. V. Upravlinnya innovacijnim rozvitkom promislovih pidpriemstvu globalnomu seredovishi / A. V. Grinov. – Harkiv : HNADU, 2008. – 148 s.
6. Byelousova S. V. Formuvannya programi upravlinnya finansovimi rizikami pidpriemstva / S. V. Byelousova // Naukovij visnik Uzhgorodskogo nacionalnogo universitetu. – 2017. – Vip. 12. – Chast. 1. – S. 33–37.
7. Zhuravleva G. P. Ekonomicheskaya teoriya. Mikroekonomika - 1, 2 : uchebnik / pod red. G. P. Zhuravlevoj. – 6-e izd., ispr. i dop. – Moskva : Dashkov i K, 2012. – 934 s.
8. Vajpan V. A. Pravovoe regulirovanie cifrovoj ekonomiki / V. A. Vajpan // Predprinimatelskoe pravo. – Seriya «Pravo i biznes». – 2018. – № 1. – S. 12–17.
9. Bublik N. D. Risk-resurs: problemy venchurnostohasticheskoy deyatelnosti / N. D. Bublik, V. B. Silantev. – Ufa : Izdat. centr «Bashkirskij territorialnyj institut professionalnyh buhgalterov», 1999. – 376 s.

Надійшла / Paper received: 07.10.2018
Надрукована / Paper Printed : 06.12.2018

УДК 330.3

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-264-6(3)-12-16

ТОПАЗЛИ Р. А.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА НЬОГО

У статті проаналізовано наукові підходи до тлумачення економічної природи інвестиційного клімату з позиції наукових шкіл кейнсіанства, монетаризму, інституціоналізму, теорії економічного розвитку Шумпетера. Обґрунтовано, що інвестиційний клімат будівельної галузі, є явищем динамічним, яке зазнає постійних трансформацій під впливом різноманітної сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів. Розкрито фактори впливу на інвестиційний клімат будівельної галузі у розрізі таких їх різновидів: природні, соціально-політичні, економічні, виробничі, комерційні та фінансово-економічні. Систематизовано передумови, що обумовлюють ризик формування низького рівня інвестиційного клімату будівельної галузі, виокремивши такі напрями: блок зовнішніх передумов та тих, що пов'язані зі специфікою інвестиційної діяльності.

Ключові слова: інвестиційний клімат, будівельна галузь, фактори впливу, передумови інвестиційного клімату.

TOPAZLY R.

Chernihiv Polytechnic National University

THEORETICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING THE INVESTMENT CLIMATE AND SYSTEMATIZATION OF ESSENTIAL FACTORS

The purpose of this article is to generalize conceptual approaches to interpreting the economic nature of the investment climate and systematize the driving factors.

The article analyzes scientific approaches to the interpretation of the economic nature of the investment climate from the standpoint of scientific schools of Keynesianism, monetarism, institutionalism, Schumpeter's theory of economic development. It is substantiated that the investment climate of the construction industry is a dynamic phenomenon that undergoes constant transformations under the influence of a diverse set of internal and external factors. The factors influencing the investment climate of the construction industry in terms of the following types are revealed: natural, socio-political, economic, production, commercial and financial-economic. The preconditions that determine the risk of forming a low level of investment climate in the construction industry are systematized, distinguishing the following areas: a block of external prerequisites and those related to the specifics of investment activities.

It is proved that a favorable investment climate is a set of conditions for investment development and is formed on the basis of both macro- and microeconomic, both direct and indirect methods of influence, which determine the creation and operation of investment methods to attract investment in construction.

Keywords: investment climate, construction industry, factors of influence, preconditions of investment climate.

Постановка проблеми. Характерною особливістю ХХ ст. є ускладнення структури економічних систем, пришвидшення науково-технологічних трансформацій, постійний вплив інтеграційних процесів на розвиток економіки в цілому та окремих галузях зокрема. Проблематика функціонування будівельної індустрії в частині формування інвестиційного клімату заслуговує на особливу увагу, зважаючи на формулювання стратегічних пріоритетів її ефективного поступу в умовах швидко змінюваного економічного простору.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню проблематики концептуалізації, формуванню та забезпеченню належного рівня інвестиційного клімату присвячено ціла низка наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. Також важливо акцентувати на праці тих вчених-дослідників, які акцентують увагу на окремих специфічних аспектах формування інвестиційного клімату, ролі держави в цьому процесі та розумінні значущості впливу тих чи інших факторів. Так, Дж. Гелбрейт зазначає, що на економічне зростання впливає усунення відмінностей між приватним і корпоративним секторами економіки [1, с. 55]. Питання формування інвестиційного іміджу та інвестиційної привабливості економіки України розглядав у працях О. В. Гаврилюк [2, с. 99], особливості формування підходів до поліпшення інвестиційного клімату в Україні досліджував О. К. Малютін [3, с. 41], інноваційну парадигму управлінської діяльності аналізував В. В. Россоха [4, с. 59–61], рейтингову оцінку економіки України за рівнем інвестиційної привабливості розглядала Н. А. Марченко [5, с. 94–100].

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Високо оцінюючи вклад науковців у розвиток теорико-методологічних та прикладних аспектів формування та підтримання на належному рівні інвестиційного клімату країни, утім, на нашу думку, недостатньо уваги приділено вивченню цього питання з позиції галузевого аспекту, а саме будівельної сфери.

Постановка завдання. Метою написання цієї статті є узагальнення концептуальних підходів до тлумачення економічної природи інвестиційного клімату та систематизація рушійних факторів впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне суспільство важко уявити без такого економіко-правового явища, як інвестування. Інвестиції – це характеристика динамічного зростання, майбутнього швидкого та інноваційного поступу галузі. Проблематика дослідження детермінант

інвестиційного клімату, діагностування факторів впливу на нього та теорій інвестиційної поведінки, завжди була і буде предметом широкого обговорення. Це пояснюється, насамперед, можливостями та закономірностями розвитку конкурентного ландшафту галузі:

- зростанням значущості фактору часу, розширенням просторових меж бізнес-системи;
- підвищенням кількості конкурентів, які можуть швидко скопіювати будь-яку новинку незалежно від галузевої приналежності;
- зростанням трансакційних витрат;
- фокусуванням інформаційної траєкторії від забезпечення ефективної діяльності управляючої системи до клієнтоорієнтованості;
- скороченості часового лагу між реалізацією стратегічної альтернативи до реагування на дії конкурентів та інших учасників ринку.

Інвестиційний клімат у будівельній індустрії в цілому характеризує сукупність наявних та потенційних умов, за яких здійснюватимуться вкладення інвесторів у розвиток галузі. Поняття інвестиційного клімату не є сталим, воно динамічне, оскільки кожний етап розвитку як суспільства, так і окремої галузі економіки, супроводжується продукуванням нових ризиків економічного, політичного та іншого характеру, сукупна дія яких обумовлює позитивні або негативні трансформації.

Варто зазначити, що тематика інвестиційного клімату бере свій початок ще з класиків, починаючи з А. Сміта, погляди якого формувалися на захисті свободи підприємництва та конкуренції, незначного втручання держави в регулювання діяльності як окремих суб'єктів, так і галузей, дії так званої «невидимої руки ринку», що в цілому мало виступати каталізатором розвитку тих чи інших економічних систем. Пізніше вже Дж. Кейнс [6] не залишив поза увагою та у своїх дослідженнях розглядав цю проблематику. За його переконаннями, посилення значущості держави в умовах економічної рецесії є конче необхідною для розширення інвестиційної активності та зростання платоспроможного попиту. За Дж. Кейнсом створити поштовх до інвестиційного пробудження має саме держава через тріадність факторів впливу: схильність до збереження, граничну ефективність капіталу і норми проценту, а також зростання можливостей інвестування з державного бюджету за допомогою, залучення до цього процесу приватних інвесторів.

Інституціональна теорія в різних аспектах містить розгляд проблематики інвестиційного клімату. Відповідно до згаданої теорії, повністю поведінку індивідуума, інститути у вигляді сукупності правил і норм не визначають, але є важливими задля формування сприятливих умов для економічного піднесення та обмеження набору альтернатив вибору згідно з окресленою цільовою настановою. За Д. Норттом під інститутами розуміються «правила гри» в суспільстві або іншими словами формування рамкових бар'єрів взаємовідносин між людьми. При цьому, інституціональні зрушення та трансформації є індикатором розвитку суспільства та дозволяють усвідомити історичні зміни [7, с. 18].

Цікавою для розуміння та аналізу є концепція витрат опортуністичної поведінки, тобто поведінки такого суб'єкта, який ухиляється від умов дотримання контракту та має бажання отримати вигоду через партнерів. Така вигода може набувати форми вимагання, хабарництва та шантажу. Як наслідок, не приділяється належна увага новаціям та відповідному розвитку, а це зумовлює погіршення ділового клімату. При цьому, все зростаюча значущість надається безпосередньо ролі права, яке за інституціоналістами ототожнюється з встановленими постулатами, зафіксованими державною владою [8, с. 22]. Не можна не погодитися з твердженнями про відносну постійність законів, насамперед, для забезпечення розуміння орієнтирів державної політики та підтримання стабільності інвестиційного клімату. Оскільки за протилежних умов спостерігатиметься його погіршення.

Пізніше вже Й. Шумпетер вибудував власну теорію, відповідно до якої розвиток економіки може відбуватися лише на основі інноваційного процесу за умов постійних інвестицій [9, с. 164]. Дійсно, не можна не погодитися з Й. Шумпетером стосовно постулату, що капіталістичній формі економіки властива динамічна конкурентна боротьба на фоні активного пошуку та впровадження новітніх підходів, механізмів, процедур, за допомогою яких відбуватиметься динамічний розвиток як економіки в цілому, так і окремих галузей зокрема.

Але, досягнення таких амбітних орієнтирів є можливим за сприятливих умов функціонування новаторів та інвесторів, до речі від останніх залежить потужність потоку інвестицій. Й. Шумпетер влучно наголошує також і на зв'язку між кредитом та провадженням інновацій, ефективне поєднання яких сприяє як появі нових економічних суб'єктів, так і зростанню інноваційних процесів у галузі.

Відмітимо, що саме з фінансування й розвитку новацій і виникла капіталістична система кредиту. Так, доступність кредиту для окремих економічних агентів певної галузі економіки є потужним фактором інвестиційного клімату. Більшість теорій ХХ ст. засвідчує роль держави в регулюванні економіки. Своєю чергою, з точки зору монетаристів, значне державне регулювання економіки послаблює діловий клімат, в цілому сприяє погіршенню умов господарювання та гальмуванню ринкових механізмів. Вони вбачають певні недоліки та відстоюють думку щодо суттєвого обмеження сфери державного регулювання економіки. Тому вважають беззаперечним розвиток ринкової економіки саме як стійкої, саморегульованої та стабільної системи задля формування сприятливих умов для економічного розвитку. Відомий монетарист М. Фрідмен переконаний, що саме ринок є каталізатором розвитку ділової активності економічних агентів, у тому числі

інвесторів. При цьому, економічні негаразди найчастіше є наслідком урядової безгосподарності [10].

Варто зазначити, що суспільна практика аналізування та детального розгляду наслідків державного втручання в економіку, свідчить про певну справедливість та прийнятність теорії М. Фрідмена. Не можна заперечити той факт, що надлишковий бюрократизм не є стимулятором росту, а, навпаки, виступає як стримуючий фактор економічного зростання та сприятливого розвитку інвестиційного клімату.

Інвестиційний клімат будь-якої галузі, є явищем динамічним, яке зазнає постійних трансформацій під впливом різноманітної сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів. Такі дослідження, що присвячені ідентифікуванню факторів впливу на інвестиційний клімат, проводяться й до сих пір. Виділимо сукупність факторів такого впливу з позиції їх представлення у розрізі внутрішнього та зовнішнього характеру (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори впливу на інвестиційний клімат будівельної галузі

Зовнішні фактори			Внутрішні фактори		
Природні	Соціально-політичні	Економічні	Виробничі	Комерційні	Фінансово-економічні
Географічні умови та кліматичні умови	Державна політика в галузі інновацій та стан культурного середовища	Участь держави в процесах фінансування	Впровадження досягнень науково-технічного прогресу	Стан конкурентної боротьби	Фінансова стабільність економічних суб'єктів будівельної галузі
Демографічна ситуація	Стан та частота змін нормативно-правового підґрунтя	Фази економічного циклу та порушення економічної рівноваги			Можливість фінансових втрат та рівень захищеності інвесторів
Форс-мажорні ситуації	Мінливість політичного середовища	Стан національного НТП	Техніко-організаційний рівень виробництва	Кваліфікація трудових ресурсів	Ефективність управління ризиками в галузі
Стихійні лиха	Наявність інституційних трансформацій	Стан інвестиційної інфраструктури			
Екологічні зрушення	Характер підтримки та захищеність новацій	Податкові стимули розвитку галузі	Ефективність використання ресурсів та їх якість	Особливості ціноутворення	Ефективність нарощування капітальної бази
	Наявність послідовного та поступального розвитку науково-технічної політики	Ступінь інвестиційної активності населення	Рівень використання національних сировинних ресурсів, а також рівень імпортозаміщення		

Джерело. Розробка автора

Варто зазначити, що інвестиційний клімат в Україні, і будівельній індустрії зокрема, містить ряд складних проблем, але, на нашу думку, таку ситуацію слід розглядати з позиції наявності прихованих можливостей для широкого застосування. До таких можливостей слід віднести макроекономічне планування на основі вироблення довгострокової політики розвитку як в цілому економіки, так і окремо будівельної галузі; ефективність використання державних фінансових ресурсів, розроблення та реалізація інвестиційної програми в частині, наприклад, імпортозаміщення та структурної трансформації економіки; перегляд податково-бюджетних постулатів, сприяння виводу бізнесу з офшорів та тіньового сектору; тощо.

Для будь-якого сучасного середовища функціонування окремої системи завжди характерною є мобільність процесів. Це обумовлюється динамічністю процесів та активізацією глобалізаційно-цифрових форматів у всіх сферах людського буття. Беззаперечно, такі тенденції перетворюють зовнішнє та внутрішнє середовище у потужний каталізатор стимулювання розвитку окремих процесів. Причому в силу різних причин, далеко не завжди, це має позитивні наслідки.

Ідентифікуємо сукупність передумов, що обумовлюють ризик формування низького рівня інвестиційного клімату будівельної галузі (табл. 2).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, сприятливий інвестиційний клімат як сукупність умов для розвитку інвестиційної діяльності формується на основі використання як макро-, так і мікроекономічних, як прямих, так і непрямих методів впливу, що обумовлюють створення і функціонування інвестиційних методів залучення інвестицій в будівництво, які включають таке:

- вдосконалення системи оподаткування, методів нарахування амортизації і використання амортизаційних відрахувань;
- встановлення суб'єктам інвестиційної діяльності спеціальних податкових режимів;
- вдосконалення механізмів захисту інтересів інвесторів;
- вдосконалення механізмів стимулювання залучення коштів населення та інших позабюджетних джерел для фінансування житлового будівництва;

- створення і розвиток мережі інформаційно-аналітичних центрів, що здійснюють регулярне проведення рейтингових оцінок суб'єктів інвестиційної діяльності;
- створення і розвиток антимонопольних механізмів;
- створення умов для формування суб'єктами інвестиційної діяльності власних інвестиційних фондів;
- створення процедур вибору пріоритетних інвестиційних фондів;
- створення процедур вибору пріоритетних інвестиційних проєктів.

Таблиця 2

Сукупність передумов, що обумовлюють ризик формування низького рівня інвестиційного клімату будівельної галузі

Передумова, що обумовлює ризик формування низького рівня інвестиційного клімату	Характеристика ризику		
	високий	помірний	незначний
Блок зовнішніх передумов			
Економічний стан розвитку галузі	Депресія	Характерні стабілізаційні ознаки	Характерні ознаки піднесення
Рівень конкурентної боротьби	Жорстка конкуренція	Здорова конкуренція	Конкуренція практично відсутня
Залежність від покупців-контрагентів	Велика залежність	Залежність незначна	Залежність практично відсутня
Місце розташування основних економічних продуцентів суспільних благ із урахуванням сировинних джерел	Економічні агенти розташовані далеко від сировинних джерел	Сировинні джерела розташовані на незначній відстані від економічних агентів	Економічний агент знаходиться поряд із сировинними джерелами
Екологічне становище	Економічні агенти постійно порушують допустимі екологічні норми	Діяльність економічних агентів впливає на екологічне становище в межах допустимих норм	Діяльність економічних агентів не впливає негативно на екологічне становище
Суспільна думка	Через провадження діяльності можливо формування негативної суспільної думки	Соціальна значущість не є визнаною	Діяльність економічних агентів має визнану соціальну значимість
Блок передумов, пов'язаних із специфікою інвестиційної діяльності			
Нормативно-правове забезпечення провадження інвестиційної діяльності	Складне, суперечливе та містить неоднозначні моменти	Правове підґрунтя зрозуміле, але вимагає високого професіоналізму при застосуванні	Правова база доступна та зрозуміла для адміністрування та облікування
Фінансування інвестиційної діяльності	Інвестиційна діяльність не фінансується	Інвестиційна діяльність фінансується в незначному обсязі, в основному за рахунок власних ресурсів економічних агентів	Інвестиційна діяльність фінансується в повному обсязі за рахунок використання як власних, так і залучених ресурсів
Дохідність інвестиційної діяльності	Дохідність від інвестиційної діяльності характеризується нестабільністю	Дохідність від інвестиційної діяльності є стабільною, але має певні коливання	Економічні агенти мають гарно прогнозовану дохідність від інвестиційної діяльності
Використання нових технологій	Економічні агенти використовують нові технології, але впевненості в їхній ефективності немає	Економічні агенти використовують нові технології в традиційних для них видах діяльності	Економічні агенти використовують перевірені та зрозумілі новітні технології
Рівень активності інноваційної діяльності	Рівень активності низький	Рівень активності середній	Рівень активності високий
Науково-технічний потенціал галузі	Науково-технічний потенціал недостатній для активної інвестиційно-інноваційної діяльності	Науково-технічний потенціал достатній для провадження інвестиційно-інноваційної діяльності	Науково-технічний потенціал сприяє активному провадженню інвестиційно-інноваційної діяльності
Стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності	Стимулювання не проводиться	Проводиться мінімальне стимулювання	Проводиться активне стимулювання
Чіткість інвестиційно-інноваційної діяльності	Інвестиційно-інноваційна діяльність не містить чіткості ринкової орієнтації	Інвестиційно-інноваційна діяльність має ринкову орієнтацію	Інвестиційно-інноваційна діяльність має чіткість ринкової орієнтації

Джерело. Розробка автора

Подальші наукові дослідження будуть стосуватися обґрунтування побудови ефективного інституційного механізму підвищення інвестиційної привабливості вітчизняної будівельної сфери, як для внутрішніх, так і зарубіжних інвесторів.

Література

1. Гэлбрейт Дж. К. Экономика невинного обмана: правда нашего времени / Дж. К. Гэлбрейт. – Москва : Европа, 2009. – 80 с.
2. Гаврилюк О. В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України / О. В. Гаврилюк // Фінанси України. – 2011. – № 2. – С. 99.
3. Малютин О. К. Концепція поліпшення інвестиційного клімату в Україні / О. К. Малютин // Фінанси України. – 2011. – № 11. – С. 41.
4. Россоха В. В. Інноваційна парадигма управлінської діяльності / В. В. Россоха // Агроінком. – 2005. – Вип. 5–6. – С. 59–61.
5. Марченко Н. А. Рейтингова оцінка України за рівнем інвестиційної привабливості / Н.А. Марченко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. – № 2 (10). – С. 94–100.
6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – Москва : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
7. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / пер. с англ. А. Н. Нестеренко. – Москва : Начала, 1997. – 190 с.
8. Бьюкенен Дж. Провал рынка и проблема «безбилетника» / Дж. Бьюкенен ; [пер. с англ. Нуреев Р. М.]. – Москва : Таурус Альфа, 1997. – 560 с. – (Серия: «Нобелевские лауреаты по экономике»; Фонд экономической инициативы; Т.1).
9. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер. – Москва : Директ-Медиа, 2007. – 400 с.
10. Фридмен М. Капитализм и свобода / М. Фридмен. – Москва : Директ-Медиа, 2010. – 218 с.

References

1. Gelbrejt Dzh. K. Ekonomika nevinnoho obmana: pravda nashego vremeni / Dzh. K. Gelbrejt. – Moskva : Evropa, 2009. – 80 s.
2. Gavrilyuk O. V. Investitsijnij imidzh ta investicijna privablivost Ukraini / O. V. Gavrilyuk // Finansi Ukraini. – 2011. – № 2. – S. 99.
3. Malyutin O. K. Konceptiya polipshennya investicijnogo klimatu v Ukraini / O. K. Malyutin // Finansi Ukraini. – 2011. – № 11. – S. 41.
4. Rossoha V. V. Innovacijna paradigma upravlinskoyi diyalnosti / V. V. Rossoha // Agroinkom. – 2005. – Vip. 5–6. – S. 59–61.
5. Marchenko N. A. Rejtingova ocinka Ukraini za rivnem investicijnoyi privablivosti / N.A. Marchenko // Naukovij visnik ChDIEU. – 2011. – № 2 (10). – S. 94–100.
6. Kejns Dzh. M. Obshaya teoriya zanyatosti, procenta i deneg / Dzh. M. Kejns. – Moskva : Gelios ARV, 1999. – 352 s.
7. Nort D. Instituty, institucionalnye izmeneniya i funkcionirovanie ekonomiki / per. s angl. A. N. Nesterenko. – Moskva : Nachala, 1997. – 190 s.
8. Byukenen Dzh. Proval rynka i problema «bezbiletnika» / Dzh. Byukenen ; [per. s angl. Nureev R. M.]. – Moskva : Taurus Alfa, 1997. – 560 s. – (Seriya: «Nobelevskie laureaty po ekonomike»; Fond ekonomicheskoy iniciativy; T.1).
9. Shumpeter J. A. Teoriya ekonomicheskogo razvitiya / J. A. Shumpeter. – Moskva : Direkt-Media, 2007. – 400 s.
10. Fridmen M. Kapitalizm i svoboda / M. Fridmen. – Moskva : Direkt-Media, 2010. – 218 s.

Надійшла / Paper received: 07.10.2018
Надрукована / Paper Printed : 06.12.2018

УДК 330

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-264-6(3)-17-22

ГЕЛЬМАН В. М.

Запорізький національний університет

РЕСУРСИ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті акцентовано увагу на зростанні ролі ресурсів, зокрема їх складових ресурсів та властивостей в результативності та ефективності здійснення підприємством своєї діяльності. Наведено порівняльний аналіз базових категорій «ресурси» та «ресурси підприємства» за такими ознаками як: сфера наукового економічного обігу, форма власності; функції, участь у виробництві продукції, процес, у якому задіяні. Узагальнено різні підходи щодо класифікації ресурсів підприємства: класифікація за фізичним змістом, або характеристики ресурсів, віднесених до матеріальної форми, протиставляють характеристикам ресурсів у нематеріальній формі, також конкретизуються та виокремлюються види ресурсів у межах конкретної їх форми тощо. Акцентовано увагу на триєдності форм ресурсів діяльності підприємства: ресурси можуть мати і матеріалізовану, і нематеріальну, і вартісну форму.

Ключові слова: ресурси, ресурси підприємства, класифікація ресурсів підприємства, види ресурсів, форми ресурсів.

HELMAN V.

Zaporizhzhia National University

DEFINITION OF THE ECONOMIC ESSENCE OF THE ENTERPRISE RESOURCES AND THEIR CLASSIFICATION

In fact, resources are of paramount importance for the enterprise, because it is the basis on which the opportunities for enterprise development and obtaining the end result, increasing market value, social value of the enterprise. And from the components of resources and their properties depends on the effectiveness and efficiency of the enterprise. It is the resources and their use that determine the potential of the enterprise. The issues of research of scientific approaches to the classification of enterprise resources, the selection of types and forms of enterprise resources are becoming relevant.

The article focuses on the increasing role of resources, in particular the components of resources and properties in the effectiveness and efficiency of the enterprise's activities. The comparative analysis of the basic categories "resources" and "resources of the enterprise" on such grounds as: the sphere of scientific economic turnover, form of ownership; functions, participation in the production of products, the process in which they are involved. An overview of various approaches to the classification of enterprise resources is made: classification by physical content, or characteristics of resources referred to a material form, are opposed to the characteristics of resources in an intangible form, the types of resources are also specified and allocated within their specific form, etc. Attention is focused on the trinity of forms of resources of an enterprise's activities: resources can have both materialized and non-material and value forms.

Keywords: resources, enterprise resources, classification of enterprise resources, types of resources, form of resources.

Постановка проблеми. Фактично ресурси мають першочергове значення для діяльності підприємства, оскільки є тією основою, на якій будуються можливості розвитку підприємства та отримання кінцевого результату, збільшення ринкової вартості, соціальної цінності підприємства. А від складових ресурсів та їх властивостей залежить результативність та ефективність здійснення підприємством своєї діяльності. Саме ресурси та їх використання визначають потенціал підприємства. Актуальності набувають питання дослідження наукових підходів щодо класифікації ресурсів підприємства, виокремлення видів і форм ресурсів підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти дослідження проблематики ресурсів знайшли місце у працях вчених від часів започаткування економіки як науки і не втратили актуальності в наш час. Важливі напрацювання з даної тематики представлено у працях Архангельського В.М., Айленда Д.Р., Дж. Барні, Бачевського Б.Є., Большухіної І.С., Дж. Брозди, Верхоглядової Н.І., М. Войцеховської, Гладира Т.С., Градова О.П., Р. Гранта, Заблудської І.В., Зінов'єва Л.Є., Кліндухової О.О., Кузнецової В.В., С. Марек Михайловської О.В., Д. Решетняк О.О., Рябенко В.В., Фастовець А.А., Дж. Харінгтона, Хітта М.А., Хоскіссона Р.Е. Чепелевої Н.М., Череп А.В., Швиданенко Г.О. та ін. Незважаючи на проведені наукові дослідження, донині залишається ряд фундаментальних питань управління ресурсами підприємства, які потребують критичного аналізу, вивчення та удосконалення. Зокрема, потребує уточнення, систематизації та уніфікації сукупність класифікаційних ознак, що застосовуються для виокремлення видів та форм ресурсів підприємства.

Формулювання цілей. Цілями даної статті є дослідження сутності ресурсів, порівняльний аналіз базових категорій «ресурси» та «ресурси підприємства», узагальнення різних підходів щодо класифікації ресурсів підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В табл. 1 наведено порівняльний аналіз базових категорій «ресурси» та «ресурси підприємства» за такими ознаками як: сфера наукового економічного обігу, форма власності; функції, участь у виробництві продукції, процес, у якому задіяні.

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз базових категорій дослідження

Ознака порівняння	Економічна категорія	
	Ресурси	Ресурси підприємства
Сфера наукового економічного обігу	Макроекономіка	Мікроекономіка
Форма власності	Суспільна	Власність підприємства та особиста власність (на роботу силу)
Функція	Основа формування економічних ресурсів	Здатність підприємства створювати продукцію та послуги
Участь у виробництві продукції	Відсутня для неекономічних ресурсів	Безпосередня
Процес, у якому задіяні	Розміщення та відтворення економічних ресурсів	Створення продукції та послуг

Примітка: побудовано автором з використанням [1, с.66]

Ресурси підприємства представляють собою сукупність матеріальних і нематеріальних елементів, будь-які засоби і можливості досягнення мети його діяльності, контрольовані підприємством, які дозволяють розробляти і реалізовувати стратегії, цілеорієнтовані на підвищення ефективності діяльності [2, с.20].

Ресурси надходять на підприємство, використовуються для досягнення його цілей та дають результат, що схематично представлено на рис. 1.

Рис. 1. Місце ресурсів у системі управління підприємством

Примітка: побудовано автором на основі [3]

Вплив зовнішнього середовища на роботу підприємства поступається місцем внутрішнім ресурсам, які переважають в питанні регулювання ефективності. Ресурси як фактор внутрішнього середовища підприємства пов'язані з організаційними процесами на підприємстві.

Аналіз економічної літератури [4-24] свідчить, що на сьогоднішній день відсутня єдина класифікація ресурсів підприємства.

Заслугує на увагу класифікація ресурсів на матеріальні та нематеріальні активи. До матеріальних активів відносяться гроші, люди, обладнання, технології; нематеріальні активи - відносини, знання, імідж, репутація. Відповідно до класифікації ресурсів, запропонованою Хітт М.А., Айлендом Д.Р., Хоскіссоном Р.Е. ресурси поділяють на матеріальні та нематеріальні ресурси. До матеріальних ресурсів відносяться фінансові, організаційні, фізичні, технологічні; до нематеріальних ресурсів – людські, інноваційні, репутаційні. На думку Л. Фаей та Р. Відел, всі ресурси підприємства купуються на ринку. В процесі перетворення вони діляться на активи і здатності.

Класифікація засобів підприємства за структурою і розміщення передбачає застосування поняття «активи». Активи можуть мати або не мати матеріальну форму, використовуються для виробництва або управління і приносять підприємству прибуток. Складний зв'язок активів і навичок їх використання представляє здібності, завжди невлімові і нематеріальні, що піддаються документального підтвердженню умовно, і оцінювані за непрямими ознаками.

Активи - кошти підприємства, над якими підприємство отримало контроль. Вони можуть бути створені, придбані і підрозділяються на відчутні і невлімові. Це «видимі» ресурси, їх можна легко враховувати. Тому поняття «актив» тісно пов'язане з обліком. Класифікація активів підприємства передбачає їх розподіл на оборотні і необоротні, які можуть мати матеріальну і нематеріальну форму (відчутні і невлімові). Ці активи є об'єктом обліку на підприємстві. У зв'язку з цим їх можна планувати, точно визначати ефективність використання. Здебільшого вони є недовговічними, зношуються і погашаються за допомогою амортизації.

Здібності - складне поєднання навичок, активів, знань, які дозволяють підприємству управляти своєю роботою і використанням ресурсів. Приклади здібностей - системи збуту і постачання, кредитна політика, інноваційна сприйнятливість, рівень виробництва і т.д.

Активи є відчутними, тобто пов'язані з наявністю, здібності ж пов'язані з виконанням і залишаються невидимими. Це ресурси на основі комбінацій знань і дій. Здібності визначають специфічність, особливість підприємства, зберігаються в пам'яті співробітників. Оцінити об'єктивно ефективність їх використання як співвідношення результатів і витрат досить складно через стандартів обліку і невлімової форми здібностей.

Інша відмінність полягає в тому, що здібності мають довговічний характер використання. Якщо активи в процесі використання зношуються, то здібності, навпаки, розвиваються і більше цінуються.

Інтенсивного розвитку останнім часом набувають нематеріальні ресурси підприємств – це частина потенціалу підприємства, яка дає економічну вигоду протягом тривалого періоду та має нематеріальну основу отримання доходів, до яких належать об'єкти промислової та інтелектуальної власності, а також інші ресурси нематеріального походження. До нематеріальних ресурсів відносять ноу-хау, комп'ютерні програми, винаходи, ліцензії, право власності на землю тощо.

Чепелева Н.М. пропонує розглядати використання підприємствами в сучасних умовах ресурсів трьох типів: матеріальні ресурси - відчутні і невлімові активи, земля, капітал, фінанси; нематеріальні ресурси - здатності, інформація, знання, відносини, методи управління; трудові - праця, підприємництво через роботу персоналу підприємства реалізують матеріальні і нематеріальні ресурси. Схожа класифікація ресурсів підприємства зустрічається в працях Дж. Брозда, С. Марек, М.Войцеховської, які розглядають матеріальні, нематеріальні та людські види ресурсів. Барні Дж.Б., поділяє також ресурси підприємства на три види, але виокремлює їх дещо по-іншому: ресурси фізичного капіталу, ресурси людського капіталу та ресурси організаційного капіталу

У сучасній економічній літературі Рябенко В.В. Верхоглядова Н.І., Письменна О.Б. Череп А.В., Моїсєєва А.А. Архангельський В.М., Зінов'єв Л.Є. вважають доцільним поділ на чотири основні види ресурсів: матеріальні, фінансові, трудові, інформаційні. Для нормального функціонування підприємства будь-якого розміру недостатньо лише мати матеріальні, фінансові та трудові ресурси – необхідно знати, що з цим усім треба робити та як цим всім управляти. Тому інформаційні ресурси нині розглядаються як окрема економічна категорія. Також в працях Большухіної І.С. та Кузнецової В.В. зустрічається дещо інша класифікація ресурсів підприємства за чотирма видами: фондові ресурси, трудові, ресурси оборотних засобів, фінансові.

Інші автори ресурси підприємства поділяють п'ять видів. Так, Михайловська О.В. ресурси поділяє на: інформаційні, трудові, матеріальні, фінансові, технологічні. Г.О. Швиданенко до традиційної класифікації ресурсів відносить: персонал, фінансові ресурси, обладнання, сировину та матеріали, інформацію. Ресурси можуть мати і матеріальну (матеріалізовану), і нематеріальну (знання), і вартісну форму, при цьому важливо підкреслити триєдність форм ресурсів діяльності підприємства. Хомицький О.О. констатує, що промислове підприємство здійснює виробничу діяльність, використовуючи різні ресурси: матеріальні і нематеріальні, внутрішні та зовнішні, ті, що витрачаються і невитратні, або в повидовій класифікації виділяє наступні: кадрові, матеріальні, фінансові, інформаційні та організаційні. Бачевський Б. Є., Заблудська І.В., та Решетняк О.О. зазначають, що у плануванні та обліку використовують структуру, яка виділяє кадри, основні виробничі фонди, оборотні засоби, фінансові ресурси та необігові активи. Заслуговує на увагу класифікація наведена А.Б. Борисовим, який до основних ресурсів, використовуваних організацією відносить: людські ресурси, капітал, матеріали, технологію та інформацію.

Однією з найпоширеніших класифікацій ресурсів є підхід Р. Гранта, який ураховує такі їх типи, як фінансові, фізичні, людські, технологічні, організаційні (системи контролю якості, корпоративна культура тощо) та репутаційні. Також заслуговує на увагу структуризація елементів основних видів ресурсів підприємства Кліндуховою О.О.: виробничо-технічні, матеріальні, фінансові, інтелектуальні, адміністративні ресурси і ресурси часу.

Дж. Харінгтоном ресурси поділяють на фінансові, фізичні, людські, інтелектуальні, інформаційні, організаційні і технічні. За іншими джерелами, Градов О.П., І. Ансофф, Томпсон А.А., Стрікленд А.Дж., Фастовець А.А. виокремлюють такі види ресурсів підприємства: технічні ресурси, технологічні ресурси, кадрові ресурси, просторові ресурси, інформаційні ресурси, ресурси організаційної структури системи керування, фінансові ресурси.

До матеріальних ресурсів підприємства зазвичай відносять основні засоби та обігові активи підприємства. Матеріально-сировинні ресурси підприємства служать базою його ресурсного забезпечення та включають сировину, основні і допоміжні матеріали, будівлі, споруди, напівфабрикати, електроенергію, паливо, машини, механізми, устаткування, контрольні та вимірювальні прилади, засоби телекомунікацій та електричного зв'язку, транспорт, забезпечуючи технологічні процеси виробництва продукції (робіт, послуг).

До фізичних ресурсів належать: будівлі і споруди, виробничі потужності, запаси і напівфабрикати, готова продукція тощо.

До фінансових ресурсів підприємства відносять власні грошові доходи і надходження ззовні (привернуті і позикові засоби), що знаходяться у розпорядженні суб'єкта господарювання, які необхідні для

фінансування операційної та інвестиційної діяльності підприємства, а також забезпечення фінансової стійкості підприємства.

Трудові ресурси підприємства визначають наявність необхідної кількості персоналу відповідної кваліфікації, структури, збереження та розвиток інтелектуального забезпечення підприємства. Підприємства необхідно розробляти стратегії відносно трудових ресурсів (персонал стратегії), які передбачають добір, заміщення, закріплення, просування, навчання, перекваліфікацію та ін.

Інформаційний ресурс — це особливий тип ресурсу, що базується на ідеях і знаннях, які нагромаджені у результаті науково-технічної діяльності людей і поданий у формі, придатній для збирання, реалізації та відтворення. Однією з унікальних відмінностей інформаційного ресурсу є те, що він є невичерпним. Ми можемо спостерігати, що з кожним роком цей ресурс лише зростає.

Капітал - в широкому сенсі - це все, що здатне приносити дохід, або ресурси, створені людьми для виробництва товарів і послуг. У більш вузькому сенсі - це вкладений в справу, працююче джерело доходу у вигляді засобів виробництва (фізичний капітал). Прийнято розрізняти основний капітал, який представляє частину капітальних коштів, що беруть участь у виробництві протягом багатьох циклів, і оборотний капітал, який бере участь і повністю витрачається протягом одного циклу. Під грошовим капіталом розуміють грошові кошти, за допомогою яких купується фізичний капітал.

Оборотні ресурси підприємства - це сукупність коштів, які знаходяться в обігу. Їх можна умовно розділити на обігові виробничі фонди та фонди обігу, тобто за сферами обігу, в яких вони задіяні. До першої категорії відносяться предмети праці, які використовуються під час виробництва протягом одного циклу, щоб потім бути включеними в ціну готового продукту. До другої категорії відносяться засоби, які обслуговують сам процес виробництва. До оборотних засобів підприємства відносяться грошові засоби, необхідні для створення виробничих запасів на складах і у виробництві, для розробки з постачальниками, бюджетом, для виплати заробітної плати тощо.

Основні фондові ресурси організації - це всі засоби праці, матеріальні складові робочого процесу та інші аспекти, які використовуються багаторазово і побічно впливають на вартість готової продукції, поступово окупуючись за рахунок продажу товарів і послуг. Всі фонди можна розділити на ті, що пов'язані з виробництвом (обладнання, програми), і ті, що більше націлені на здійснення функціонування підприємства і потреб працівників. Основні фонди можна поділити на активні і пасивні. До активних відносять такі основні фонди, які безпосередньо беруть участь у виробництві продукції і безпосередньо здійснюють прямий вплив на обсяг продукції, що випускається. До активних, як правило, відносять машини і обладнання, транспортні засоби та інструменти. До пасивних відносять землю, будівлі, споруди (мости, дороги), передавальні пристрої (водопроводи, газопроводи тощо) нематеріальні ресурси.

Організаційний ресурс - сукупність переваг, наявних у організації за рахунок унікального поєднання загальнодоступних матеріальних і нематеріальних ресурсів.

У більшості підприємств нематеріальні ресурси набагато сильніше впливають на загальну вартість активу, ніж матеріальні. Імена брендів та інші торгові марки - це актив у вигляді репутації компанії: їх цінність полягає в довірі, що викликається у споживачів. Цінність бренду відображена в цій премії, яку клієнти готові додатково заплатити за фірмовий виріб (марочний товар) у порівнянні з немарочним товаром або продукцією невідомої марки. Цінність бренду (або «капітал бренду») можна виміряти, помноживши цінову премію, притаманну бренду, на щорічний обсяг продажів цих товарів, і потім обчисливши наведену вартість доходів, що надходять.

Репутація може стати таким же невід'ємним елементом компанії, як і її бренд. Процвітання і виживання підприємства залежать від підтримки, яку вона може отримати від своїх працівників, клієнтів, інвесторів і держави. Репутація підприємства - це найбільш цінний ресурс, причому мова тут йде не тільки про покупців, але і про працівників підприємства, постачальників (включаючи фінансові установи) і уряд.

Технологія є таким же нематеріальним активом, як і репутація. Її цінність також неможливо визначити на основі аналізу бухгалтерських балансів більшості компаній. Інтелектуальна власність - патенти, авторські права, комерційні секрети і торгові марки - включає в себе технологічні та художні ресурси, право власності на які визначається законодавчо. Для деяких підприємств володіння інтелектуальною власністю виступає основним джерелом їх ринкової вартості.

Технологічні ресурси – використовувані технології та особливості організації виробничого процесу, динамічність технологічних змін, інновацій, наявність конкурентоспроможних ідей та наукових розробок.

Узагальнюючи різні підходи щодо класифікації ресурсів, можна виділити чотири комплексні, принципово різні види ресурсів (матеріальні, фінансові, кадрові та інформаційні).

На думку Г.О. Швиданенко, ресурси можуть мати і матеріалізовану, і нематеріальну, і вартісну форму, при цьому важливо підкреслити триєдність форм ресурсів діяльності підприємства. В якості аргументів триєдності форм ресурсу наводяться такі приклади. Якщо відсутні вміння щодо користування певним обладнанням (нематеріальна форма), то зникає його вартісна форма; залишається лише мертва матерія, що вже не є ресурсом. Неякісна сировина (наприклад, через велику кількість браку) може виявитися порівняно дешевшою, але її застосування призведе до зростання виробничих витрат і суттєво знизить напрями її можливого ефективного використання. Тобто матеріалізована й вартісна форми сировини єдині з нематеріальною – спрямованістю її використання [1, с.82-83].

Внаслідок еволюційних процесів виникають нові види ресурсів та відбуваються зміни у їх значущості для виробничого процесу. Важлива відмінна риса внутрішніх ресурсів полягає в тому, що їх важко, точніше майже неможливо скопіювати, оскільки кожне підприємство володіє унікальним поєднанням певних чинників. Безумовно, кожна з визначених груп є обґрунтованою та комплексною, містить у собі певні підвиди ресурсів.

Висновки. Аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових публікацій показав, що донині не відпрацьована єдина, узагальнююча класифікація видів ресурсів підприємства, що зумовлено широтою розуміння цього ключового поняття. Підходи, за якими здійснюється класифікації ресурсів за їх видами різняться між собою: класифікація за фізичним змістом, або характеристики ресурсів, віднесених до матеріальної форми, протиставляють характеристикам ресурсів у нематеріальній формі, також конкретизуються та виокремлюються види ресурсів у межах конкретної їх форми тощо. Розрізняючи різні форми ресурсів підприємства, можна стверджувати, що будь-який вид ресурсу існує водночас у різних формах: матеріалізованій, нематеріальній і вартісній.

Література

1. Управління ресурсами підприємства: монографія / за заг. ред. к.е.н., проф. Г.О. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2014. – 418 с. [online] Доступно <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/25230/resours_pidpr_14.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Гельман В.М. Визначення економічної сутності ресурсів підприємства та їх класифікація. Вісник Хмельницького національного університету. 2018, №3, Том 3 (218), с. 299 – 304.
3. Гладир Т.С. Ресурси підприємства: теоретичні аспекти Електронний журнал «Ефективна економіка» № 5, 2014 <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3044>
4. Харингтон Дж. Совершенство управления ресурсами / Дж. Харингтон.; пер. А.Л. Раскина, В.В. Шахлевича; под науч. ред. В.В. Брагина. – М.: Стандарты и качество, 2008. – 352 с.
5. Barney J.B. Firm resources and sustained competitive advantage. Journal of Management. 1991, 17(1), p. 99–120.
6. Чепелева Н.Н. Ресурсная концепция предприятия. Омский научный вестник. 2013, № 4 (121), с.71^о– 74.
7. Михайловська О.В. Операційний менеджмент: навчальний посібник / О.В Михайловська. – К.: Кондор, 2008. – 550 с. [online] Доступно <https://pidru4niki.com/19640102/menedzhment/osnovni_proektni_rishennya_operatsionomu_menedzhenti>
8. Hitt Michael A., Ireland R. Duane, Hoskisson Robert E. Strategic Management: Concepts and Cases: Competitiveness and Globalization. – Canada: Cengage Learning, 2016. – p.770. Доступно <https://books.google.com.ua/books/about/Strategic_Management_Concepts_and_Cases.html?id=1XpTCwAAQBAJ&redir_esc=y>
9. Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов. – М.: Книжный мир, 2001. – 895 с.
10. Экономика предприятия: учебное пособие / И.С. Большухина; под общ. ред. В.В. Кузнецова. – Ульяновск: УлГТУ, 2007. – 118 с. [online] Доступно <<http://www.catback.ru/articles/theory/firm/resources.htm>> / <<http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/171/45171/21949>>
11. Клиндухова О.А. Развитие системного подхода к управлению ресурсами в организациях потребительской кооперации: автореферат диссертации кандидата экономических наук: 08.00.05. – Белгород, 2013. – 26 с. [online] Доступно <<https://www.dissertat.com/content/razvitie-sistemnogo-podkhoda-k-upravleniyu-resursami-v-organizatsiyakh-potrebitelskoi-kooper>>
12. Brózda J., and Marek S. Zasoby i ich znaczenie w działalności przedsiębiorstwa. Podstawy nauki o organizacji. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2008.
13. Wojciechowska M. Intangible Organizational Resources: Analysis of Resource-Based Theory and the Measurement of Library Effectiveness. 2016, 369 s. [online] Доступно <https://books.google.com.ua/books?id=Z12vDAAAQBAJ&dq=Intangible+Organizational+Resources:+Analysis+of+Resource-Based+Theory+&lr=&hl=ru&source=gbs_navlinks_s>
14. Рябенко В.В. Формування ресурсного потенціалу підприємств харчової промисловості. Продовольчі ресурси. Серія: Економічні науки. – 2014, № 3, с. 132-137. [online] Доступно <http://nbuv.gov.ua/UJRN/precon_2014_3_20>
15. Верхоглядова Н.І., Письменна О.Б. Класифікація ресурсів та її значення для управління ресурсозбереженням. Інвестиції: практика та досвід. 2015, №16, с. 27 – 31. [online] Доступно <<http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=4538&i=4>>
16. Череп А.В., Моїсеєва А.А. Використання ресурсної бази підприємств харчової промисловості. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2019, №1(41), с. 32-37. [online] Доступно <<http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>>
17. Архангельский В.Н., Зиновьев Л.Е. Управление научно-техническим прогрессом в машиностроении: Вопросы развития научного комплекса. – М.: Машиностроение, 1983. – 120 с.
18. Ващенко О.П. Сутність та класифікація ресурсів підприємств. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2019, № 2 (28), с.104-108.
19. Хомицкий А.А. Понятие и классификация организационных ресурсов Журнал «ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ» 2013 №3 С.312-317. <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-klassifikatsiya-organizatsionnyh-resursov>
20. Грант Р.М. Современный стратегический анализ / Грант Р.М.; пер. с англ. В.Н. Фунтова. 5-е изд. – СПб.: Питер, 2011. – 560 с. [online] Доступно <<http://bookshare.net/index.php?id1=4&category=economics&author=grant-rm&book=2008>>
21. Бачевський Б.Є., Заблюдська І.В., Решетняк О.О. Потенціал і розвиток підприємства: Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 400 с.
22. Градов А.П. Экономическая стратегия фирмы / Под ред. А.П. Градова. – 4-е изд., перераб. – СПб.: Специальная Литература, 2003. – 959 с.
23. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф.; пер. с англ. И. Ансофф при содействии Э. Дж. Макдонелла. – СПб. и др.: Питер, 1999. – 414 с.
24. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: [учебник для вузов] / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд.; пер. с англ. под ред. Л. Г. Зайцева и М.И. Соколовой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
25. Економіка підприємства: навч. посіб. студ. вищ. навч. закл. / За ред. А.А. Фастовець. – К.: ТМЦ «Укоопсовіта», 2000. – 572 с.

References

1. Upravlinnja resursami pidpriemstva: monografija / za zag. red. k.e.n., prof. G.O. Shvidanenko. – K.: KNEU, 2014. – 418 s. [online] Dostupno <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/25230/resours_pidpr_14.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Gel'man V.M. Viznachennja ekonomichnoji sutnosti resursiv pidpriemstva ta ih klasifikacija. Visnik Hmel'nic'kogo nacional'nogo universitetu. 2018, №3, Tom 3 (218), s. 299 – 304.
3. Gladir T.S. Resursi pidpriemstva: teoretichni aspekti Elektronnij zhurnal «Efektivna ekonomika» № 5, 2014 <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3044>

4. Harington Dzh. Sovershenstvo upravlenija resursami / Dzh. Harington.; per. A.L. Raskina, V.V.°Shahlevicha; pod nauch. red. V.V. Bragina. – M.: Standarty i kachestvo, 2008. – 352 s.
5. Barney J.B. Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*. 1991, 17(1), p. 99–120.
6. Chepeleva N.N. Resursnaja koncepcija predpriyatija. *Omskij nauchnyj vestnik*. 2013, № 4 (121), s.71°– 74.
7. Mihajlovs'ka O.V. Operacijnij menedzhment: navchal'nij posibnik / O.V. Mihajlovs'ka. – K.: Kondor, 2008. – 550 s. [online] Dostupno <https://pidru4niki.com/19640102/menedzhment/osnovni_proektni_rishennya_operatsiyному_menedzhenti>
8. Hitt Michael A., Ireland R. Duane, Hoskisson Robert E. *Strategic Management: Concepts and Cases: Competitiveness and Globalization*. – Canada: Cengage Learning, 2016. – p.770. Dostupno <https://books.google.com.ua/books/about/Strategic_Management_Concepts_and_Cases.html?id=1XpTCwAAQBAJ&redir_esc=y>
9. Borisov A.B. Bol'shoj jekonomicheskij slovar' / A.B. Borisov. – M.: Knizhnyj mir, 2001. – 895 s.
10. Jekonomika predpriyatija: uchebnoe posobie / I.S. Bol'shuhina; pod obshh. red. V.V. Kuznecova. – Ul'janovsk: UIGTU, 2007. – 118 s. [online] Dostupno <<http://www.catback.ru/articles/theory/firm/resources.htm>> / <<http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/171/45171/21949>>
11. Klinduhova O.A. Razvitie sistemnogo podhoda k upravleniju resursami v organizacijah potrebitel'skoj kooperacii: avtoreferat dissertacii kandidata jekonomicheskikh nauk: 08.00.05. – Belgorod, 2013. – 26 s. [online] Dostupno <<https://www.dissertcat.com/content/razvitie-sistemnogo-podkhoda-k-upravleniyu-resursami-v-organizatsiyakh-potrebitelskoi-kooper>>
12. Brózda J., and Marek S. *Zasoby i ich znaczenie w dzialalności przedsiębiorstwa. Podstawy nauki o organizacji*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2008.
13. Wojciechowska M. Intangible Organizational Resources: Analysis of Resource-Based Theory and the Measurement of Library Effectiveness. 2016, 369 s. [online] Dostupno <https://books.google.com.ua/books?id=Z12vDAAAQBAJ&dq=Intangible+Organizational+Resources:+Analysis+of+Resource-Based+Theory+&lr=&hl=ru&source=gbs_navlinks_s>
14. Rjabenko V.V. Formuvannya resursnogo potencialu pidpriemstv harchovoї promislivosti. *Prodoval'chi resursi*. Serija: *Ekonomichni nauki*. – 2014, № 3, c. 132-137. [online] Dostupno <http://nbuv.gov.ua/UJRN/precon_2014_3_20>
15. Verhogljadova N.I., Pis'menna O.B. Klasifikacija resursiv ta ii znacennija dlja upravlinnja resursozberezhennjam. *Investicii: praktika ta dosvid*. 2015, №16, s. 27 – 31. [online] Dostupno <<http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=4538&i=4>>
16. Cherep A.V., Moiseeva A.A. Viktoristannja resursnoi bazi pidpriemstv harchovoї promislivosti. *Visnik Zaporiz'kogo nacional'nogo universitetu. Ekonomichni nauki*. 2019, №1(41), s. 32-37. [online] Dostupno <<http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>>
17. Arhangel'skij V.N., Zinov'ev L.E. *Upravlenie nauchno-tehnicheskim progressom v mashinostroenii: Voprosy razvitija nauchnogo kompleksa*. – M.: Mashinostroenie, 1983. – 120 s.
18. Vashhenok O.P. Sutnist' ta klasifikacija resursiv pidpriemstv. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*. 2019, № 2 (28), s.104-108.
19. Homickij A.A. Ponjatje i klassifikacija organizacionnyh resursov *Zhurnal «JeKONOMIKA I UPRAVLENIE»* 2013 №3 S.312-317. <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-klassifikatsiya-organizatsionnyh-resursov>
20. Grant R.M. *Sovremennyj strategicheskij analiz* / Grant R.M.; per. s angl. V.N. Funtova. 5-e izd. – SPb.: Piter, 2011. – 560 s. [online] Dostupno <<http://bookshare.net/index.php?id1=4&category=economics&author=grant-rm&book=2008>>
21. Bachevs'kij B.Є., Zabloods'ka I.V., Reshetnjak O.O. *Potencial i rozvitok pidpriemstva: Navch. pos.* – K.: Centr uchbovoї literaturi, 2009. – 400 s.
22. Gradov A.P. *Jekonomicheskaja strategija firmy / Pod red. A.P. Gradova*. – 4-e izd., pererab. – SPb.: Special'naja Literatura, 2003. – 959 s.
23. Ansoff I. *Novaja korporativnaja strategija / I. Ansoff*; per. s angl. I. Ansoff pri sodejstvii Je. Dzh. Makdonella. – SPb. i dr.: Piter, 1999. – 414 s.
24. Tompson A. A. *Strategicheskij menedzhment. Iskusstvo razrabotki i realizacii strategii: [uchebnik dlja vuzov]* / A. A. Tompson, A. Dzh. Striklend.; per. s angl. pod red. L. G. Zajceva i M.I. Sokolovoj. – M.: Banki i birzhi, JuNITI, 1998. – 576 s.
25. *Ekonomika pidpriemstva: navch. posib. stud. vishh. navch. zakl. / Za red. A.A. Fastovec'*. – K.: TMC «Ukooposvita», 2000. – 572 s.

Надійшла / Paper received: 19.10.2018
Надрукована / Paper Printed : 05.12.2018

УДК 658.15

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-264-6(3)-23-28

ШИШКІНА О. В.

Чернігівський національний технологічний університет

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: ІНОЗЕМНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

У даній статті досліджується іноземний та вітчизняний досвід управління фінансовими ризиками промислових підприємств з метою обґрунтування можливостей його адаптування для вітчизняних промислових підприємств різних видів діяльності. В ході реалізації поставленої мети було аргументовано необхідність врахування напрацьованого досвіду з управління фінансовими ризиками для мінімізації фінансових втрат, що можуть виникати внаслідок неефективного функціонування промислових підприємств. Визначено сукупність асоціацій, організацій, інститутів і установ, що нагромадили значний досвід управління ризиками, та опрацьовано міжнародні та вітчизняні стандарти, законодавчі, нормативно-правові та регуляторні акти в сфері управління ризиками загалом і фінансовими ризиками зокрема. Досліджено методичні рекомендації з управління фінансовими ризиками, які запропоновані іноземними і вітчизняними компаніями з управління ризиками. Акцентовано увагу на необхідності формування стратегічної системи управління ризиком для кожного конкретного підприємства та (або) проєкту.

Ключові слова: ризик, фінансовий ризик, управління фінансовими ризиками, ідентифікація ризику, оцінка ризику, мінімізація ризику, стандарти ризик-менеджменту.

SHISHKINA O.

Chernihiv National Technological University

MANAGEMENT OF FINANCIAL RISKS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES: FOREIGN AND DOMESTIC EXPERIENCE

Financial risk management in order to minimize the negative consequences for effective operation and development is of interest to industrial enterprises of various activities, regardless of their location and capital. This is due to the rapid development of machinery and technology, due to the timely introduction and use of which businesses occupy the appropriate market niche and provide the necessary for the efficient functioning and development of the inflow of financial resources. These circumstances require industrial enterprises, especially those related to medium and large, greater control over available resources and their rational use, search for production reserves, the introduction of technical and technological, organizational and managerial and other innovations that would increase the automation of production processes, on the one hand, and on the other hand, would provide constant monitoring and diagnosis of risk-forming factors that can cause significant financial losses.

Within this article, foreign and domestic experience of financial risks management of industrial enterprises in order to adapt it for domestic industrial enterprises of various types of activity is researched. In the process of the implementation of the targeted goal, the necessity of considering the acquired experience on financial risks management in order to minimize financial losses, which can arise due to inefficient functioning of industrial enterprises, is substantiated. The unity of associations, organizations, institutions and establishments, which accumulated considerable experience on financial risks management is determined, and international and domestic standards, legislative, normative and legal and regulatory acts in the sphere of financial risks management in general and financial risks in particular are worked out. Methodological recommendations on financial risks management proposed by foreign and domestic companies on financial risks management are researched. The attention is drawn to the necessity of the formation of a strategic system of financial risks management for each individual enterprise and/or project.

Key words: risk, financial risk, financial risks management, risk identification, risk assessment, risk minimization, standards of risk management.

Постановка задачі. Управління фінансовими ризиками з метою мінімізації негативних наслідків для ефективного функціонування і розвитку цікавить промислові підприємства різних видів діяльності незалежно від країни їх розташування і належності капіталу. Це пов'язано із стрімким розвитком техніки і технологій, за рахунок своєчасного впровадження і використання яких суб'єкти підприємницької діяльності займають відповідну ринкову нішу та забезпечують необхідний для ефективного функціонування і розвитку приток фінансових ресурсів. Зазначені обставини вимагають від промислових підприємств, особливо тих, що відносяться до середніх і великих, більшого контролю за наявними ресурсами та їх раціональним використанням, пошуку резервів виробництва, запровадження техніко-технологічних, організаційно-управлінських та інших інновацій, які сприяли б зростанню автоматизації виробничих процесів, з одного боку, а з іншого – забезпечували б постійний моніторинг та діагностування ризикоформуючих факторів, здатних спричинити значні фінансові втрати. З огляду на зазначене важливо дослідити наявний досвід у сфері управління фінансовими ризиками і розглянути можливості його адаптування до умов української економіки, що доводить актуальність і своєчасність даного наукового дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій. Узагальнення світового досвіду, спрямованого на зменшення збитків від різних видів діяльності суб'єктів господарювання дало можливість стандартизувати послідовність дій, які може використати будь-яка фінансова чи нефінансова структура на випадок прояву того чи іншого ризику, що знайшло відображення у серії міжнародних стандартів, які, були запропоновані різного роду професійними об'єднаннями і окремими науковцями й, серед іншого, стали об'єктами

вивчення як науковцями, так і практиками світу з метою оцінювання можливості використання світового досвіду в діяльності вітчизняних суб'єктів підприємництва. Значний вклад у розвиток теорії і практики управління ризиками загалом і фінансовими ризиками, зокрема внесли численні науковці, зокрема: А. П. Альгін, С. І. Анохін, І. А. Бланк, І. Т. Балабанов, Н. М. Внукова, П. Л. Вітлінський, В. М. Гранатуров, М. В. Грачова, М. Г. Лапуста, Б. А. Лагоша, О. В. Йоода, М. С. Клапків, Г. Б. Клейнер, В. Н. Лівшиць, Р. В. Пікус, Є. Ю. Хрустальов, Н. В. Хохлов, М. В. Чекулаєв, О. С. Шапкін та ін. Опрацювання опублікованих результатів досліджень у даній сфері дозволило структурувати інформаційну базу нашого дослідження і виділити проблеми, що потребують нашого розв'язання.

Виділення не вирішених частин загальної проблеми. Вивчення і систематизація результатів досліджень проблеми управління ризиками вітчизняних та іноземних науковців, стандартів і рекомендацій щодо мінімізації негативного впливу ризиків на діяльність економічних суб'єктів дозволяють стверджувати, що незважаючи на збільшення публікацій у сфері управління фінансовими ризиками, низка питань щодо можливості адаптації іноземного досвіду до специфічних умов національної економіки України, якій притаманні ознаки не стаціонарності мало дослідженими, що обумовлює мету і завдання даної статті.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження існуючого досвіду у сфері управління фінансовими ризиками і розглянути можливості його адаптування для вітчизняних промислових підприємств різних видів діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українські промислові підприємства мають нетривалий досвід управління фінансовими ризиками, порівняно з багатьма іноземними компаніями, які існують у країнах із розвинутою ринковою економікою. Українські товаровиробники постали перед проблемою самостійного визначення асортименту продукції, що планується до виготовлення, формування цінової, асортиментної збутової політики тільки після розпаду радянської системи господарювання, за якої цінові, збутові та інші питання вирішувались на рівні міністерств і відомств, коли підприємства були мало зацікавлені в забезпеченні ефективної діяльності, оскільки мали низьку самостійність у використанні отриманих ресурсів і грошових коштів, а отже, і перед підприємствами не виникала потреба в запобіганні банкрутства й ліквідації збиткових підприємств, оскільки збитки одних підприємств перекривались прибутками інших.

Після набуття самостійності українські підприємства опинились у ситуації відсутності досвіду й навичок ефективного планування, ціноутворення, розробки політики формування капіталу, управління активами тощо, у наслідок чого значна кількість підприємств припинила своє існування, оскільки нестача досвіду ефективного прийняття рішень і особливості практики господарювання, не відповідали існуючим потребам, а значна частина підприємств – частково втратила свої виробничі потужності. Нині промисловими підприємствами вже напрацьований досвід, який дозволяє підприємствам утримуватись на відповідних ринках.

Дослідження особливостей функціонування промислових підприємств різних видів діяльності показало, що незважаючи на те, що окремі підприємства тривалий час зберігають свою працездатність за рахунок державної підтримки та створення особливих (пільгових) умов господарювання (переважним чином видобувні, ті, що пов'язані з металургійним виробництвом тощо) нині з'являються підприємства обробної промисловості, орієнтовані на виготовлення товарів широкого вжитку, які достатньо ефективно використовують наявні ресурси і можливості та напрацьовують власні механізми протиризикового й антикризового управління.

Порівняно з українськими іноземні промислові компанії мають більший досвід управління ризиками (ризик-менеджменту), однак адаптувати його для національних промислових товаровиробників досить складно через багато причин, серед яких вважаємо доцільним виділити наступні. По-перше, досвід промислових підприємств, фінансових, страхових і інвестиційних компаній, а також консалтингових фірм, які спеціалізуються в області управління ризиками, в наукових, науково-прикладних або навчальних публікаціях наводиться в обмежених обсягах і досить рідко, оскільки є об'єктом промислової власності або комерційної таємниці, що не дозволяє багатьом економічним суб'єктам отримати конкурентні переваги й забезпечити в певний період стабільне отримання доходів. По-друге, намагання економічних суб'єктів зберегти інформацію щодо використання ризик-менеджменту як комерційну таємницю суттєво звужує перелік тих компаній, відносно яких відомо, що вони застосовують певні методи та інструменти управління ризиками. По-третє, напрацювання підприємствами досвіду управління фінансовими й іншими видами ризиків супроводжується певними фінансовими втратами, а, отже, визначені методом випробувань і помилок ефективні методи і прийоми управління, сформовані принципи управління є достатньо коштовним ресурсом, який не підлягає безкоштовному розповсюдженню для практичного використання. З огляду на це достатньо мало інформації у сфері управління ризиками конкретних підприємств можна знайти у вільному доступі. По-четверте, ефективне управління фінансовими ризиками здатне підвищити вартість промислового підприємства та іншого економічного суб'єкта, що позитивно позначається на його інвестиційній привабливості, з огляду на вищенаведене підприємству вигідно зберігати цю таємницю, для того, щоб залучити кошти інвесторів на більш вигідних умовах.

Опрацювання численних матеріалів різних науково-практичних конференцій, конгресів і симпозіумів, круглих столів, публікацій у періодичній пресі, інтерв'ю, а також узагальнення практичного досвіду щодо

консультування та управління дозволили виявити перелік іноземних і вітчизняних асоціацій, компаній та підприємств, які здійснюють управління ризиками, узагальнити й систематизувати наявний досвід у зазначеній сфері менеджменту. Світові здобутки управління ризиками, які отримали поширення і визнання в практиці господарюючих суб'єктів представлені: Всесвітньою асоціацією професіоналів ризику (Global Association of Risk Professionals (GARP)) [1], Міжнародною асоціацією ризик-менеджерів (Professional Risk Managers International Association (PRMIA)) [2], Міжнародною федерацією асоціацій управління ризиком і страхуванням (International Federation of Risk and Insurance Management Associations (IFRIMA)) [3], Міжнародною асоціацією з управління проектами (International Project Management Association – IPMA) [4], Асоціацією страховиків та ризик-менеджерів у промисловості та торгівлі (Association of Insurance and Risk Managers in Industry and Commerce (AIRMIC)) [5], Федерацією європейських асоціацій з управління ризиками (англ. Federation of European Risk Management Associations (FERMA)) [6], Інститутом ризик-менеджменту (Institute of Risk Management (IRM)) [7], Інститутом управління проектами (Project Management Institute PMI)) [8], Міжнародною організацією зі стандартизації (International Organization for Standardization – ISO)) [9], Об'єднаним технічним комітетом міжнародної організації зі стандартизації та міжнародної електротехнічної комісії (ISO/IEC Joint Technical Committee – ISO/IEC JTC) [10], Базельським комітетом з банківського нагляду при банку міжнародних розрахунків (англ. Committee on Banking Supervision of the Bank for international Settlements (BCBS)) [11], Американським товариством управління ризиком і страхуванням (RIMS)) [12], Комітетом спонсорських організацій комісії Тредвея (The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO)) [13]. Зауважимо, що структурний склад цієї комісії та її спонсорів, які представляють Американський інститут дипломованих громадських бухгалтерів (AICPA), Financial Executives International (FEI), Інститут внутрішніх аудиторів (ІА), Американська асоціація бухгалтерів (AAA), Інститут управлінських бухгалтерів (ІМА) суттєво розширює перелік організацій і установ, у сфері професійної уваги яких лежить проблема управління ризиками та вагомість їх рішень для сприйняття спільнотами ризик-менеджерів та окремих фахівців з управління ризиками. Зокрема до складу комісії, яка повністю незалежна від кожної з організацій-спонсорів, входили представники промисловості, державного бухгалтерського обліку, інвестиційних компаній і Нью-Йоркської фондової біржі та іншими організаціями і установами.

Аналізуючи наведені у першоджерелах отримання інформації [1-13], можна побачити, що провідні світові асоціації, федерації і інститути, в полі зору яких лежить проблема управління ризиками, були створені наприкінці XIX – початку XX ст. – саме тоді, коли зароджувалися нова парадигма управління і сучасна теорія управління ризиками. Найбільшими у світі асоціаціями ризик-менеджерів є PRMIA і GARP. Більшість європейських держав мають професійні асоціації ризик-менеджерів: в Італії – ANRA; у Бельгії – DELRIM; у Франції – AMRAE; у Данії – DARIM; в Англії – AIRMIC; у Німеччині – BFV & DVS; у Нідерландах – NARIM; у Португалії – APOGERIS; у Швеції – SWERMA; в Іспанії – AGERS; у Швейцарії – SIRM; у Росії – RRMS; в Україні – AIRMIC. Зазначені асоціації, а також представники США, Польщі, Чеської Республіки й Монако є членами Федерації Європейських Асоціацій Ризик-Менеджменту (FERMA).

Опрацювання інформації щодо сфери й основних видів діяльності, оголошених цілей та місії даних організацій, інститутів і асоціацій дозволяє відзначити їх подібність та орієнтацію та розвиток ринків і ринкових відносин, представлення інтересів ризик-менеджерів у певному регіоні та координацію їхньої діяльності, постійне підвищення професійного рівня спеціалістів з управління ризиками, зростання культури ризик-менеджменту в як у окремій країні, так у світовому співтоваристві загалом. Зауважимо, що розробка та повномасштабна реалізація сучасної концепції управління ризиками, формування єдиного понятійного апарату та потреба в удосконаленні та розширенні методологічних основ управління ризиками стали фундаментальними об'єктивними чинниками, що зумовили необхідність створення професійних асоціацій з управління ризиками та активізацію їхньої діяльності.

Важливим аспектом розвитку методологічних аспектів управління ризиками загалом і фінансових ризиків зокрема стала розробка нормативних документів із ризик-менеджменту, зокрема тих, що пов'язані зі стандартизацією процесу управління. Необхідність регламентації та стандартизації ризик-менеджменту є актуальним напрямом розвитку методології управління фінансовими ризиками.

Вважаємо доцільним розглянути цей досвід з метою виявлення його впливу на розвиток вітчизняної практики у сфері управління ризиками. Першість у розробці стандарту в окресленій сфері належить Австралії, де міжвідомчим технічним комітетом OB/7 «Стандартів Австралії» / «Стандартів Нової Зеландії» було створений стандарт (ANZ-4360: 1995 «Risk management»), який був уперше виданий у листопаді 1995 року, а двічі у 1999 і 2004 роках був переглянутий і зазнав часткових змін [14]. Зазначимо, що остання версія цього стандарту є достатньо загальною і в контексті практики господарювання конкретного підприємства, вимагає певної адаптації, що дозволяє уникнути скарг, щодо його «небезпечності». Незважаючи на загальне експертне визнання високої ймовірності подальшого удосконалення та розвитку цього стандарту, можна констатувати, що AS/NZS 4360 допоможе будь-якому підприємству незалежно від сфери діяльності й форми власності розпочати і забезпечити процес управління ризиками.

Власні версії стандартів у сфері управління ризиками було опубліковано організаціями зі стандартів Канади (1997 р.) і Японії (2001 р.). А у 2002 році Міжнародною організацією зі стандартизації (International Organization for Standardization (ISO)) та Міжнародною Електротехнічною Комісією (IEC) було опубліковано

ISO/IEC 73 «Керування ризиком. Словник. Настанови з використання в стандартах» [15]. Створення Настанови дало підстави для обґрунтування необхідності розроблення стандарту ISO управління ризиком, стосовно чого Міжнародною організацією зі стандартизації у 2004 р. до Керівного технічного бюро (ТМБ) була подана відповідна пропозиція, що стало передумовою створення робочої групи, відповідальної за це питання. У результаті роботи робочої групи було розроблено стандарт ISO 31000 [16], у якому, крім питань управління ризиками, значна увага була приділена аспектам забезпечення безпеки. ISO 31000 орієнтований на підвищення ймовірності досягнення мети управління ризиками, впровадження елементів управління ризиками в загальний процесний підхід підприємств та заохочення активної форми ризик-менеджменту, вдосконалення фінансової звітності, поліпшення виявлення загроз і можливостей ефективного розвитку, мінімізація втрат, що виникають у процесі функціонування господарюючого суб'єкта, удосконалення розподілу і використання ресурсів та контролю за цим процесом, що забезпечує ефективність усунення ризиків тощо. ISO 31000 дає загальне розуміння щодо розробки, впровадження і підтримки ефективної системи управління ризиками в межах виду діяльності, галузі, підприємства тощо, а в процесі впровадження цього стандарту будь-який суб'єкт економіки має можливість порівняти власний і закордонний досвід управління ризиками та привнести особистий внесок у світову практику управління ризиками. Практика господарювання показала, що цей стандарт має свої переваги й недоліки. До основних переваг, крім зазначених, можна віднести можливість врахування національних особливостей ризик-менеджменту та застосування різних методів ідентифікації ризиків, а серед недоліків – неоднозначність трактування терміна «ризик», а відповідно, і політики управління ризиками.

Ще одним основоположним стандартом у сфері управління ризиками є стандарт «FERMA», спільно розроблений і опублікований у 2002 році Асоціацією ризик-менеджменту та страхування (The Association of Insurance and Risk Management), Інститутом ризик-менеджменту (The Institute of Risk Management) та Національним Форумом ризик-менеджменту в Громадському Секторі (The National Forum for Risk Management in the Public Sector), тобто організаціями й установами, які на професійному рівні займаються питаннями ризик-менеджменту [17]. Цей документ містить: необхідний перелік обов'язків фахівця з управління ризиками, які передбачають розробку програми управління ризиками та супровід її реалізації, координацію співробітництва підрозділів організації, створення програм, спрямованих на зменшення втрат суб'єктів господарювання і заходів з підтримки безперервності бізнес-процесів; опис основних компонентів процесу управління ризиками, з акцентуванням уваги на необхідності супроводження процесу ризик-менеджменту безперервним аудитом; пояснення щодо внутрішніх та зовнішніх факторів ризику, процесів управління ризиками, технології оцінки та аналізу ризиків та методології. Незважаючи на безумовні переваги стандарту «FERMA», у ньому не сформовані цілі управління ризиками, що без належної уваги власників і топменеджерів до цього питання може негативно позначитись на ефективності процесу ризик-менеджменту конкретного суб'єкта господарювання.

Визначну роль у створенні стандартів управління ризиками відіграли науково-прикладні дослідження і практичні розробки та рекомендації представлені Комітетом організації спонсорів Тредвея – COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, США), який ще у 1992 р. заклав основні концептуальні основи управління ризиками через створення інтегрованої структури внутрішнього контролю [18]. У цьому документі оцінка ризику вперше розглядається як найбільш вагомий і назрілий аспект внутрішнього контролю, який повинен здійснюватися менеджментом, бухгалтерами і Радою директорів. Загалом у цій публікації визначаються основні взаємопов'язані елементи процесу ризик-менеджменту, зокрема: визначення внутрішнього середовища ризик-менеджменту, постановка цілей, ідентифікація ризикових подій, оцінка ризику, реагування на ризик, контроль діяльності, робота з інформацією і комунікації, моніторинг.

Вітчизняна практика свідчить, що обмеженість в інформаційному просторі українських стандартів у сфері управління ризиками не виключає спроб систематизації цього процесу в нормативно-законодавчих та регуляторних актах [20-23]. Так, положення щодо управління ризиками тією чи іншою мірою є представленими в таких актах: Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001 № 2245-III [19], Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 28.11.2002 № 249-IV [20], Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження термінологічної бази системи внутрішнього контролю та аудиту Державного казначейства України» від 07.10.2008 № 417 [21], Наказ Державної податкової інспекції «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації проведення перевірок підприємств, які входять до складу фінансово-промислових груп, інших об'єднань та великих платників податків» від 16.07.2007 № 432 [22], Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Методики виявлення ризиків, пов'язаних з державно-приватним партнерством, їх оцінки та визначення форми управління ними» від 16.02.2011 № 232 [23]. Ці документи по-різному трактують ризик. Зокрема, як невизначеність події, як вплив невизначеності на майбутній результат, з позицій його кількісної оцінки тощо. Проте в них також не виключається можливість позитивних наслідків від реалізації ризикових подій. Відповідно по-різному визначається сутність та основні дії щодо управління ризиком загалом і фінансовим ризиком зокрема.

До компаній, які мають значний досвід управління ризиками загалом і фінансовими ризиками зокрема, можна віднести:

1. Іноземні компанії паливно-енергетичного комплексу: Schlumberger, Royal Dutch Shell, Koch Industries, Synergy, Enron;

2. Провідні американські компанії: United Grain Growers Limited (сільськогосподарська промисловість), E. I. Du Pont de Nemours and Company (DuPont) (хімічна промисловість), Unocal Corporation (енергетична промисловість), Chase Manhattan Corporation (фінансові послуги), Microsoft Corporation (високі технології). Зазначимо, що серед провідних консалтингових і страхових компаній, що спеціалізуються у сфері ризик-менеджменту і мають відповідний досвід роботи, треба виділити: компанію «Marsh & McLennan Companies», Ernst & Young, компанію «KorNa Consulting», страхову компанію AIG (American International Group, Inc. та ін.

3. Іноземні або спільні компанії, що здійснюють свою діяльність на території України. Серед таких компаній вважаємо доцільним виділити такі: Аудиторсько-консалтингова компанія KPMG (одна з аудиторських компаній великої четвірки поряд з Deloitte, Ernst & Young та PwC, яка здійснює свою діяльність в Україні з 1992 року) [24]; Компанія ТОВ «Делойт енд Туш ЮСК» (далі - «Делойт») в Україні є частиною «Делойт СНД Холдінгз Лімітед» («Делойт», СНД), що входить до складу «Делойт Туш Томацу Лімітед». «Делойт» надає послуги у сфері аудиту, консалтингу, консультування в сфері корпоративних фінансів, управління ризиками, оподаткування, а також супутні послуги клієнтам державного і приватного секторів, що здійснюють свою діяльність у різних галузях економіки. Компанія пропонує управління стратегічними й репутаційними ризиками, фінансовими ризиками, операційними й кіберризиками [25]; S&P Agency Invest Risk Management – українсько-латвійська компанія, що працює з широким спектром ризиків (бізнес-ризиками, інвестиційними, фінансовими, репутаційними, юридичними) та серед інших пропонує такі послуги: аналіз та оцінювання ризиків, моделювання й виявлення існуючих та/або можливих ризиків, Побудову стратегії мінімізації ризиків, підбір можливих інструментів управління ризиками, імплементацію та реалізацію розробленої стратегії з мінімізації ризиків, а також оцінку досягнутих результатів і корегування ризик-стратегії.

4. Українські компанії та їх групи, які як основну чи супутню діяльність здійснюють процес управління ризиками. Це такі як: Gryphon Group, РСМ Україна, Перша Консалтингова Компанія та інші.

Gryphon Group – група компаній, національна мережа, що надає професійні послуги провідним банкам та фінансовим установам, аграрно-промисловим групам, інвестиційно-девелоперським та будівельним компаніям, підприємствам сфери машинобудування та металургії, енергетики, нафти і газу, підприємствам у сфері електронної комерції та ІТ, медіа та телекомунікацій, авіації та безпілотних систем, готельно-туристичного бізнесу, медицини та фармацевтики щодо вирішення проблем у сфері корпоративних фінансів та стратегій, інвестиційного та бізнес-консалтингу, правового та податкового консалтингу, управління фінансовими ризиками, адвокатури та аудиту [26]. РСМ УКРАЇНА – одна з провідних аудиторських фірм на українському ринку аудиторських і консалтингових послуг, яка пропонує управління фінансовими ризиками, які здатні перешкодити досягненню їх корпоративних цілей. Також компанія надає консультативні послуги з ризик-менеджменту, зокрема здійснює внутрішній аудит, ідентифікацію та оцінювання ризиків, управління ІТ-ризиками, аудит на відповідність нормативним вимогам та інші послуги [27]. Перша Консалтингова Компанія надає послуги щодо оптимізації бізнес-процесів, організації і забезпечення процесів бюджетування, інвестиційного панування та управління фінансовими та іншими видами ризиків [28].

Критичний аналіз положень міжнародних та вітчизняних стандартів, законодавчих, нормативно-правових та регуляторних актів виявив їх фрагментарність, недосконалість, суперечливість, що обумовлює необхідність їх уточнення. Використані в стандартах та актах із ризик-менеджменту різні підходи щодо визначення положень з управління ризиками мають специфічний прикладний характер та відрізняються певним ступенем деталізації. З огляду на це в практиці господарювання в усі без винятку суб'єктах господарювання постає необхідність створення системи зваженого управління ризиками і загалом і фінансовими ризиками зокрема для мінімізації наявних і потенційних збитків та витрат, що виникають і можуть виникати у процесі їх функціонування та розвитку. Тому на практиці є необхідним формування стратегічної системи управління ризиком для кожного конкретного підприємства та (або) проекту.

Висновки. Критичний аналіз міжнародних та вітчизняних стандартів, законодавчих, нормативно-правових та регуляторних актів виявив їх суперечливість і фрагментарність, що зумовило акцентування уваги на потребі їх уточнення. Встановлено, що в зазначених документах використані підходи щодо визначення положень з управління ризиками мають специфічний прикладний характер і відрізняються певним ступенем деталізації. З огляду на це в практиці господарювання всі без винятку суб'єкти господарювання стикаються з необхідністю створення ефективної системи управління ризиками, спрямованої на мінімізацію наявних і потенційних збитків і витрат, що виникають і можуть виникати в процесі їх функціонування та розвитку.

Література

1. Global Association of Risk Professionals. URL: <http://www.garp.org>.
2. The Professional Risk Managers' International Association. URL: <https://www.prmia.org>.
3. IFRIMA. URL: <https://www.ifrima.org>.
4. IPMA. URL: <https://www.ipma.world>.
5. Airmic. URL: <https://www.airmic.com>.
6. Federation of European Risk Management Associations. URL: <https://www.ferma.eu>.

7. The Institute of Risk Management URL: <https://www.theirm.org>.
8. Project Management Institute. URL: <https://www.pmi.org>.
9. ISO. URL: <https://www.iso.org/ru/home.html>.
10. Joint Technical Committee. URL: <https://www.scc.ca/en/agl-jtc>.
11. BIS. URL: <https://www.bis.org/bcbs>.
12. RIMS. URL: <https://www.rims.org>.
13. The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. URL: <https://www.coso.org/Pages/default.aspx>.
14. AS/NZS Risk Management Standard 4360: URL: <http://www.riskmanagement.com.au>.
15. ДСТУ ISO Guide 73:2013 Керування ризиком. Словник термінів. URL: http://normativ.info/list_files.php?put=excel_base/norms/dstuiso.csv&n=77.
16. ДСТУ ISO 31000:2018 Менеджмент ризиків. Принципи и руководства (ISO 31000:2018, IDT). URL: http://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page.html?id_doc=80322.
17. Risk Management Standard (FERMA). URL: <http://www.ferma.eu/Defaul.aspx?tabid=195>.
18. Internal Control – Integrated Framework, ICIF. URL: <https://www.coso.org/Pages/guidance.aspx>.
19. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18.01.2001 № 2245-III. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2245-14>.
20. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або запобігання тероризму: Закон України від 28.11.2002 № 249-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/249-15>.
21. Про затвердження термінологічної бази системи внутрішнього контролю та аудиту Державного казначейства України : Наказ Державного казначейства України від 07.10.2008 р. № 417. URL: http://cons.parus.ua/_d.asp?r=054J938eb4cd14e94d600d10809d013aca034.
22. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації проведення перевірок підприємств, які входять до складу фінансово-промислових груп, інших об'єднань та великих платників податків : Закон України від 16.07.2007 р. № 432. URL: <http://sfs.gov.ua/yuridichnim-osobam/podatkoviy-kontrol/nakazi/print-66306.html>.
23. Про затвердження Методики виявлення ризиків, пов'язаних з державно-приватним партнерством, їх оцінки та визначення форми управління ними : Закон України від 16.02.2011 р. № 232. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/232-2011-%D0%BF>.
24. Власники бізнесу назвали ключові ризики для своїх компаній. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2492704-vlasniki-biznesu-nazvali-klucovi-riziki-dla-svoih-kompanij.html>.
25. Компанія «Делойт» в Україні. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/about-deloitte/articles/deloitte-in-ukraine.html>.
26. Gryphon Group. URL: <http://gryphongroup.com.ua/about>.
27. PCM Україна. URL: <https://www.rsm.global/ukraine/ua/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%8F>.
28. Перша Консалтингова Компанія. URL: <http://firstconsulting.com.ua/ru/services/management-consulting>.

References

1. Global Association of Risk Professionals. URL: <http://www.garp.org>.
2. The Professional Risk Managers' International Association. URL: <https://www.prmia.org>.
3. IFRIMA. URL: <https://www.ifrima.org>.
4. IPMA. URL: <https://www.ipma.world>.
5. Airmic. URL: <https://www.airmic.com>.
6. Federation of European Risk Management Associations. URL: <https://www.ferma.eu>.
7. The Institute of Risk Management URL: <https://www.theirm.org>.
8. Project Management Institute. URL: <https://www.pmi.org>.
9. ISO. URL: <https://www.iso.org/ru/home.html>.
10. Joint Technical Committee. URL: <https://www.scc.ca/en/agl-jtc>.
11. BIS. URL: <https://www.bis.org/bcbs>.
12. RIMS. URL: <https://www.rims.org>.
13. The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. URL: <https://www.coso.org/Pages/default.aspx>.
14. AS/NZS Risk Management Standard 4360: URL: <http://www.riskmanagement.com.au>.
15. DSTU ISO Guide 73:2013 Керування ризиком. Словник термінів. URL: http://normativ.info/list_files.php?put=excel_base/norms/dstuiso.csv&n=77.
16. DSTU ISO 31000:2018 Менеджмент ризиків. Принципи и руководства (ISO 31000:2018, IDT). URL: http://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page.html?id_doc=80322.
17. Risk Management Standard (FERMA). URL: <http://www.ferma.eu/Defaul.aspx?tabid=195>.
18. Internal Control – Integrated Framework, ICIF. URL: <https://www.coso.org/Pages/guidance.aspx>.
19. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18.01.2001 № 2245-III. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2245-14>.
20. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або запобігання тероризму: Закон України від 28.11.2002 № 249-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/249-15>.
21. Про затвердження термінологічної бази системи внутрішнього контролю та аудиту Державного казначейства України : Наказ Державного казначейства України від 07.10.2008 р. № 417. URL: http://cons.parus.ua/_d.asp?r=054J938eb4cd14e94d600d10809d013aca034.
22. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації проведення перевірок підприємств, які входять до складу фінансово-промислових груп, інших об'єднань та великих платників податків : Закон України від 16.07.2007 р. № 432. URL: <http://sfs.gov.ua/yuridichnim-osobam/podatkoviy-kontrol/nakazi/print-66306.html>.
23. Про затвердження Методики виявлення ризиків, пов'язаних з державно-приватним партнерством, їх оцінки та визначення форми управління ними : Закон України від 16.02.2011 р. № 232. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/232-2011-%D0%BF>.
24. Власники бізнесу назвали ключові ризики для своїх компаній. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2492704-vlasniki-biznesu-nazvali-klucovi-riziki-dla-svoih-kompanij.html>.
25. Компанія «Делойт» в Україні. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/about-deloitte/articles/deloitte-in-ukraine.html>.
26. Gryphon Group. URL: <http://gryphongroup.com.ua/about>.
27. RSM Україна. URL: <https://www.rsm.global/ukraine/ua/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%8F>.
28. Перша Консалтингова Компанія. URL: <http://firstconsulting.com.ua/ru/services/management-consulting>.

Надійшла / Paper received: 11.11.2018
Надрукована / Paper Printed : 05.12.2018

УДК 658.38

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-264-6(3)-29-33

СВИСТУНОВ О. С.
ТОВ «Інтер-приват», м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ЦІЛЬОВОГО СПРЯМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті висвітлено теоретичні основи інвестиційно-інноваційних процесів підприємства, розглянуто ключові фактори, що визначають їх розвиток. Виділено характерні ознаки інноваційно орієнтованих підприємств. Обґрунтовано основні актуальні напрями інноваційної діяльності, а також визначено цільові закономірності інвестиційного забезпечення інновацій для їх успішного впровадження та одержання очікуваних соціально-економічних ефектів.

Теоретично доведено, що сучасні тенденції розвитку аксіологічних систем, прагнення людства до відновлення духовних і культурних цінностей сприяють підвищенню ролі нових знань, інтелектуалізації економічних процесів та їх втіленню техніку і технології.

Ключові слова: інвестиції, інновації, технологічний розвиток, інвестиційно-інноваційні процеси, інноваційно орієнтовані підприємства, знання, інвестиційне забезпечення інновацій.

SVISTUNOV O.
LLC «Inter-Privat», Kiev

FEATURES OF THE TARGET INVESTMENT DIRECTION OF INNOVATION-ORIENTED ENTERPRISES

The article describes the theoretical foundations of the study of the essence of investment and innovation processes of the enterprise, discusses the key factors that determine their development. It is proved that for the purposes of activation of innovation activity they need to first of all solve the problem of financial support of innovations, since realization of innovative processes is carried out through investment of investment in innovations, which strengthens internal indicators of production and economic activity of the enterprise on the basis of growth of its economic potential. The characteristic features of innovative enterprises are highlighted.

The basic actual directions of innovative activity are grounded, and also the target regularities of investment support of innovations for their successful introduction and reception of expected socio-economic effects are defined. It is theoretically proved that the modern tendencies of the development of axiological systems, the desire of mankind for the restoration of spiritual and cultural values contribute to the enhancement of the role of new knowledge, the intellectualization of economic processes and their embodiment of technology and technology.

Keywords: investments, innovations, technological development, investment-innovation processes, innovation-oriented enterprises, knowledge, investment support of innovations.

Актуальність теми. Проблема створення сприятливого інноваційного клімату на підприємстві потребує реалізації багатьох ідей з орієнтацією на підвищення конкурентоспроможності, оскільки при існуючому рівні гіперконкуренції та динамізмі технологічних змін саме інноваційна складова виступає основою сталого розвитку підприємства і одержання ним стійких конкурентних переваг.

Для цілей активізації інноваційної діяльності потребують першочергового вирішення завдання фінансового забезпечення інновацій, оскільки реалізація інноваційних процесів, впровадження інновацій в практичну діяльність підприємств здійснюється через вкладення інвестиційного капіталу у нововведення, що посилює внутрішні індикатори виробничо-господарської діяльності підприємства на основі зростання його економічного потенціалу.

Отже, входження інноваційного комплексу промислових підприємств в трансформаційні процеси ринкових змін надає особливої актуальності проблемам його фінансування та необхідності виділення тенденцій інноваційного розвитку в контексті динамізму аксіологічних систем, що впливає на особливості технологічних змін та розвитку інноваційно орієнтованих підприємств.

Аналіз публікацій за темою дослідження, постановка завдання. Досягнення науки і новітніх технологій визначають цільове спрямування інновацій та їх інвестиційного забезпечення, що відображено в працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як А.М. Асаул [0], М.П. Войнаренко [0; 0; 0], О.В. Корнух [0], Л.Г. Олейнікова [0], А.В. Череп [0], О.В. Череп [0], А.А. Чухно [0] та ін. Проте, тенденції розвитку аксіологічних систем, зростання ролі освіти, науки, інтелектуального капіталу як основи ефективних трансформаційних процесів виробничо-управлінських систем потребують подальших наукових досліджень для виявлення механізмів активізації інвестиційно-інноваційних процесів підприємств та забезпечення їх сталого розвитку.

Мета статті полягає в дослідженні ключових факторів ефективності інвестиційно-інноваційних процесів, розкритті та обґрунтуванні основних напрямів їх розвитку на підприємствах промисловості, а також виділенні цільових закономірностей інвестиційного забезпечення інновацій для їх успішного впровадження та одержання очікуваних соціально-економічних ефектів.

Вклад основного матеріалу. Динамічний розвиток науки і техніки, революційні темпи впровадження результатів науково-технічного прогресу в практичну діяльність підприємств переважної більшості галузей обумовлюють важливі зміни цільового спрямування інвестицій за напрямом забезпечення

інноваційної діяльності. Логічна послідовність інноваційного процесу передбачає перетворення наукового знання в інновацію шляхом реалізації взаємопов'язаних заходів, при завершенні яких відбувається розробка нових продукції, технології чи послуг. Відповідно, етапи інноваційного процесу охоплюють цикл від виникнення ідеї до її практичного втілення, що потребує постійної інвестиційної підтримки, на всіх етапах створення інновацій. З позицій фінансового забезпечення, початковим етапом формування інвестицій та активізації інноваційної діяльності на підприємстві виступає процес нагромадження ресурсів, які можуть трансформуватись шляхом інвестування в різні об'єкти, і в кінцевому результаті – в прибуток, що в подальшому знову може бути використаний як внутрішнє (власне) джерело інвестицій для інновацій. Окрім прибутку, до внутрішніх інвестицій також належать амортизаційні відрахування, які надають наступні переваги фінансування інноваційних процесів, у порівнянні із зовнішніми джерелами: оперативність у фінансуванні проектів; скорочення накладних витрат на документальне оформлення, проведення платежів; відсутність фінансових витрат у вигляді сплати позичкових відсотків та комісійних виплат.

Відтак, незалежно від видів джерел фінансування, їх обсягів, між інвестиціями та інноваціями існує тісний взаємозв'язок, що проявляється через інтеграцію функцій, виділення спільних цілей і складових елементів в стратегіях розвитку та в одержанні очікуваних результатів (прибутку, зростанні інтелектуального потенціалу, підвищенні соціальних стандартів для працівників підприємства, та ін.). До основних чинників, що визначають такий взаємозв'язок, належать: рівень організації виробництва та науково-технологічного розвитку; обґрунтованість інноваційних орієнтирів; темпи впровадження науково-технічного прогресу; інструменти та механізми інвестиційного забезпечення; якість інтелектуальних ресурсів.

В сучасних умовах економічних відносин переважна більшість інновацій впроваджується підприємницькими структурами для цілей вирішення складних виробничо-господарських завдань, що свідчить про багатоаспектність інноваційних процесів та комплексність вирішуваних ними проблем. Тому ми поділяємо підхід Г.Є. Мазнева до сутності інновацій, під якими, на думку вченого, слід розуміти генерування ідей, розробку, впровадження та комерціалізацію нових продуктів, послуг і технологій, що забезпечують одержання економічного, соціального або іншого виду ефекту [0, с. 42]. Проте, слід зауважити, що інновації протягом періоду від створення ідеї до завершення її впровадження можуть змінювати цілі, сутність та форми, що пов'язано із впливом складних взаємообумовлених факторів, основними із яких є: стан внутрішнього середовища підприємства (потенціал здатності до конкурентних переваг на ринку; професіоналізм та корпоративна культура співробітників; новітні технології підприємства; внутрішні і зовнішні комунікації; організаційна структура підприємства та системи управління, і т.д.); стан зовнішнього середовища (державна підтримка та нормативно-правове забезпечення інноваційної діяльності; ринкова взаємодія учасників інвестиційно-інноваційної діяльності, тип конкуренції на ринках; соціально-економічний розвиток країни та розвиток міжнародної співпраці, тощо); напрям, цілі, складність та сфера інвестиційно-інноваційного процесу як об'єкта управління. Для врахування складної взаємодії основних груп факторів, які за сферами функціонування суб'єктів господарювання можуть спричиняти як позитивні, так і негативні впливи (табл. 1), у підприємства виникає необхідність створення відповідних механізмів підвищення оперативності та результативності управління інвестиційно-інноваційною діяльністю.

Таблиця 1

Основні фактори впливу на розвиток інвестиційно-інноваційних процесів

Групи факторів	Фактори, що стимулюють розвиток інвестиційно-інноваційних процесів	Фактори, що стримують розвиток інвестиційно-інноваційних процесів
Науково-технічні	Наявність наукового потенціалу, досвіду, механізмів генерування ідей та швидких темпів їх запровадження в практику; створення ефективних систем організації наукових досліджень і розробок, що забезпечать їх високу результативність і попит; посилення впливу науки на формування технологічної культури в Україні і зростання обсягів інвестицій та підвищення їх частки у фінансуванні наукових досліджень та інновацій	Недостатня державна підтримка розвитку науки і техніки, її матеріально-технічного забезпечення
Правові	Розробка механізмів державної підтримки національних інноваційно орієнтованих підприємств, здатних забезпечити технологічну основу для різних галузей і одержання ними стійких позицій на світових ринках високотехнологічної продукції	Відсутність системних реформ, комплексних інструментів стимулювання інвестицій та інновацій
Фінансово-економічні	Ефективне реформування соціально-економічних процесів з орієнтацією на податкове, економічне стимулювання інвестицій і інновацій, їх фінансове забезпечення; економічна підтримка співпраці наукових закладів та виробничих інноваційно-орієнтованих підприємств при участі в інноваційних науково-технічних проектах з державним фінансуванням	Відсутність економічних механізмів інвестиційного забезпечення інновацій, їх обмежене фінансування
Соціальні	Високий рівень інтелектуального капіталу підприємств, прагнення працівників до безперервного навчання та самоосвіти; формування висококваліфікованих фахівців у різних сферах функціонування підприємств, стимулювання їх діяльності та запровадження інновацій	Відсутність стимулів, зацікавленості у результатах праці, безперервній самоосвіті
Зовнішньо-економічні	Формування моделі міжнародної науково-технічної співпраці та міжнародної інтеграції в сферах досліджень і технологічного розвитку, із можливістю захисту ідентичності національної наукової сфери і державних інтересів за умов глобалізації економіки, інтернаціоналізації науки та підвищення її результативності від ефективності міжнародної співпраці	Обмеження нормативно-правового регулювання зовнішньо-економічної діяльності

* побудовано автором за [0; 0; 0; 0; 0]

Кожен із групи факторів може бути деталізований, в залежності від сфери функціонування підприємства та типу інноваційного проекту [0; 0; 0; 0]. Незаперечним є висновок [0; 0; 0], що підвищення складності інноваційних процесів потребує більш об'ємних інвестицій, різних за видами і формами, а ефективність інвестицій і їхній ризик тісно пов'язані із структурою інновацій. Інвестування буде ефективним у випадку зростання продуктивності праці, що відбувається, перш за все, за умови безперервного оновлення технологій і продукції, які є характерними для інноваційно орієнтованого виробництва.

Відповідно, інноваційно орієнтовані підприємства – це складні динамічні системи з високим рівнем інновативності та різними типами інновацій, які забезпечуватимуть: зовнішні і внутрішні довгострокові конкурентні переваги на ринку; накопичення знань та зростання інтелектуального потенціалу, навчання на постійній основі працівників; запровадження новітніх науково-технічних розробок, сучасної техніки і технологій, тощо.

Важливими об'єктами інвестування та новаторства через їх багатофункціональність і необмежені потенційні резерви економічного зростання виступають високі технології, що здатні прискорювати розвиток підприємств різних галузей промисловості країни. Під впливом всеосяжної інтелектуалізації сучасних економічних процесів для інноваційно орієнтованих підприємств стає характерним безперервне впровадження інновацій, що забезпечує спрямування їхньої діяльності на інноваційний розвиток, який поєднує інновації та інвестиції для закономірної зміни якісного стану підприємства на підставі організованої системи пошуку та реалізації нових рішень, ідей та винаходів.

Інтегрованість видів інвестицій, одночасне поєднання їх форм свідчить про складний механізм здійснення інвестиційної діяльності за окремими напрямками, що можуть набувати різної активності, в залежності від видів інновацій. Існують наступні взаємообумовлені напрями організації ефективного управління інвестиційно-інноваційним процесом: інтеграція стадій інноваційно-інвестиційного проекту в єдиний процес, зі зміною структури рівнів управління і координацією взаємозв'язків між ними для консолідації ресурсів підприємства та їх спрямування на виконання фундаментальних завдань; виділення окремих елементів інвестиційно-інноваційних процесів в самостійні об'єкти управління, частково або повністю відокремлені від традиційних; створення окремого бюджету для нейтралізації погіршення фінансових показників підрозділів, що займаються традиційною діяльністю, та визначення системи його розподілу. Зауважимо, що наукове обґрунтування та практична реалізація інноваційних ідей потребують значних витрат. Також, на початку інвестиційного процесу важко піддаються розрахунку початково інвестовані витрати в інновації та очікуваний дохід від його завершення, що пояснюється можливими змінами прибутковості інвестиційно-інноваційного процесу. Проте, виявлення ефективних успішних інновацій компенсує всі витрати і протягом наступних періодів забезпечує підприємству високий рівень прибутковості.

Багатогранність прояву інвестиційно-інноваційних проектів в економічній діяльності суб'єктів господарювання дозволяє виділити основні критеріальні ознаки інноваційно орієнтованих підприємств в розрізі їх предметних сфер функціонування (табл. 2).

Таблиця 2

Основні критеріальні ознаки інноваційно орієнтованих підприємств

Сфери функціонування	Основні критеріальні ознаки інноваційно орієнтованих підприємств
Виробнича	Систематична і планова ліквідація всього застарілого, що дозволяє вивільнити ресурси для роботи над новим; інтенсифікація процесу досліджень і розробок, оновлення виробництва та поширення нововведень; екологічність та безпечність виробництва, скорочення його матеріаломісткості; енергозбереження; підвищення продуктивності праці
Управлінська	Наявність ефективного механізму трансформації знань в практичне використання; систематизація і поширення інформації щодо ефективності впровадження інновацій; організаційно-економічне та інфраструктурне забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності; систематична і планова ліквідація всього застарілого, що дозволяє вивільнити ресурси для роботи над новим
Інвестиційно-інноваційна	Прискорені темпи впровадження новітніх технологій; стимулювання нових ідей та їх фінансового забезпечення; планування інвестиційно-інноваційних процесів та їх орієнтація на кінцевий результат; розробка програми інвестиційно-інноваційного розвитку підприємства
Наукова	Фундаментом зростання доходів працівників і підприємства стає навчання працівників, здійснення фундаментальних чи прикладних досліджень; генерування нових ідей, розробка інструментарію їх впровадження в практичну діяльність за напрямками
Фінансова	Бюджетування витрат на дослідження і розробки; на безперервне навчання персоналу та інноваційно-інвестиційні проекти; контроль дохідності інноваційних проектів і їх прибутковості; забезпечення інновацій необхідними ресурсами і засобами
Соціальна	Матеріальне, моральне стимулювання навчання працівників, їх новаторських ідей, морального і духовного зростання; покращення умов роботи працівників; підвищення соціально-економічних стандартів
Зовнішньо-економічна	Забезпечення виходу нової продукції, робіт, послуг на міжнародні ринки; участь в проведенні міжнародних наукових досліджень та інвестиційно-інноваційних проектів

* побудовано автором за [0; 0; 0; 0]

Отже, різноманітні види інновацій, а також економічні взаємовідносини, які виникають в ході

інвестування інноваційних проєктів, визначають домінуючі позиції інвестиційно-інноваційних процесів в результатах діяльності підприємств, що свідчить про необхідність обґрунтування їх мети, яка формується на початку прийняття рішення про здійснення інвестицій в певні інновації (ресурсні, технологічні, технічні та продуктові відповідно до типів інновацій). На думку дослідників інноваційних процесів [0; 0; 0], до основних напрямів інноваційної діяльності промислових підприємств належать наступні (рис. 1).

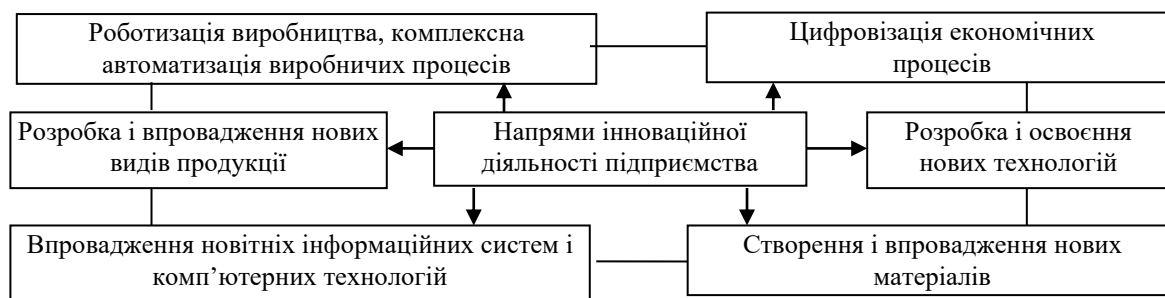

Рис. 1. Напрями інноваційної діяльності промислових підприємств

* побудовано автором за [0; 0; 0; 0; 0]

Всі представлені на рис. 1 напрями інноваційної діяльності мають тісний взаємозв'язок, і кожен із них може виступати вирішальним фактором для розвитку іншого. Зокрема, роботизація виробництва, комплексна автоматизація виробничих процесів передбачають широке впровадження робототехніки, автоматизованих ліній, машин та механізмів для заміни або скорочення рутинної ручної праці, зростання її продуктивності та інтенсифікації виробництва. Такі заходи забезпечують придбання нового обладнання, розробку нових матеріалів і видів продукції, запровадження сучасних інформаційних систем і комп'ютерних технологій, а також нарощування обсягів виробництва без використання додаткових виробничих потужностей. На основі сучасної комп'ютерної техніки та інформаційних технологій створюються високоєфективні технологічні комплекси, машини і обладнання, вимірювальні, регулюючі та інформаційні системи, здійснюються проєктно-конструкторські роботи і наукові дослідження, проводиться їх інформаційне обслуговування та навчання працівників підприємства. Це підвищує якість і оперативність виробничо-управлінських процесів, і в кінцевому результаті забезпечує зростання прибутку підприємства.

Із врахуванням взаємозв'язку інвестиційної діяльності та інновацій, слід зробити висновок, що головною метою інвестиційної діяльності є забезпечення найбільш ефективних шляхів реалізації інноваційної стратегії підприємства на основі впровадження сучасних досягнень науково-технічного прогресу та формування ефективної інвестиційної політики. Тому для реалізації інноваційної стратегії інвестиційна діяльність повинна забезпечити підтримку необхідних інновацій підприємства за різними напрямками з метою досягнення запланованих результатів, які підтверджуються цільовими закономірностями інвестиційного забезпечення інновацій (рис. 2).

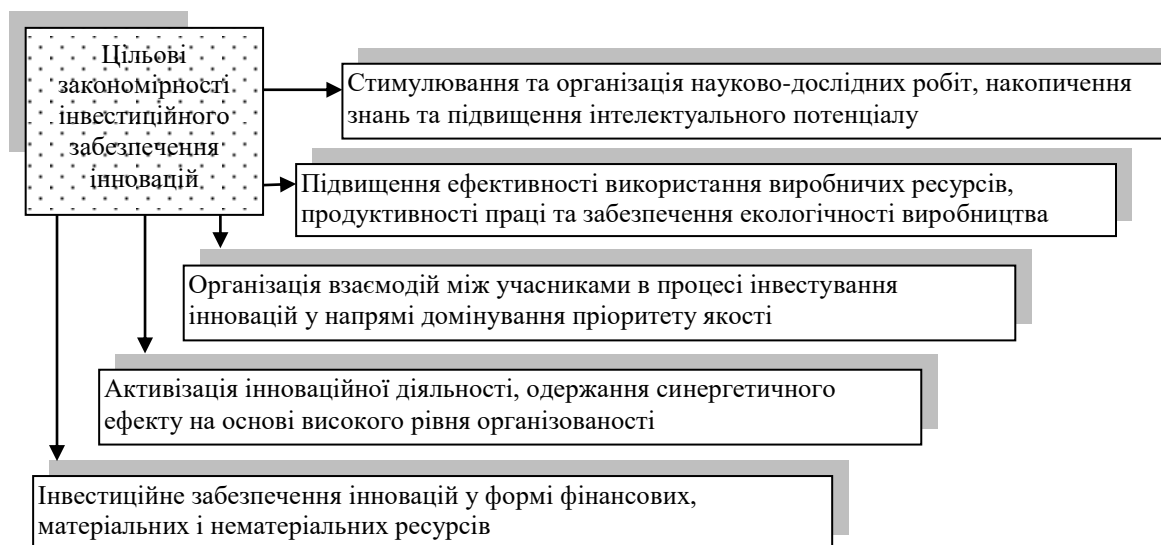

Рис. 2. Цільові закономірності інвестиційного забезпечення інновацій підприємства

* побудовано автором за [0; 0; 0]

Отже, недофінансування інноваційної діяльності призведе до занепаду інноваційних процесів підприємства та втрати соціально-економічних вигод. Так, в практиці відомо багато випадків, коли через

відсутність коштів не знаходять подальшого розвитку самі прогресивні ідеї людства, які стосуються різних сфер розвитку – виробництва, послуг, фінансів, охорони здоров'я та навколишнього середовища, тощо. Відтак, кожна інновація орієнтована на ринок, на конкретного споживача або потребу, і в кінцевому рахунку, повинна забезпечити технічний, економічний, екологічний або соціальний ефект.

Висновки. Світові тенденції економічного розвитку потребують стимулювання інновацій в різних сферах функціонування підприємства, їх інвестиційного забезпечення на основі інтеграції науки і виробництва. Розвиток аксіологічних систем, прагнення людства до відновлення духовних і культурних цінностей, підвищення ролі знань, інтелектуального розвитку у багатьох сферах функціонування підприємств засвідчує, що не тільки прибутковість інвестиційно-інноваційних проєктів є метою інвестування інновацій, а також соціальні, екологічні, культурні, інноваційні та інші ефекти. Інвестиційно-інноваційні процеси виступають основою підвищення конкурентоспроможності продукції, ефективності використання виробничих ресурсів, адаптованості підприємства до зовнішнього середовища та його сталого розвитку.

Література

1. Войнарченко М.П. Інвестиційна діяльність як об'єкт управління [Електронний ресурс] / М. П. Войнарченко, Л. Б. Бушовська // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 5. – С. 40–44
2. Войнарченко М.П. Інноваційний розвиток промислових підприємств: аналіз та оцінки : монографія / М.П. Войнарченко, А.В. Череп, Л.Г. Олейнікова, О.В. Череп. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 444 с.
3. Войнарченко М. П. Інформаційні технології в організаційному управлінні підприємством / М. П. Войнарченко, Л.В. Джулій, Л. В. Ємчук // *Konzeptuelle Grundsätze des Wirtschaftswachstums bei der Globalisierung : kollektive monographie / herausgegeben vom Doktor Wirtschaftswissenschaften, Professor W. Jatsenko.* – Verlag SWG imex GmbH Nurnberg, Deutschland, 2016. – 487 p.
4. Войнарченко М. П. Інтелектуальна власність в імперативах інноваційної економіки: системний аналіз: монографія / А.М. Асаул, М.П. Войнарченко, Н.А. Пономарьова; за наук. ред. М.П. Войнарченка. – Хмельницький : ХНУ, 2013. – 174 с.
5. Войнарченко М.П. Управління інвестиційною діяльністю промислових підприємств : монографія / М.П. Войнарченко, І.Ю. Спіфанова. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – 188 с.
6. Гапоненко А. Л. Управление знаниями. Как превратить знания в капитал / А.Л. Гапоненко, Т.М. Орлова. – М.: Эксмо, 2008. – 400 с.
7. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку : монографія / В.В. Зянько. – Вінниця: УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2008. – 397 с.
8. Корнук О. В. Інтелектуальний капітал – основа інноватизації, ефективної і корпоративної стратегії підприємства: монографія / Турило А. М., Корнук О. В.; ДВНЗ «Криворізький національний університет». – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2012. – 228 с.
9. Мазнев Г. С. Інноваційна діяльність як фактор підвищення ефективності агровиробництва / Г. С. Мазнев // *Актуальні проблеми інноваційної економіки.* – 2016. – № 2. – С. 36-47
10. Чухно А. А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку / А.А. Чухно // *Економіка України.* – 2002. – № 11. – С. 48-55.
11. Чухно А. А. Постиндустриальная экономика: теория, практика и ее значение для Украины // А. Чухно. – М.: Логос, 2003. – 632 с.

References

1. Voinarenko M.P. Investytsiina diialnist yak ob'iekt upravlinnia [Elektronnyi resurs] / M. P. Voinarenko, L. B. Bushovska // *Ekonomika: realii chasu.* – 2015. – № 5. – S. 40–44
2. Voinarenko M.P. Innovatsiyni rozvytok promyslovykh pidpriemstv: analiz ta otsinky : monohrafiia / M.P. Voinarenko, A.V. Cherep, L.H. Oleinikova, O.V. Cherep. – Khmelnytskyi : KhNU, 2010. – 444 s.
3. Voinarenko M. P. Informatsiini tekhnolohii v orhanizatsiinomu upravlinni pidpriemstvom / M. P. Voinarenko, L.V. Dzhulii, L. V. Yemchuk // *Konzeptuelle Grundsätze des Wirtschaftswachstums bei der Globalisierung : kollektive monographie / herausgegeben vom Doktor Wirtschaftswissenschaften, Professor W. Jatsenko.* – Verlag SWG imex GmbH Nurnberg, Deutschland, 2016. – 487 p.
4. Voinarenko M. P. Intelektualna vlasnist v imperatyvakh innovatsiinoi ekonomiky: systemnyi analiz: monohrafiia / A.M. Asaul, M.P. Voinarenko, N.A. Ponomarova; za nauk. red. M.P. Voinarenka. – Khmelnytskyi : KhNU, 2013. – 174 s.
5. Voinarenko M.P. Upravlinnia investytsiinoiu diialnistiu promyslovykh pidpriemstv : monohrafiia / M.P. Voinarenko, I.Iu. Yepifanova. – Vinnytsia : VNTU, 2011. – 188 s.
6. Haponenko A. L. Upravlenye znaniyamy. Kak prevratyt znanya v kapytal / A.L. Haponenko, T.M. Orlova. – M.: Эkсмо, 2008. – 400 s.
7. Zianko V.V. Innovatsiine pidpriemnytstvo: sutnist, mekhanizmy i formy rozvytku : monohrafiia / V.V. Zianko. – Vinnytsia: UNIVERSUM – Vinnytsia, 2008. – 397 s.
8. Kornukh O. V. Intelektualnyi kapital – osnova innovatyzatsii, efektyvnoi i korporativnoi stratehii pidpriemstva: monohrafiia / Turylo A. M., Kornukh O. V.; DVNZ «Kryvorizkyi natsionalnyi universytet». – Kryvyi Rih: Vydavnychiy dim, 2012. – 228 s.
9. Mazniev H. Ye. Innovatsiina diialnist yak faktor pidvyschennia efektyvnosti ahrovyrobnytstva / H. Ye. Mazniev // *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky.* – 2016. – № 2. – S. 36–47
10. Chukhno A. A. Intelektualnyi kapital: sutnist, formy i zakonomirnosti rozvytku / A.A. Chukhno // *Ekonomika Ukrainy.* – 2002. – № 11. – S. 48-55.
11. Chukhno A. A. Postyndustrialnaia ekonomika: teoriya, praktyka y ee znachenye dlia Ukrainy // A. Chukhno. – M.: Lohos, 2003. – 632 s.

УДК 332.05 : 330.15

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-264-6(3)-34-37

КОРИТНИЙ О. Г.

Чернігівський національний технологічний університет

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩА СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті визначено, що позитивний результат процесу державного регулювання аграрної сфери можливий за умови налагодження гармонійних стосунків між державою, представниками бізнесу й інвесторами. Підкреслено, що інституційними факторами пронизуються всі рівні аграрного сектору, а їх сукупність утворює інституційне середовище. З'ясовано, що інституції виступають підґрунтям скеровування дій факторів з метою забезпечення середовища сталого розвитку. Зазначено, що у сучасній науці досі триває пошук значення категорій інституціоналізму. Однією з актуальних на сьогодні проблем для України визнано відсутність закріплених на законодавчому рівні державних інститутів, що контролювали б питання забезпечення сталого розвитку аграрного сектору регіонів. Представлено логічний ланцюг побудови інституційного середовища сталого розвитку аграрного сектору регіонів України.

Ключові слова: аграрний сектор, сталий розвиток, інституційне середовище.

KORYTNYI O.

Chernihiv National University of Technology

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE NATIONAL ECONOMY

The situation in the agricultural sector of the national economy is studied in the article. It was found that it requires constant corrective influences not only on the system of functioning, but also in the direction of institutional support based on the introduction of new technologies to ensure sustainable development of the agricultural sector of the regions of Ukraine. The place of sustainable development in the system of existing approaches to the interpretation of development in general is marked. It is noted that the state regulation of sustainable development of the agricultural sector should be aimed at achieving the goals of national agricultural policy and carried out systematically. It is emphasized that all levels of the agricultural sector permeate institutional factors, and their combination forms the institutional environment. The composition and structure of the institutional environment are given. It was found that the institutions are the basis for directing the actions of factors in order to ensure an environment of sustainable development. It is noted that in modern science there is still a search for the meaning of the categories of institutionalism. It was stated that one of the current problems for Ukraine is the lack of state institutions enshrined in the legislative level that would control the issues of ensuring sustainable development of the agricultural sector of the regions. The logical chain of building the institutional environment of sustainable development of the agricultural sector of the regions of Ukraine is presented. It is emphasized that the initial stage to the recognition and implementation of the basic concept of state support for sustainable development of the agricultural sector can rightly be considered to improve the legal framework, as well as giving the necessary powers to the executive branch, their implementation on the path of sustainable development.

Key words: agricultural sector, sustainable development, institutional environment.

Вступ. Постійна трансформація національної економіки в загальному сенсі передбачає видозміну взаємовідносин у даній сфері між всіма суб'єктами господарювання та подальшу модифікацію суспільно-економічних процесів. Розвиток аграрного сектору України не є виключенням, оскільки залишається істотною складовою забезпечення ефективності функціонування всієї системи національної економіки. Водночас наявний стан аграрного сфери позначається незбалансованістю розвитку та накопиченням переваг щодо економічних складових при вторинному відношенні до екологічної та соціальної детермінант. Такі дисфункції характеризуються системністю та зумовлені відсутністю ефективного інституційного середовища, яке базується на засадах концепції сталого розвитку аграрного сектору регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різних аспектів сталого розвитку аграрного сектору та його інституційного забезпечення знайшли відображення в працях О. Бородіної, П. Гайдуцького, О. Онищенко, Т. Осташко, Ю. Полтавського, І. Чайківського та багатьох інших. Вітчизняна інституціональна думка розроблена у працях О. Алімова, Т. Гайдай, В. Геєця, А. Гриценка, А. Даниленка, С. Кваші, Є. Матвєєва, О. Прутської, Р. Пустовойта, В. Якубенка та ін. Однак, постійна зміна зовнішнього та внутрішнього середовища національної економіки породжує постійний пошук найкращих шляхів розвитку аграрного сектору.

Формулювання цілей статті. Дослідження інституційного середовища забезпечення сталого розвитку аграрного сектору регіонів України.

Виклад основного матеріалу. Ситуація, що складається в системі національної економіки вимагає постійних коригуючих впливів та використання не лише відомих механізмів державного впливу, але й розбудову нових технологій забезпечення сталого розвитку аграрного сектору регіонів України. Загальновідомо, що позитивний результат процесу державного регулювання аграрної сфери можна

очікувати лише за умови налагодження гармонійних стосунків у системі тісної співпраці між державою, представниками бізнесу й інвесторами. Розв'язуючи проблеми сталого розвитку аграрної сфери регіонів України за принципом «з'єднання інтересів» необхідною умовою виступає враховувано інтересів територіальних громад та окремих громадян (особливого значення набувають сільські місцевості). Місце сталого розвитку в системі наявних підходів до трактування розвитку в цілому науковцями представлено у вигляді рис. 1. Зазначимо також, що діяльність державного регулювання відносно аграрного сектору має бути спрямована не лише на функціональну складову прогресивного розвитку, а й на інституціональну.

Рис 1. Підходи до визначення категорії «розвиток»

Джерело: [1]

Отже, державне регулювання сталого розвитку аграрного сектору регіонів України повинно спрямуватись на досягнення цілей загальнодержавної аграрної політики та здійснюватися системно, що визначає порядок дій державної регуляторної функції.

Зазначимо, що інституційними факторами пронизуються всі рівні аграрного сектору, а їх сукупність утворює інституційне середовище. Водночас інституційне середовище складається з великої кількості елементів (конкуренти, партнери, постачальники, споживачі, організації-регулятори, соціальні та екологічні фактори, цілі, процедури, особистості, науково-технічні фактори тощо), які постійно взаємодіють між собою та формують взаємозв'язок інституційного устрою як матеріальної бази національної економіки [1].

Розвиток аграрного сектору національної економіки залежить від механізму створення умов його функціонування (рівня інституційного забезпечення, що характеризується кількістю та дієвістю залучених інституцій). Отже, інституції виступають підґрунтям скеровування дій факторів з метою забезпечення середовища сталого розвитку. У сучасній науці триває пошук значення категорій інституціоналізму («інститут» та «інституція») та набув широкого розповсюдження. Однак, попри зазначене, усі думки науковців з даного приводу тяжіють до наявних класичних дефініцій. У монографії «Розвиток аграрного сектору національної економіки на інституційних засадах» авторами зробиться висновок, що «апріорною категорією інституціоналізму є інституція, а інститут – термін, який використовується здебільшого у юридичній науці для позначення сукупності нормативно-правових актів, які регулюють певну сферу суспільної діяльності».

Слід зауважити, що сучасний розвиток світового суспільства, направлений на вирішення глобальних проблем людства в економічній, соціальній та екологічній сферах, визначає стратегічні пріоритети для розвитку країн в третьому тисячолітті, основні положення яких узагальнені в розумінні сталого розвитку, що розглядається як загальна концепція необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства, захистом інтересів майбутніх поколінь, потребою у безпечному і здоровому довкіллі [2]. Зазначене цілком справедливо характеризує і сталий розвиток аграрного сектору регіонів України. Однак відзначимо, що для створення умов, які б сприяли сталому розвитку у визначеному секторі національної економіки необхідно зробити певні корективи в національному вимірі. Однією з

актуальних на сьогодні проблем для України є відсутність закріплених на законодавчому рівні державних інститутів, що контролювали б питання забезпечення сталого розвитку аграрного сектору регіонів.

Реалізація основ сталого розвитку аграрного сектору національної економіки на державному рівні відіграє серйозну роль в системі проблем нашої держави. У даному контексті на рис. 2 представлено логічний ланцюг побудови інституційного середовища сталого розвитку аграрного сектору регіонів України.

Рис.2. Процес побудови інституційного середовища сталого розвитку аграрного сектору національної економіки
Джерело: запропоновано автором на основі [3]

Сьогодні генерування інститутів сталого розвитку аграрного сектору передбачає їх створення на основі виявлення потреби в них. Така генерація відповідає функціям держави та визначає передумови економічного розвитку. Відтак, сталий розвиток аграрного сектору регіонів нашої держави може бути досяжний лише за умов належної взаємодії всіх елементів системи, а саме [4-6]: економічної діяльності в секторі із забезпеченням ефективної соціо-екологічної орієнтації; активного стимулювання попиту споживачів на екологічні товари; дієвості інституційної системи у даній галузі; активізації екологоорієнтованої інноваційної складової відносно процесів виробництва з обов'язковою координацією взаємовідносин зовнішнього/внутрішнього середовища у напрямі ефективного використання потенціалів регіональних аграрних систем. Відповідно до наведених складових, можна узагальнити стартові цілі сталого розвитку аграрного сектору регіонів України.

Висновки. Отже, початковим етапом до визнання та впровадження основного концепту державного сприяння сталому розвитку аграрної сфери справедливо можна вважати поліпшення законодавчої бази, а також наділення необхідними повноважними ланки у виконавчій владі, загальною метою діяльності якої має бути розробка, організація та реалізація поставлених завдань і контроль за їх виконанням на шляху сталого розвитку. Пріоритет тактичних завдань в аграрній сфері має базуватися на гнучкості й адаптивності до нестабільних умов середовища екзогенного впливу з одночасним впровадженням обов'язкової екологічної відповідальності суспільства у цілому, а не лише визначених суб'єктів господарювання; раціонального використання природних ресурсів; впровадження надсучасних практик ведення господарства; становлення позиції світогляду з поступовим рухом у напрямі концепції сталого розвитку тощо.

Література

1. Лопатинський Ю. М., Кифяк В. І. Розвиток аграрного сектора національної економіки на інституційних засадах : [монографія]. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. 248 с.
2. Концепція сталого розвитку. Індикатори сталого розвитку. URL: <https://fineprint.com/> (дата звернення 21.04.2019)
3. Фертікова Т.М. Інституційна економіка. Миколаїв : ЧДУ ім. П. Могили, 2010. 124 с.
4. Ватаманюк З. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика. Львів: Новий світ, 2005. 648 с.
5. Мельник А.Ф., Васіна А.Ю., Желок Т.Л., Попович Т.М. Національна економіка. К.: Знання, 2011. 463 с.
6. Commons, J.R. (1931). Institutional Economics. American Economic Review, 21: 648–657.

References

1. Lopatynskiy Yu. M., Kyfiak V. I. (2014) Rozvytok ahrarnoho sektora natsionalnoi ekonomiky na instytutsiinykh zasadakh : [monohrafiia]. Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t. 248 p. [Ukraine]
2. Kontsepsiia staloho rozvytku. Indykatory staloho rozvytku. URL: <https://fineprint.com/> (accessed: April 21, 2019) [Ukraine]
3. Fertikova T.M. (2010) Instytutsiina ekonomika. Mykolaiv : ChDU im. P. Mohyl., 124 p. [Ukraine]
4. Vatamaniuk Z. Instytutsiini zasady formuvannia ekonomichnoi systemy Ukrainy: teoriia i praktyka. Lviv: Novyi svit, 2005. 648 p. [Ukraine]
5. Melnyk A.F., Vasina A.Iu., Zheliuk T.L., Popovych T.M. (2011) Natsionalna ekonomika. K.: Znannia., 463 p. [Ukraine]
6. Commons, J.R. (1931). Institutional Economics. American Economic Review, 21: 648–657. [English]

Надійшла / Paper received: 13.11.2018
Надрукована / Paper Printed : 06.12.2018

УДК 658.589

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-264-6(3)-38-43

ДУБІНІНА С. М.

Запорізький Національний Університет

УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ЗА РАХУНОК ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Досліджено методичні підходи до групування загальновиробничих витрат. Удосконалено методичний підхід щодо формування загальновиробничих витрат, розроблено факторну модель, з метою оцінки впливу ефективності впровадження концепції «ощадливого виробництва» для управління витратами на підприємстві в цілому.

Ключові слова: загальновиробничі витрати, матеріальні витрати, амортизація, витрати на оплату праці, інші витрати, рентабельність, продуктивність праці, собівартість праці.

DUBININA S.

Zaporizhia National University

COST MANAGEMENT AT THE RATE OF OPTIMIZATION OVERALL PRODUCTION COSTS AT THE INDUSTRIAL ENTERPRISE

Cost management is the effective conduct of business and effective management of the business process, requires and involves the development of a theoretically sound methodological model that reflects modern requirements. Adequate methods of assessing the situation, determining the factors of influence, creating optimal conditions for the implementation of effective methods to reduce overhead costs, namely cost reduction, should include: availability of information for managers at all levels, adaptability, flexibility of use and application of tools, control and quality. Faced with increasing competitive pressure, industrial enterprises seek to improve their production lines in terms of quality and cost, using the concept of "lean production", thereby directing more investment to improvement.

Production cost management means saving the material part of living labor, including - by optimizing overhead costs as a major factor in improving production efficiency.

Methodical approaches to grouping of general production expenses are investigated. The methodical approach to the formation of overhead costs has been improved, a factor model has been developed to assess the impact of the effectiveness of the implementation of the concept of "lean production" for cost management in the enterprise as a whole.

Keywords: overhead costs, material costs, depreciation, labor costs, other costs, profitability, productivity, labor costs

Постановка проблеми. Управління витратами - це ефективне ведення бізнесу та ефективне управління бізнес-процесом, потребує та передбачає розробку теоретично обґрунтованої методологічної моделі, що відображає сучасні вимоги. Адекватні методи оцінки стану, визначення факторів впливу, створення оптимальних умов для впровадження ефективних методів зниження загальновиробничих витрат, а саме зниження собівартості, повинні містити: доступність інформації для менеджерів всіх ланок, можливість адаптації на місці, гнучкість використання та застосування інструментів, контроль і якість виконання. Зіткнувшись із зростаючим конкурентним тиском, промислові підприємства прагнуть поліпшити свої виробничі лінії з точки зору якості та вартості, використовуючи концепцію «ощадливого виробництва», тим самим спрямовувати більше інвестицій на вдосконалення.

Управління витратами виробництва продукції означає економію матеріальної частини живої праці, в тому числі - за рахунок оптимізації загальновиробничих витрат як найважливішого фактору підвищення ефективності виробництва.

Сума загальновиробничих витрат на промислових підприємствах визначається як витрати на окремі дієскладові (статті витрат): витрати на оплату праці, вартість матеріалів, вартість енергоресурсів, амортизаційні відрахування, вартість послуг ремонту, обслуговування обладнання та будівлі, вартість запчастин та виготовлення деталей. Кожна зі статей несе в собі інформацію по кількості ресурсу та його вартості. Дуже важливо не тільки ділити та розглядати загальновиробничі витрати по статтях, а й аналізувати окремо вплив ресурсних факторів для обґрунтованої та об'єктивної оцінки результату діяльності виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчать дослідження науковців, проведення ґрунтовного аналізу загальновиробничих витрат впливає на якість висновків. Дослідження загальновиробничих витрат з метою їх оптимізації висвітлено в багатьох наукових працях вчених та економістів, таких, як: Безруких Л.С., Бойчука І.М., Бутнік-Сіверського О.Б., Кондратова Н.П., Новодворської В.В., Палія В.Ф., Прядка В.В., Семенова Г.А., Череп А.В., Чумаченко М.Г. Наукові дослідження на цю тематику, теоретичний та практичний досвід є досить актуальними в світлі сьогоденного становища промислових підприємств. Тому це дослідження є сучасним, воно дозволить вирішити питання оптимізації загальновиробничих витрат за рахунок удосконаленого методичного підходу до формування загальновиробничих витрат та розробленої факторної моделі для оцінки ефективності впровадження «ощадливого виробництва» на промисловому підприємстві.

Формулювання цілей. Метою статті є удосконалення методичного підходу щодо формування загальновиробничих витрат, розробка факторної моделі для оцінки можливого впровадження концепції «ощадливого виробництва» на промисловому підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сукупність ресурсних факторів, що впливає на кінцевий результат - суму загальновиробничих витрат - дуже велика і тому доцільно, для початку дослідження загальновиробничих витрат, провести класифікацію за відповідними ознаками (рис. 1).

Рис.1. Факторна класифікація загальновиробничих витрат промислових підприємств

З метою поглибленого дослідження причин економії або перевитрат, ефективності виробництва, пропонується визначити складові факторів впливу на статтю витрат і використовувати ці показники для аналізу загальновиробничих витрат на промисловому підприємстві (табл. 2).

Таблиця 2

Показники факторів впливу на загальновиробничі витрати

Стаття витрат	Формула впливу факторів	Показники	
Витрати на оплату праці	$\Pi = Ч * О$ $\Pi = В/Пр * О$	Ч	Чисельність працівників
		О	Оклад працівників
		Пр	Продуктивність праці
		В	Випуск продукції
Амортизація	$Ам = Во * Н$	Во	Вартість основних засобів
		Н	Норма амортизації
		К	Кількість матеріалів (шт., кг та ін.)
Витрати на матеріали	$М = К * Ц$	Ц	Ціна за одиницю
Витрати на опалення, освітлення, водопостачання	$P = Об * T$	Об	Обсяг споживання ресурсу
		T	Вартість одиниці ресурсу
Витрати на ремонти	$Рем = Ор * Вр$	Ор	Обсяг ремонту нормо-годин
		Вр	Вартість однієї нормо-години ремонту
Витрати на утримання машин, обладнання, устаткування	$Умоу = Ко * Ву$	Ко	Кількість обладнання
		Ву	Витрати на утримання одиниці обладнання
Витрати на утримання будівлі	$Уб = Кр * В$	Кр	Кількість ресурсу для утримання будівлі
		В	Вартість одиниці ресурсу
Оплата простоїв	$Оп = Кдн * Од$	Кдн	Кількість людино-днів простою
		Од	Оплата за один день простою
Витрати на охорону праці	$Оох = Ооп * Вох$	Ооп	Обсяг матеріалів, витрачених на охорону праці
		Вох	Вартість одиниці матеріалу, витраченої на охорону праці
Витрати на транспортні послуги	$Тр = Кмг * Вмг$	Кмг	Кількість машино-годин
		Вмг	Вартість однієї машино-години

Примітка: розроблено автором

Дослідження статей загальновиробничих витрат виробництва промислових підприємств показують, що значна питома вага витрат припадає на витрати на енергоресурси, оплату праці та ремонтні роботи по утриманню обладнання. Тому доцільно поглиблено вивчати та аналізувати ці витратні статті шляхом з'ясування кількості використання ресурсів, списання матеріалів на ремонти, ефективності роботи

персоналу та його раціонального використання. Для цього потрібно не тільки встановлювати відхилення між плановими показниками, а й шукати причини цього відхилення, попереджати та удосконалювати використання ресурсів.

Розкладемо всі загальновиробничі витрати на слідуєчі складові: матеріали, оплату праці, амортизацію та інші витрати.

Розрахуємо інтегральні показники, що враховують витрати на матеріали, оплату праці та амортизацію, які припадають на кожен гривню доходу (табл. 2).

Таблиця 2

Показники ефективності загальновиробничих витрат на промислових підприємствах

Показник	Формула для розрахунку	Складові формули	Характеристика складових
Інтегральний показник ефективності використання матеріалів загальновиробничого призначення	$\Gamma_m = \sqrt{M \times RP}$ (1)	Γ_m	інтегральний показник витрат на матеріали
		M	коефіцієнт матеріальних витрат
		RP	рентабельність продукції
Інтегральний показник ефективності роботи загальновиробничих працівників	$\Gamma_{op} = \sqrt{OP \times RP}$ (2)	Γ_{op}	інтегральний показник витрат на оплату праці
		OP	коефіцієнт витрат на оплату праці
Інтегральний показник ефективності використання основних фондів	$\Gamma_a = \sqrt{A \times RP}$ (3)	Γ_a	інтегральний показник амортизації
		A	коефіцієнт витрат на амортизацію
Інтегральний показник ефективності інших загальновиробничих витрат	$\Gamma_i = \sqrt{I \times RP}$ (4)	Γ_i	інтегральний показник інших витрат
		I	Коефіцієнт інших витрат

Примітка: розроблено автором

Якщо при розрахунку виникає ситуація, коли компанія зазнає збитків і показник прибутковості буде негативним, що не задовольняє вимогам вилучення кореневого виразу, пропонується прийняти значення показника прибутковості по модулю.

Об'єктами розрахунку інтегрального показника, в якому враховуються економічні елементи загальновиробничих витрат, були обрані два основних виробництва ПрАТ «Запоріжжябразив». Використовуючи вихідні дані (табл. 3) по основним виробництвам, проведемо дослідження.

Таблиця 3

Показники загальновиробничих витрат ПрАТ «Запоріжжябразив» за 2016-2017 рр., тис. грн

Показники	2016	2017	Абсолютне відхилення, +/-	Відносне відхилення, %
<i>Виробництво шліфувальних матеріалів електрокорунду нормального</i>				
Витрати на оплату праці	3198	4505	1307	41
Витрати на амортизацію	2236	3045	809	36
Витрати на матеріали	12563	14588	2025	16
Інші витрати	4831	6653	1823	38
<i>Разом:</i>	22828	28792	5964	26
Рентабельність виробництва, %	14	25	11	79
<i>Виробництво шліфувальних матеріалів карбіду кремнію</i>				
Витрати на оплату праці	1366	1912	546	40
Витрати на амортизацію	686	749	62	9
Витрати на матеріали	6421	7577	1156	18
Інші витрати	1570	2989	1419	90
<i>Разом:</i>	10043	13226	3183	32
Рентабельність виробництва, %	8,1	-5,2	-13	-164

Примітка: розроблено автором

Таблиця 4

Розрахунок інтегральних показників оцінки витрат за елементами загальновиробничих витрат двох основних виробництв ПрАТ «Запоріжжябразив» за 2016-2017 рр.

Показники		2016	2017	Відносне відхил., %
<i>Виробництво шліфувальних матеріалів електрокорунду нормального</i>				
Витрати на оплату праці	Iop	0,032	0,048	47
Витрати на амортизацію	Ia	0,027	0,039	45
Витрати на матеріали	Im	0,064	0,086	34
Інші витрати	Ii	0,040	0,058	46
Разом		0,163	0,230	41
<i>Виробництво шліфувальних матеріалів карбіду кремнію</i>				
Витрати на оплату праці	Iop	0,022	-0,016	-173
Витрати на амортизацію	Ia	0,015	-0,010	-164
Витрати на матеріали	Im	0,047	-0,032	-167
Інші витрати	Ii	0,023	-0,020	-185
Разом		0,108	-0,077	-171

Примітка: розроблено автором

Отже, дані табл. 4 показують позитивну зміну сумарного інтегрального показника по виробництву шліфувальних матеріалів електрокорунду нормального та те, що оцінка загальновиробничих витрат дає можливість визначити ефективність цих витрат і задіяти механізм управління витратами з метою їх оптимізації. Зроблені розрахунки дозволяють відзначити, що: інтегральний показник витрат на оплату праці на виробництві шліфувальних матеріалів електрокорунду нормального за аналізований період зріс і відображає збільшення витрат за рахунок підвищення заробітної плати на підприємстві; інтегральний показник витрат на амортизацію збільшився за рахунок зростання впровадження нового обладнання на виробництві; інтегральний показник витрат на матеріали зріс, що підтверджує збільшення об'ємів виробництва за аналізований період; збільшення об'ємів виробництва відбилося й на інших витратах.

Аналогічні розрахунки було проведено для виробництв шліфувальних матеріалів карбіду кремнію.

Для удосконалення методики формування загальновиробничих витрат виробництва доцільно побудувати факторну модель. Тому необхідно провести оцінку ефективності використання впровадження концепції «ощадливе виробництво» на підприємстві, з метою зниження загальновиробничих витрат. Загальновідомо, що скорочення витрат можливо в тому числі й за рахунок скорочення чисельності персоналу, з метою підвищення продуктивності та, відповідно, прибутку підприємства. Тому при розрахунку факторної моделі за участю чисельності хотілося максимально збільшити продуктивність праці, при цьому не надто скорочувати персонал. Автори наукових робіт, присвячених концепції «ощадливого виробництва», стверджують, що при впровадженні цієї ідеології скоротяться не тільки втрати робочого часу, але й витрати у вигляді матеріальних ресурсів. Є приклади вітчизняних підприємств, де продуктивність роботи персоналу збільшилася вдвічі завдяки соціальній відповідальності, підвищенню ефективності використання виробничих потужностей і зниження позапланових простоїв.

Розглянемо цю модель за участю двох основних виробництв ПрАТ «Запоріжжябразив» при впровадженні «ощадливого виробництва»:

$$RP = \frac{D}{C} - 1 = \frac{\frac{D}{P}}{\frac{C}{P}} - 1 = \frac{PROD}{RPER} - 1, \quad (5)$$

де RP – рентабельність продукції;

D – дохід;

C – собівартість;

P – чисельність персоналу;

PROD – продуктивність праці;

RPER – собівартість праці.

Припустимо, що:

C (собівартість) = V (загальновиробничим витратам) → мінімум;

P (чисельність персоналу) = P (чисельності загальноцехового персоналу) → мінімум;

PROD (продуктивність праці) = PROD (продуктивності праці загальноцехового персоналу) → максимум;

RPER (собівартість праці) = RPER (собівартості праці загальноцехового персоналу) → мінімум.

Вихідні дані ПрАТ «Запоріжжябразив» для розрахунків модельних показників оцінки впливу загальновиробничих витрат на ефективність основних виробництв представлені у табл. 5.

Таблиця 5

Економічні показники для розрахунку факторної моделі оптимізації загальнопромислових витрат виробництва шліфувальних матеріалів з електрокорунду нормального (ЕКН) та карбіду кремнію (КК) ПрАТ «Запоріжжябразив» за 2017 р.

Показники		ЕКН	КК
дохід, тис. грн	D	622417	374225
собівартість, тис. грн	C	498766	394724
середня з/пл, грн		8124,1	14669,3
загальнопромислові витрати, тис. грн	V	28791,7	13226
витрати на оплату праці загальнопромислового персоналу, тис. грн		4505,2	1911,8
чисельність загальнопромислового персоналу, чол.	P	46	11
продуктивність праці загальнопромислового персоналу, грн на 1 чол.	PROD	194262,5	311854,2
собівартість праці загальнопромислового персоналу, грн на 1 чол.	RPER	51919,3	101483,5
коефіцієнт рентабельності загальнопромислових витрат	RP	2,74	2,07

Примітка: розроблено автором

Таблиця 6

Розрахунок модельних показників оцінки впливу загальнопромислових витрат на ефективність виробництва шліфувальних матеріалів з електрокорунду нормального ПрАТ «Запоріжжябразив»

Індикатори	D, тис. грн	P, чоловік	V, тис. грн	RP	PROD, грн на 1 чол.	RPER, грн на 1 чол.
2017	622417	46	28791,70	2,74	194262,5	51919,3
модель	622417	36	22163,58	4,03	261160,7	51919,3
Абсолютне відхилення, +/-	0	-11	-6628,12	1,29	66898,2	0,0
Відносне відхилення, %	0,0	-23,0	-23,0	47,0	34,4	0,0

Примітка: розроблено автором

Таблиця 7

Розрахунок модельних показників оцінки впливу загальнопромислових витрат на ефективність виробництва шліфувальних матеріалів з карбіду кремнію ПрАТ «Запоріжжябразив»

Індикатори	D, тис. грн	P, чоловік	V, тис. грн	RP	PROD, грн на 1 чол.	RPER, грн на 1 чол.
2017	374225	11	13226,00	2,07	311854,2	101483,5
модель	374225	5	6200,91	5,18	627507,1	101483,5
Абсолютне відхилення, +/-	0	-6	-7025,09	3,11	315652,9	0,0
Відносне відхилення, %	0,0	-53,1	-53,1	150,0	101,2	0,0

Примітка: розроблено автором

Розрахунки модельних показників для двох основних виробництв ПрАТ «Запоріжжябразив» за 2017 р. наведені в табл. 6-7.

Ці показники дозволяють відзначити, що на виробництвах існує потреба у скороченні загальнопромислового персоналу, впровадженні «ощадливого виробництва». Скорочення загальнопромислових витрат за моделями є суттєвим і підтверджує необхідність удосконалення управління витратами за рахунок оптимізації загальнопромислових витрат підприємства. Отже, за модельними значеннями по виробництву шліфувальних матеріалів електрокорунду нормального, при зростанні коефіцієнту рентабельності (на 1,29 %), скорочується чисельність загальнопромислового персоналу на 11 чол., зростає продуктивність цього персоналу на 34,4 %, при цьому загальнопромислові витрати скорочуються на 23 %. Так, для збільшення коефіцієнту рентабельності з 2,07 до 5,18, на виробництві шліфувальних матеріалів карбіду кремнію необхідно скоротити 6 чоловік загальнопромислового персоналу, - продуктивність праці збільшиться на 101 %, при цьому загальнопромислові витрати скоротяться на 53,1 %.

Висновки. Для удосконалення методики формування загальнопромислових витрат було розроблено факторну модель, що дає можливість оцінити ефективність впровадження концепції «ощадливого виробництва» з метою управління витратами на підприємстві в цілому, орієнтувати окремі підрозділи на досягнення фінансових цілей, підвищити ефективність управління собівартістю продукції та в цілому підвищити конкурентоздатність підприємства.

Враховуючи отримані результати дослідження, зауважимо, що ПрАТ «Запоріжжябразив» має резерви до оптимізації загальнопромислових витрат, перспективи до покращення управління витратами, оскільки модельні показники підтверджують надлишковий загальнопромисловий персонал, необхідність до його скорочення в короткостроковому періоді, прийняття стратегічних рішень щодо впровадження «ощадливого виробництва» на підприємстві, що дозволить вжити заходи до більш раціонального використання матеріальних ресурсів, задля покращення функціонування підприємства.

Література

1. Бачевський Б.С., Заблоська І.В., Решетняк О.О. Потенціал і розвиток підприємства: Навч. Пос.-К.: Центр учбової літератури. 2009 -400с
2. Вумек Дж. П., Джонс Д.Т. Бережливое производство. Как избавиться от потерь и добиться процветания вашей компании М. : Альпина Паблишер, 2017.
3. Ємель О. І. Удосконалення бухгалтерського обліку, аналізу накладних витрат на виробництво продукції. Вісник Прикарпатського університету. Серія : Економіка. 2014. №10. С. 241-247.
4. Лебедев В.Г., Дроздова Т.Г., Управление затратами на предприятии: учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. [под общ. ред. Г. А. Краюхина]. СПб: Издательский дом "Бизнес-пресса", 2003. 256 с.
5. Левченко Ю. Г., Шекмар Н. А. Методичні підходи до визначення ефективності господарської діяльності підприємства. Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка №32.С. 130–137.
6. Іванюта О.В., Самчук К.І. Бухгалтерський облік формування загальновиробничих витрат цехів основного виробництва великих промислових підприємств машинобудівної галузі. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 22. С. 54–64
7. Крушельницька О. В. Удосконалення системи управління витратами на підприємствах. Вісник ЖДТУ.2010. № 1.С. 125 – 129.
8. Петренко Я. В. Вдосконалення методології бухгалтерського обліку і розподілу загальновиробничих витрат. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 7. С. 54-57.
9. Подмешальська Ю., Дунда А. Актуальні аспекти обліку загальновиробничих витрат. Схід. 2014. №2. С. 35-40.
10. Сударкіна С. П., Вагнер Я. Е. Аналіз методів удосконалення управління витратами на підприємстві. Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Серія : Технічний прогрес та ефективність виробництва. 2015. № 59. С. 121-124.
11. Тюхтії М.В., Пономаренко О.Г. Загальновиробничі витрати: концептуальні аспекти вітчизняного та зарубіжного досвіду облікового відображення. Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2014. № 3. С. 116–119
12. Череп А.В. Механізм формування накладних витрат промислових підприємств. Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. – Кр. Ріг: Криворізький економічний інститут КНЕУ, 2005. №3. С. 115-117.
13. Череп А.В. Продуктивність праці-як один з факторів зниження витрат на виробництво//Матер. V Міжнар. наук. - практ. конф. «Наука і освіта – 2002». Дніпропетровськ, 2002. Т.17. С.22-23
14. Шмиголь Н. М., Рибалко О. М. Актуальні проблеми та шляхи удосконалення обліку витрат на підприємствах. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. - 2015. № 3. С. 108-114.

References

1. Bachevskij B.Ye., Zabloska I.V., Reshetnyak O.O. Potencial i rozvitok pidpriyemstva: Navch. Pos.-K.: Centr uchbovoyi literaturi. 2009 -400s
2. Vumek Dzh. P., Dzhons D.T. Berezhlivoe proizvodstvo. Kak izbavitsyaot poter i dobitysa procvetaniya vashej kompanii M. : Alpina Publisher, 2017.
3. Yemel O. I. Udoskonalennya buhgalterskogo obliku, analizu nakladnih vitrat na virobniectvo produkciyi. Visnik Prikarpat'skogo universitetu. Seriya : Ekonomika. 2014. №10. S. 241-247.
4. Lebedev V.G., Drozdova T.G. , Upravlenie zatratami na predpriyatii: uchebnoe posobie. 2-e izd., pererab. i dop. [pod obsh. red. G. A. Krayuhina]. SPb: Izdatelskij dom "Biznes-pressa", 2003. 256 s.
5. Levchenko Yu. G., Shekmar N. A. Metodichni pidhodi do viznachennya effektivnosti gosподarskoyi diyalnosti pidpriyemstva. Naukovij visnik Uzhgorod'skogo universitetu : Seriya: Ekonomika №32.S. 130–137.
6. Ivanyuta O.V., Samchuk K.I. Buhgalterskij oblik formuvannya zagalnovirobnichih vitrat cehiv osnovnogo virobniectva velikih promislovih pidpriyemstv mashinobudivnoyi galuzi. Investiciyi: praktika ta dosvid. 2016. № 22. S. 54–64
7. Krushelnicka O. V. Udoskonalennya sistemi upravlinnya vitratami na pidpriyemstvah. Visnik ZhDTU.2010. № 1.S. 125 – 129.
8. Petrenko Ya. V. Vdoskonalennya metodologiyi buhgalterskogo obliku i rozpodilu zagalnovirobnichih vitrat. Investiciyi: praktika ta dosvid. 2013. № 7. S. 54-57.
9. Podmeshalska Yu., Dunda A. Aktualni aspekti obliku zagalnovirobnichih vitrat. Shid. 2014. №2. S. 35-40.
10. Sudarkina S. P., Vagner Ya. E. Analiz metodiv udoskonalennya upravlinnya vitratami na pidpriyemstvi. Visnik Nacionalnogo tehnicnogo universitetu "HPI". Seriya : Tehnicnij progres ta effektivnist virobniectva. 2015. № 59. S. 121-124.
11. Tyuhtij M.V., Ponomarenko O.G. Zagalnovirobnichi vitrati: konceptualni aspekti vitchiznyanogo ta zarubizhnogo dosvidu oblikovogo vidobrazhennya. Visnik Poltavskoyi derzhavnoyi agramoyi akademiyi. 2014. № 3. S. 116–119
12. Cherep A.V. Mehanizm formuvannya nakladnih vitrat promislovih pidpriyemstv. Visnik Krivorizkogo ekonomichnogo institutu KNEU. – Kr. Rig: Krivorizkij ekonomichnij institut KNEU, 2005. №3. S. 115-117.
13. Cherep A.V. Produktivnist praci-yak odin z faktoriv znizhennya vitrat na virobniectva//Mater. V Mizhnar. nauk. - prakt. konf. «Наука і освіта – 2002». Dnipropetrovsk, 2002. T.17. S.22-23
14. Shmigol N. M., Ribalko O. M. Aktualni problemi ta shlyahi udoskonalennya obliku vitrat na pidpriyemstvah. Visnik Zaporizkogo nacionalnogo universitetu. Ekonomichni nauki. - 2015. № 3. S. 108-114.

Надійшла / Paper received: 22.10.2018
Надрукована / Paper Printed : 06.12.2018

УДК 338.242: 332.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-264-6(3)-44-54

ЛОМОНОСОВА О. Е.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Херсонська філія

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ОСНОВНІ НАПРЯМИ

Стаття присвячена визначенню основних напрямів, за якими має здійснюватися аналіз регіональних ринків освітніх послуг, що надаються закладами вищої освіти. До цих напрямів автором віднесені: аналіз операторів ринку освітніх послуг регіональної вищої освіти (конкурентів); аналіз фактичної місткості ринку; аналіз потенційної місткості ринку; аналіз основних сегментів ринку освітніх послуг вищої освіти; аналіз сегменту ринку, представленому випускниками коледжів, технікумів та училищ, які не мають вищої освіти; аналіз ринку за пропонованими закладами вищої освіти спеціальностями й освітніми програмами. Визначені основні спільні риси, що мають регіональні ринки освітніх послуг вищої освіти України, які формувалися в однакових інституційних та соціально-економічних умовах. Встановлені чинники, що зумовлюють відмінності розглядуваних регіональних ринків, які повинні враховуватися при аналізі та трактуванні його результатів. Показано, що при аналізі слід враховувати наявність двох великих секторів розглядуваного ринку. Один з них, репрезентований безпосередньо ринком платних послуг системи вищої освіти, відображає ринкові відносини між продавцями та споживачами освітніх послуг при регулюванні цих відносин державою. Другий є квазіринком, що представлений відносинами надання освітніх послуг за рахунок державного або місцевих бюджетів. Для населення ці послуги є безкоштовними. Обидва сектори тісно пов'язані і впливають один на одного.

Ключові слова: вища освіта, регіональна вища освіта, заклади вищої освіти, ринок освітніх послуг, аналіз галузевих ринків

LOMONOSOVA O.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson Branch

THE PECULIARITIES OF THE ANALYSIS OF THE REGIONAL MARKET FOR EDUCATIONAL SERVICES IN HIGHER EDUCATION IN UKRAINE AND ITS MAIN DIRECTIONS

The article describes the principal areas of the analysis of regional education services markets provided by higher education institutions. These areas are: analysis of regional higher education services market operators (competitors); analysis of actual market capacity; analysis of potential market capacity; analysis of the principal segments of the higher education services market; analysis of the market segment represented by college, technical, and vocational school graduates, who do not have higher education degree; market analysis according to the specialties and educational programs offered by higher education institutions. The article identifies the main common characteristics of the regional higher education services markets in Ukraine, which were formed in the same institutional and socio-economic conditions. The factors determining the differences within the considered regional markets are established. They should be taken into account in the analysis and interpreting its results. It is shown that the presence of two large sectors of the considered market should be taken into account in the analysis. One of them, represented by the market of paid services in higher education, reflects the market relations between sellers and consumers of educational services and these relations are managed by the state. The second one is a quasi-market represented by the provision of education services at the expense of state or local budgets. These services are free of charge. Both sectors are closely linked and influence each other.

Keywords: higher education, regional higher education, higher education institutions, education services market, analysis of industry markets

Постановка проблеми. До одного з найвагоміших чинників, що впливають на діяльність закладів вищої освіти, є особливості ринку освітніх послуг вищої освіти. Без урахування кон'юнктури цього ринку, визначення власного позиціонування на ньому, позиціонування та дій конкурентів, напрямків руху попиту та пропозиції освітніх послуг, уподобань споживачів, рівня і динаміки цін практично неможливо забезпечити не тільки розвиток, а й навіть виживання закладів вищої освіти. Це змушує останніх вдаватися до ретельного аналізу ринку освітніх послуг вищої освіти і у своїй діяльності все у більшому ступені спираючись на його результати, розроблювати стратегії розвитку, ліцензувати нові спеціальності, коригувати поточну діяльність, профорієнтаційну роботу тощо.

Для кращого розуміння сучасного стану, особливостей та тенденцій розвитку цього досить молодого ринку і забезпечення його практичного дослідження необхідно мати відповідний інструментарій. До інструментів вивчення ринку освітніх послуг, передусім, слід віднести аналіз даного ринку, його моніторинг, який надає інформацію для аналізу, прогнозування потреб у фахівцях з вищою освітою, яке є логічним продовженням аналізу, тощо.

Аналіз ринку в системі інструментів дослідження займає центральне місце. Це пояснюється тим, що, по-перше, аналіз, як правило, знаходиться всередині управлінського циклу, і по-друге, саме правильно здійснений аналіз та його висновки надають вирішальну інформацію для прийняття управлінських рішень.

Метою цієї статті є визначення особливостей регіональних ринків освітніх послуг вищої освіти та формування теоретичних положень і практичних рекомендацій із забезпечення їх аналізу.

З метою визначення підходів до аналізу регіональних ринків освітніх послуг вищої освіти слід визначити те загальне й особливе в системах регіональної вищої освіти, що має місце у пострадянській Україні. Виділені чинники, які зумовили визначені особливості. Крім того, будуть охарактеризовані два сектори розгляданого ринку – державний, до якого прийнято відносити заклади вищої освіти державної та комунальної власності, і приватний. Буде показаний зв'язок між ними і вплив, який вони здійснюють один на одного.

Важливим уявляється правильний вибір основних напрямів аналізу регіональних ринків освітніх послуг вищої освіти. Кожний напрям аналізу може розглядатися як окреме дослідження, що має свої самостійні цілі, предмет і завдання. Але найкраще, цільне уявлення про стан ринку, його особливості та тенденції розвитку дає аналіз, який включає усі напрями. Ці напрями тісно пов'язані між собою, доповнюють і пояснюють один одного, забезпечуючи тим самим комплексний аналіз ринку.

Д. Аакер відзначав, що характер і зміст аналізу ринку залежать від конкретної ситуації на ньому [1, с. 122]. Дійсно, увага, яка має приділятися тому чи іншому напрямку аналізу, глибина дослідження, точність отриманих результатів багато в чому визначаються специфікою ринку, його зрілістю, тенденціями розвитку, можливостями практичного сегментування ринку, визначення мотивації клієнтів тощо.

На наш погляд, при аналізі регіонального ринку освітніх послуг вищої освіти, в першу чергу, необхідно зосередитися на таких напрямках: аналіз операторів ринку освітніх послуг регіональної вищої освіти (конкурентів); аналіз фактичної місткості ринку; аналіз потенційної місткості ринку; аналіз основних сегментів ринку освітніх послуг вищої освіти (до них слід віднести надання послуг з навчання студентів за денною, заочною, дуальною та денно-заочною формами навчання та онлайн-освітою); аналіз сегменту ринку, представленому випускниками коледжів, технікумів та училищ, які не мають вищої освіти; аналіз ринку за пропонуваними закладами вищої освіти спеціальностями й освітніми програмами.

Наші пропозиції щодо визначення напрямів аналізу не в останню чергу зумовлені наявністю тієї чи іншої статистичної інформації, необхідної для аналізу. В подальшому аналіз повинний бути розвиненим та поглибленим з урахуванням можливостей отримання додаткової інформації, яку може забезпечити спеціально організований моніторинг регіональної вищої освіти.

Методологічним підґрунтям дослідження слугує діалектичний метод, який розглядає економічні явища та процеси в їх нерозривному взаємозв'язку, взаємозумовленості та постійному розвитку з урахуванням переходу кількісних змін у якісні. Крім того, застосовані системний підхід, конкретно-історичний метод, економіко-статистичні методи, методи та прийоми графічних зображень, якісного і кількісного аналізу, порівняння та ін. Статистична обробка інформації здійснювалася засобами прикладних програмних продуктів MS Office Excel.

Інформаційно-емпіричну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти, що стосуються вищої освіти, статистична інформація Державної служби статистики України, наукові публікації за темою дослідження.

Дослідження виконане на прикладі Херсонської області, яка розташована на півдні України. Це пояснюється тим, що система вищої освіти Херсонщини є типовим представником регіональної вищої освіти України. Її показники протягом двох останніх десятиліть знаходилися на рівні середніх по Україні, а в деякі роки опускалися набагато нижче середніх. Вищій освіті Херсонської області притаманні усі вади і проблеми, які мають регіональні системи вищої освіти України. Це робить її показовою і перспективною з точки зору проведення подальших досліджень і підготовки пропозицій, що можуть бути впровадженими і в інших областях. При цьому аналіз охоплює довготривалий період. Це дає змогу більш повно визначити зміни, що відбулися, та визначити основні чинники, які призвели до трансформацій. Зрозуміло, що при проведенні аналізу самими закладами вищої освіти термін, протягом якого вивчатиметься динаміка показників, буде охоплювати, як правило, лише декілька останніх років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження ринку освітніх послуг вищої освіти не є новими. Безліч наукових праць присвячені дослідженню найрізноманітніших питань і аспектів ринку освітніх послуг, що надаються університетами та коледжами. Зокрема, проблеми утворення та функціонування глобальних та національних ринків розглядаються в роботах С. Маргінсон [2], Г. Вільямс [3], І. Комленович і С. Робертсон [4] тощо. Питання конкуренції на ринках освітніх послуг, що надаються вищою освітою, присвячені наукові праці С. Маргінсон [5], Лєко-Шимич і Штімац [6] тощо. Різні аспекти маркетингових досліджень в сфері вищої освіти розглядаються А. Филип [7], Казановес і Кюстер [8] і т. д.

Проблеми ринку освітніх послуг системи вищої освіти в українській сучасній економічній літературі також представлені досить широко. В них достатньо детально відображені тенденції розвитку ринку освітніх послуг вищої освіти пострадянської України. Досить велику увагу приділили статистичному аналізу розвитку ринку освітніх послуг України, головним чином – динаміці його основних кількісних показників М. Ю. Авксентьев [9], А. В. Горбань і В. О. Шевчук [10], О. А. Карпюк [11], А. О. Малюкіна [12], С. В. Мілевський [13], О. В. Черниш [14] та ін.

Ринки освітніх послуг систем вищої освіти окремих регіонів України досліджувалися набагато рідше (див, наприклад, І. О. Жарська [15], О. Тоцька [16], О. О. Хандій [17], А. Р. Шендер [18], Л. М. Юрчук [19] тощо). Окремі проблеми та питання регіонального ринку Херсонської області розглядалися

у працях А. В. Ломоносова та О. Е. Ломоносової [20; 21; 22; 23]. Але ці та інші дослідження не можна вважати комплексними. Вони є або фрагментарними, або мають локальний характер. У зв'язку з цим і виникає необхідність створення методичних рекомендацій з проведення аналізу регіональних ринків і перш за все – визначення напрямів цього аналізу.

Результати. Загальне і особливе в системах регіональної вищої освіти у пострадянській Україні. Регіональні ринки освітніх послуг вищої освіти мають багато спільного, оскільки формувалися в однакових умовах як невід'ємні складові загального ринку України. Для вітчизняної системи вищої освіти протягом тривалого періоду характерні жорстке державне регулювання і практична відсутність автономії закладів вищої освіти. Це стосується і періоду формування ринку освітніх послуг в Україні. Лише у 2014 році новим законом України «Про вищу освіту» була проголошена досить широка академічна автономія. Але при цьому організаційна, а особливо – фінансова автономія є обмеженою.

Крім того, регіональні заклади вищої освіти тривалий час функціонували в приблизно однакових інституційних та соціально-економічних умовах. Усі вони виконували вимоги законів України, акти Кабінету Міністрів України, накази Міністерства освіти і науки. До 2014 року підготовка фахівців ними здійснювалася за суворо регламентованими переліками спеціальностей. Практично усі заклади вищої освіти однаково скористалися змінами демографічної ситуації у 1995-2007 роках, коли в Україні спостерігалось значне збільшення кількості студентів. Потім, внаслідок демографічної кризи і наступного різкого падіння контингенту студентів, яке відбувається, починаючи з 2008 року, у закладів вищої освіти виникли суттєві труднощі. Усі майже в однаковому ступені відчували і продовжують відчувати суттєві проблеми, зумовлені хронічним недофінансуванням державних закладів вищої освіти протягом декількох десятиріч. Все це надало регіональним ринкам освітніх послуг вищої освіти загальних рис.

Ще однією загальною рисою, що притаманна регіональним ринкам України і яку слід відзначити особливо, оскільки вона має надзвичайно велике значення, є те, що на відміну від інших послуг, для отримання освітніх послуг вищої освіти споживачі обов'язково мають виконати певні попередні умови. Для того, щоб отримувати освітні послуги, недостатньо мати бажання та кошти на їх оплату.

Для вступу на навчання за державні кошти і за кошти фізичних та юридичних осіб необхідно підтвердити певний рівень підготовки, яка підтверджується результатами тестування згідно з вимогами зовнішнього незалежного оцінювання. Це тестування проводиться на державному рівні одночасно для всіх абітурієнтів. За його результатами видаються відповідні сертифікати. Лише в такому випадку абітурієнти здобувають можливість навчатися у закладах вищої освіти. Ще раз підкреслимо, що це стосується і абітурієнтів, які претендують на місця державного замовлення, і тих, хто передбачає або змушений навчатися на платній основі.

Разом з тим, сучасні регіональні ринки освітніх послуг мають суттєві відмінності, які зумовлені дією декількох чинників, зокрема:

- історичними особливостями формування та розвитку системи регіональної вищої освіти та стартовими умовами її входження в ринок;
- особливістю структури регіональної економіки, яка зумовлює відповідний спектр спеціальностей в закладах вищої освіти;
- ступенем розвитку та станом економіки, що формують попит на робочу силу, у тому числі і на фахівців вищої кваліфікації;
- розвиненістю ринку праці та його взаємодією з ринком освітніх послуг вищої освіти, що дає змогу своєчасно реагувати на нові потреби регіональної економіки;
- чисельністю та щільністю населення;
- рівнем добробуту населення, від якого залежить платоспроможний попит на платні освітні послуги закладів вищої освіти;
- віддаленістю регіону від великих міст, а також від великих науково-культурних центрів України, таких як Київ, Харків, Дніпропетровськ, Львів, Одеса;
- відсутністю підготовки фахівців з вищою освітою за певним числом спеціальностей (ринки освітніх послуг вищої освіти великих науково-культурних центрів забезпечують отримання освітніх послуг практично за усіма спеціальностями);
- культурними традиціями тощо.

Сектори ринку платних послуг вищої освіти

При дослідженні ринку освітніх послуг слід враховувати важливий момент. Він полягає в тому, що вища освіта має два сектори – державний, до якого прийнято відносити заклади вищої освіти державної та комунальної власності, і приватний. Заклади вищої освіти обох секторів виходять зі своїми пропозиціями на ринок освітніх послуг вищої освіти. Але у цей час їх позиції нерівноцінні. Переважна більшість абітурієнтів, як правило, намагаються поступати у державні ЗВО, щоб навчатися за державний кошт, отримуючи до того ж стипендію. При цьому необхідно враховувати, що для освітніх послуг характерна наявність альтернативного попиту, що допускає взаємозамінність послуг, а також імпульсного попиту під впливом випадкових обставин. І лише у випадку незарахування на місця державного замовлення, частина абітурієнтів, що мають бажання та в змозі оплатити своє навчання, приймають рішення про навчання за

рахунок фізичних осіб. При цьому, вони, як правило, зараховуються до того ж заклади вищої освіти, до якого вони поступали. Це пояснюється їх первинною орієнтацією на певний заклад вищої освіти та спеціальність, розповсюдженою і небезпідставною громадською думкою про недостатню якість підготовки у приватних навчальних закладах, а також тим, що роботодавці у більшості випадків все ж таки надають перевагу випускникам саме державних університетів та академій.

Таким чином, і приватні, і державні заклади вищої освіти, які формують пропозицію на ринку освітніх послуг вищої освіти, в значній мірі залежать від державного замовлення, яке забезпечується в першу чергу. Тобто попит на платні освітні послуги остаточно формується після закінчення зарахування абітурієнтів на місця державного замовлення. Він залежить від обсягів державного замовлення за кожною спеціальністю у даному році, наявності у приватних ЗВО спеціальностей та освітніх програм, на яких зупинили свій вибір абітурієнти, платоспроможності тієї їх частини, які не були зараховані у державні заклади вищої освіти для навчання за державний кошт.

На наш погляд, це є ще одним аргументом на користь того, щоб підходити до ринку освітніх послуг вищої освіти як до квазіринку. Але, на наш погляд, весь ринок освітніх послуг не слід вважати квазіринком. Доцільніше його розглядати як змішаний ринок, який складається з двох секторів – з ринку платних освітніх послуг і квазіринку.

Ринок платних послуг охоплює ринкові відносини між продавцями та споживачами освітніх послуг при регулюванні цих відносин державою. Він розповсюджується на весь недержавний сектор вищої освіти та державний сектор в тій його частині, яка пов'язана з наданням платних освітніх послуг за кошти фізичних та юридичних осіб. Квазіринок представлений відносинами надання освітніх послуг за рахунок державного або місцевих бюджетів. Це відносини між продавцями (державними закладами вищої освіти), споживачами освітніх послуг (студентами) та держави, яка забезпечує утримання державних закладів вищої освіти (видатки тепло-, електро- та водопостачання, оплата інших послуг, видатки на відрядження, капітальні видатки тощо) та фінансує навчання студентів (споживачів).

За своєю економічною сутністю ці ринки є різними. Але обидва ринки тісно пов'язані між собою. Вони знаходяться у взаємній залежності один від одного і безперервно взаємодіють. Зміни одного зумовлюють неминучий вплив на інший. Тому їх доцільно розглядати в сукупності у нерозривному зв'язку та взаємодії як два сектори загального ринку освітніх послуг.

Оператори ринку освітніх послуг регіональної вищої освіти

Про ринок освітніх послуг зазвичай судять, перш за все, виходячи з кількості закладів вищої освіти, які надають освітні послуги, а також на підставі чисельності студентів та абітурієнтів і обсягу реалізованих послуг на даному ринку. Дослідження регіонального ринку освітніх послуг вищої освіти доцільно розпочинати з визначення усіх операторів ринку. Він має здійснюватися в двох напрямках. По-перше, слід розглядати усі, без виключення, заклади вищої освіти регіону, які надають освітні послуги виходячи на змішаний ринок освітніх послуг, виокремлюючи ті, що працюють на ринку платних освітніх послуг і квазіринку. Це пов'язано з тим, що, як вже зазначалося, в освіті досить розповсюдженим є альтернативний, а також імпульсний попит.

Як приклад, наведена інформація (див. табл. 1) про операторів ринку освітніх послуг Херсонської області. Розглядати слід і заклади вищої освіти регіону, що надають освітні послуги в сфері вищої освіти (університети, академії та інститути), і навчальні заклади, що відносяться до I та II рівнів акредитації (коледжі, технікуми й училища), які готують молодших спеціалістів. Останні не відносяться до операторів ринку освітніх послуг системи вищої освіти, але, як буде показано нижче, мають важливе значення для формування споживчого попиту на цьому ринку.

Другим напрямком дослідження є аналіз ринку освітніх послуг вищої освіти за спеціальностями та освітніми програмами, за якими регіональні заклади вищої освіти регіону здійснює підготовку фахівців. Особлива увага повинна приділятися тим спеціальностям, ліцензію за якими мають два і більше закладів вищої освіти.

Аналіз фактичної місткості ринку.

Найбільш загальна характеристика ринку освітніх послуг вищої освіти може бути дана за допомогою його фактичного розміру, який також називають фактичною місткістю ринка [24, с. 101; 25, с. 38] або реальною [26, с. 81; 54] місткістю ринка. Вона може вимірюватися і в натуральному, і у грошовому вимірі.

На відміну від сфери матеріального виробництва застосування натурального вимірювача при визначенні фактичного розміру ринку освітніх послуг (його реальної місткості) уявляється більш доцільним. Це дає змогу нівелювати вплив цінового чинника на результат і спрощує аналіз динаміки розглядуваних показників. Необхідно також брати до уваги те, що натуральні показники найточніше відображають ситуацію на змішаному ринку послуг вищої освіти, куди виходять майбутні студенти, які навчатимуться і за кошти державного бюджету, і за кошти фізичних та юридичних осіб.

Суттєвою особливістю платних послуг в освіті є велика тривалість циклу їх надання та отримання. Наприклад, при здобутті ступеня бакалавра вона становить чотири роки, а ступеня магістра – рік і чотири місяця або півтора року. У зв'язку з цим, задоволення попиту населення на послуги вищої освіти доцільно вимірювати трьома показниками:

- чисельністю осіб, зарахованих на навчання;
- кількістю студентів, які здобувають вищу освіту;
- числом випускників закладів вищої освіти.

Така висхідна градація, відображаючи поступові зміни якісних властивостей людського інтелектуального капіталу осіб, що навчаються, характеризує ступінь попиту населення на послуги вищої освіти. Так, вступ до закладу вищої освіти означає, що споживач отримав бажаний доступ до послуги, навчання – що споживач продовжує отримувати послугу, а успішне закінчення і одержання диплому – що він вже отримав послугу.

Таблиця 1

**Оператори ринку освітніх послуг вищої освіти та навчальні заклади,
які формують споживчий попит, на початок 2019 року**

Тип навчального закладу	М. Херсон		Міста Херсонської області без м. Херсона		Херсонська область в цілому		
	Державна та комунальна власність	Приватна власність	Державна та комунальна власність	Приватна власність	Державна та комунальна власність	Приватна власність	Разом
Заклади вищої освіти, у тому числі	5	3	-	2	5	5	10
1. Університети	3	1	-	-	3	1	4
2. Академії	2	-	-	-	2	-	2
3. Інститути	-	2	-	2	-	4	4
Навчальні заклади, які готують молодших спеціалістів, у тому числі	6	4	5	-	11	4	15
1. Коледжі	2	4	3	-	5	4	9
2. Технікуми	1	-	1	-	2	-	2
3. Училища	3	-	1	-	4	-	4
Відокремлені структурні підрозділи, у тому числі	3	1	4	1	7	2	9
1. Готують фахівців з вищою освітою	2	1	1	1	3	2	5
2. Готують молодших спеціалістів	1	-	3	-	4	-	4
Усього	14	8	9	3	23	11	34

Джерело: складено автором за матеріалами управління освіти і науки Херсонської обласної адміністрації

Задоволений попит населення на послуги вищої освіти, передусім, характеризує чисельність випускників університетів, академій й інститутів, що здобули вищу освіту. Але для закладів вищої освіти – це вже пройдений етап. Набагато більше значення для них має кількість осіб, зарахованих на навчання, та контингент студентів. Саме ці показники для ЗВО є визначальними для усієї їх діяльності. Від них залежить обсяг навчального навантаження, кількість штатних посад науково-педагогічних працівників, фінансова стійкість не тільки у поточному році, але і в майбутньому. Багато в чому ці показники впливають на імідж закладу вищої освіти, формують його привабливість і тим самим сприяють створенню своєрідного престижного попиту на отримання освітніх послуг саме в даному університеті, академії чи інституті. Тому заклади вищої освіти цікавить не число випускників, хоча і воно має велике значення, у тому числі – для підвищення престижності, а зайнята частка ринку та перспективи його подальшого освоєння.

Фактичний стан ринку освітніх послуг вищої освіти Херсонської області протягом 1995-2018 років характеризують рис. 1 і рис. 2. Наведена інформація може використовуватися як вихідна для моделювання і прогнозування регіонального ринку освітніх послуг вищої освіти. Певною мірою вона також показує готовність регіональних закладів вищої освіти до можливого введення нового порядку фінансування вищої освіти України.

Аналіз потенційної місткості ринку

У порівнянні з аналізом фактичної місткості ринку освітніх послуг вищої освіти більш велике значення для ЗВО мають дослідження його потенційної місткості. Щодо її сутності існують різні думки. На наш погляд, потенційна місткість ринку стосовно ринку освітніх послуг являє собою максимально можливий обсяг послуг, які можуть бути наданими у розглядуваному періоді, за умов, що усі потенційні споживачі орієнтовані на максимальний рівень споживання. Зрозуміло, що на практиці визначення як кількості потенційних споживачів, так і величини максимального рівня споживання є досить проблемним. В літературі зустрічається велика кількість різноманітних пропозицій з даного питання. При цьому під потенційними розуміються покупці, які імовірно бажають і мають змогу отримати послугу, оплативши її.

Потенційній місткості відповідає потенційний ринок послуг вищої освіти, який включає в себе такі сегменти споживачів:

- випускники регіональних шкіл цього року, що отримали сертифікати ЗНО;
- випускники регіональних шкіл минулих років, які отримали або мали сертифікати ЗНО, які відповідають умовам прийому до ЗВО у поточному році;

- випускники регіональних коледжів, технікумів та училищ, які отримали сертифікати ЗНО;
- випускники регіональних коледжів, технікумів та училищ, які отримали дипломи молодших спеціалістів і поступають до ЗНО для навчання зі скороченим терміном;
- особи, що здобувають другу вищу освіту;
- випускники шкіл (цього та минулих років), що приїхали з інших регіонів України і мають сертифікати ЗНО, які дають їм право на зарахування до ЗВО;
- іноземці.

Разом з тим, слід враховувати, що регіональний потенційний ринок обмежується сумою ліцензованих обсягів підготовки фахівців усіх операторів даного ринку.

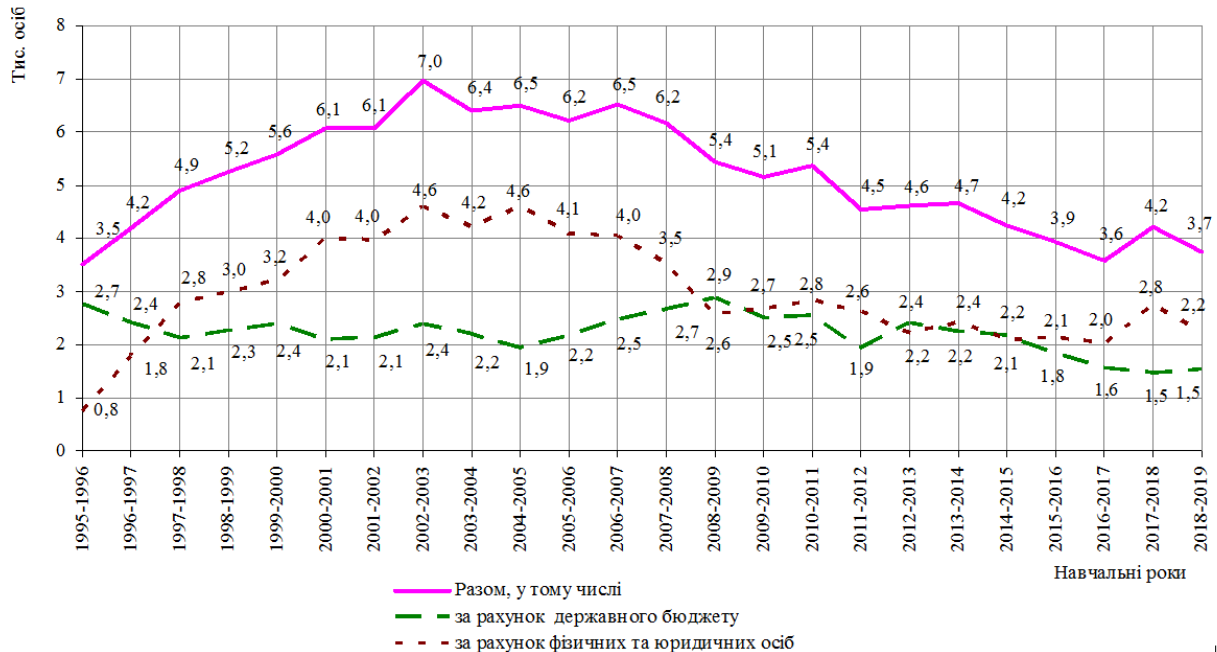

Рис. 1. Прийом студентів до університетів, академій та інститутів Херсонської області у 1995-2018 роках за джерелами фінансування (кількість споживачів, які отримали доступ до платних освітніх послуг)

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

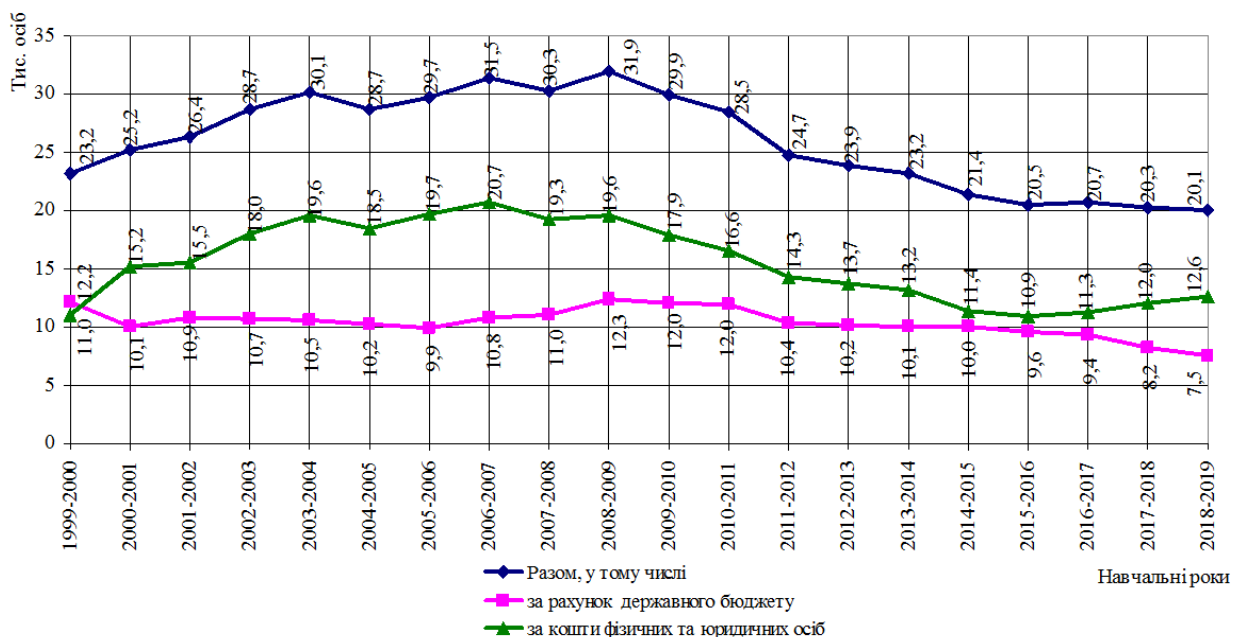

Рис. 2. Чисельність студентів університетів, академій та інститутів Херсонської області у 1995-2018 роках за джерелами фінансування (кількість споживачів, які отримували платні освітні послуги закладів вищої освіти Херсонщини у кожному навчальному році)

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Аналіз основних сегментів ринку освітніх послуг вищої освіти

З метою поглиблення уявлення про фактичний регіональний ринок освітніх послуг вищої освіти аналіз числа споживачів, які отримали доступ до освітніх послуг вищої освіти Херсонщини та кількості тих, що вже отримують їх, доцільно продовжити у напрямку диференціації цих груп споживачів. Важливим питанням є виокремлення у фактичному ринку сегментів денної, заочної та дуальної освіти, онлайн-освіти тощо. Треба відзначити, що виділення таких сегментів ринку у цей час зустрічається достатньо рідко. Разом з тим, різні форми навчання приваблюють різні групи споживачів залежно від того, працюють вони або ні, як відносяться до різниці в оплаті за навчання, чи влаштовують їх полегшені програми і т. д. На рис. 3 і 4 показаний прийом студентів до університетів, академій та інститутів Херсонської області у 1995-2018 роках, а також контингент студентів у ЗВО у цьому ж періоді за формами навчання. Графіки побудовані за даними про вступ студентів на навчання за денною та заочною формами та за інформацією про контингент ЗВО, оскільки навчання за цими формами здійснюється протягом багатьох років. Причому до останнього часу це були практично єдино можливі форми навчання.

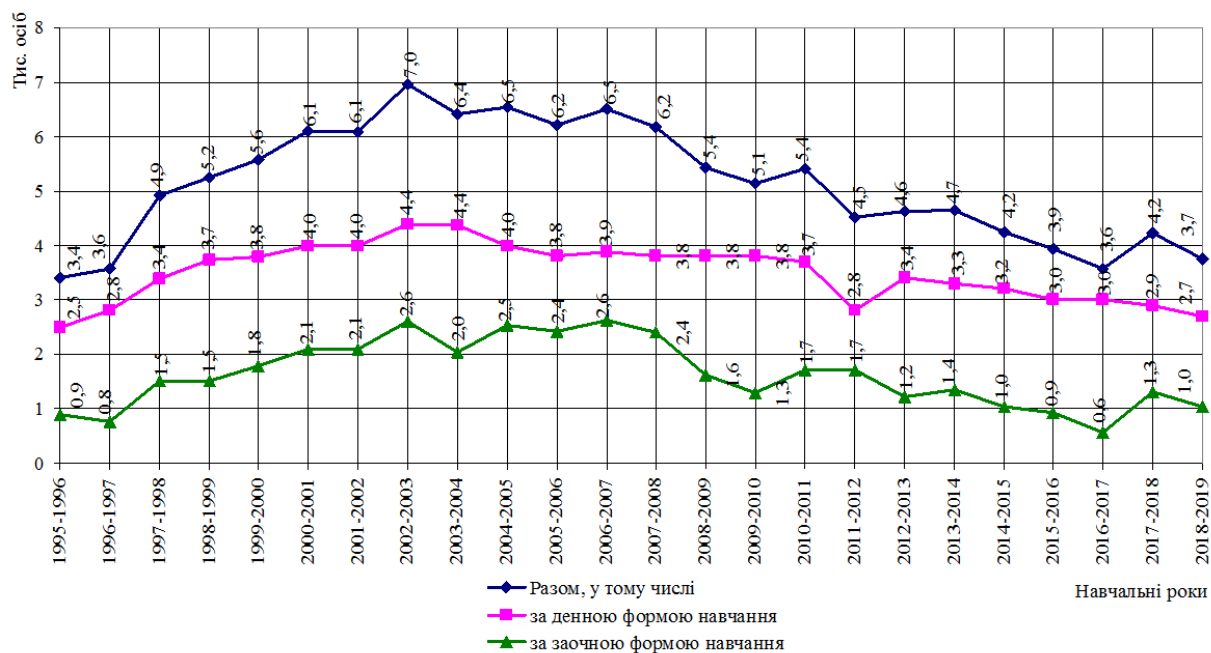

Рис. 3. Прийом студентів до університетів, академій та інститутів Херсонської області у 1995-2018 роках
Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

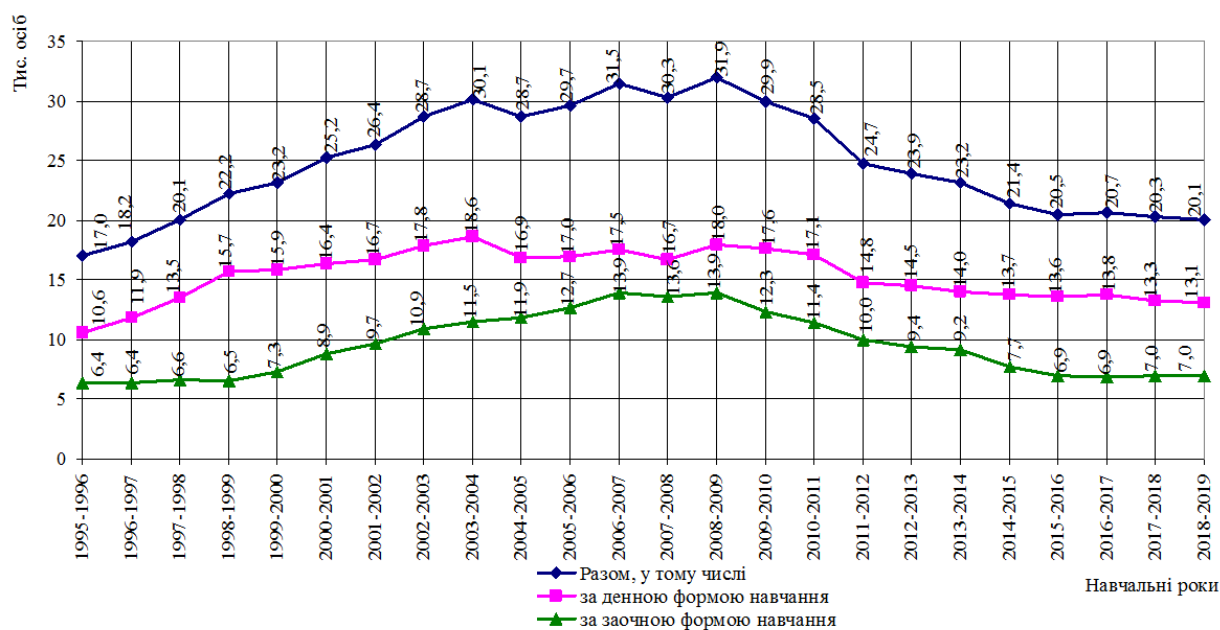

Рис. 4. Чисельність студентів університетів, академій та інститутів Херсонської області у 1995-2018 роках
Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Аналіз сегментів ринку згідно з формами навчання набуває все більше практичне значення у зв'язку з появою дуальної та денно-заочної освіти, онлайн-освіти, які отримують все більше розповсюдження. Виявлення тенденцій у змінах відповідних сегментів ринку освітніх послуг вищої освіти та прогнозування їх подальшого розвитку дає змогу ЗВО своєчасно реагувати на кон'юктурні зміни ринку.

Аналіз сегменту ринку, представленою випускниками коледжів, технікумів та училищ, які не мають вищої освіти.

Переважає більшість публікацій з питань дослідження ринку освітніх послуг вищої освіти має прикладний характер. Дослідження пов'язані, головним чином, з аналізом і прогнозуванням розвитку ринку послуг вищої освіти України та її регіональних ринків.

Разом з тим, на нашу думку, необхідно окремо зупинитися на сегментах ринку, що представлені випускниками регіональних коледжів, технікумів та училищ, які, отримали сертифікати зовнішнього незалежного оцінювання, та які не мають їх, а поступають до закладів вищої освіти для навчання зі скороченим терміном. Дана категорія абітурієнтів в останній час займає досить велику частку серед зарахованих на перший курс. Так, за нашими підрахунками у Херсонській області у 2017 році питома вага випускників коледжів, технікумів та училищ становила 30,1 %, а у 2018 році – 27,3 % від загальної кількості студентів, зарахованих на I курс. Внаслідок цього зростає і їх частка в загальному контингенті студентів ЗНО.

Певна специфіка таких студентів зумовлює необхідність коригування «звичайного» навчального процесу, який відбувається при роботі з випускниками загальноосвітніх шкіл. Тому прогнозування кількості випускників коледжів, технікумів та училищ, які вступатимуть до ЗВО, має значення не тільки для розрахунку потенційної місткості ринку і визначення можливостей ЗВО. Воно також вимагає специфічних методів профорієнтаційної роботи та навчання. Це ставить завдання розробки відповідних форм і методів роботи в ЗВО, які орієнтуються на даний сегмент ринку. Разом з тим, питанням прогнозування цього сегменту в літературі не приділяється належна увага.

Для визначення ролі, яку мають коледжі, технікуми та училища для ринку освітніх послуг вищої освіти, перш за все, необхідно здійснювати аналіз динаміки студентів, які були зараховані на I курс.

Слід зазначити, що до 2014 року ці навчальні заклади разом з університетами, академіями та інститутами вважалися вищими. З 2014 року згідно зі статтею 28 Закону України «Про вищу освіту» до закладів вищої освіти відносяться університети, академії, інститути та коледжі. Причому згідно з цією ж статтею для того, щоб навчальні заклади відповідали статусу коледжу, ліцензований обсяг підготовки здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра в них має становити не менше 30 % загального ліцензованого обсягу. Такі зміни в типах навчальних закладах, що відносяться до вищих, дещо утруднюють аналіз довготривалої динаміки частини показників, але не є принциповими та важкопереборними.

На рис. 5 показана динаміка зарахування в коледжі, технікуми та училища, а також в університети, академії й інститути Херсонської області у 1991-2018 роках. При аналізі, слід мати на увазі, що тут представлені два різні ринки і сегменти споживачів. Перший включає в себе в основному школярів, які ще не здобули повну загальну середню освіту і зараховані до коледжів, технікумів та училищ. До другого відносяться ті, які мають підстави претендувати на вступ до університетів, академій та інститутів. Одночасний розгляд зарахованих до усіх розглядуваних типів навчальних закладів дає можливість отримати уявлення про уподобання молоді і надає інформацію для прогнозування розвитку обох ринків.

Більшу інформацію для аналізу та визначення напрямків практичної довготривалої роботи, спрямованої на формування майбутнього контингенту студентів університетів, академій та інститутів, надає динаміка контингенту коледжів технікумів та училищ (рис. 6).

Сегментація та аналіз ринку за спеціальностями й освітніми програмами, за якими здійснюється підготовка фахівців

Важливим напрямом дослідження регіонального ринку освітніх послуг вищої освіти є його сегментація та аналіз за спеціальностями й освітніми програмами, за якими здійснюється підготовка. Для підвищення ефективності діяльності ЗВО і підготовки спеціалістів, реально потрібних Херсонської області, необхідно здійснювати прогнозування довго-, середньо- і короткотермінових потреб регіону у фахівцях з вищою освітою. Прогнози повинні визначати, фахівці за якими спеціальностями та освітніми програмами будуть необхідні через певний час, рівні вищої освіти за кожною з них і орієнтовну кількість фахівців за кожною спеціальністю та освітньою програмою. Ці прогнози повинні здійснюватися у рамках безперервного регіонального маркетингового моніторингу.

Встановлення спеціальностей, фахівці з яких будуть потрібні підприємствам та організаціям регіону через декілька років, в умовах невизначеності є дуже складним завданням. Тому доцільним, на нашу думку, є підсилення фундаментальної підготовки при одночасному розвитку спеціалізації. Фундаментальна підготовка здійснюється у перші роки навчання, коли ще не дуже зрозуміло, а скоріше – зовсім не зрозуміло, де саме і тим більше, на якій посаді будуть працювати майбутні фахівці. Заклавши міцну основу освіти, фундаментальна підготовка разом зі здатністю до самоосвіти надасть змогу випускникам швидко нарощувати знання в майбутньому, легко адаптуватися до нових потреб ринку праці, при необхідності –

перекваліфікуватися. Взагалі фундаменталізація сприятиме реалізації сучасного принципу освіти «навчання - протягом усього життя».

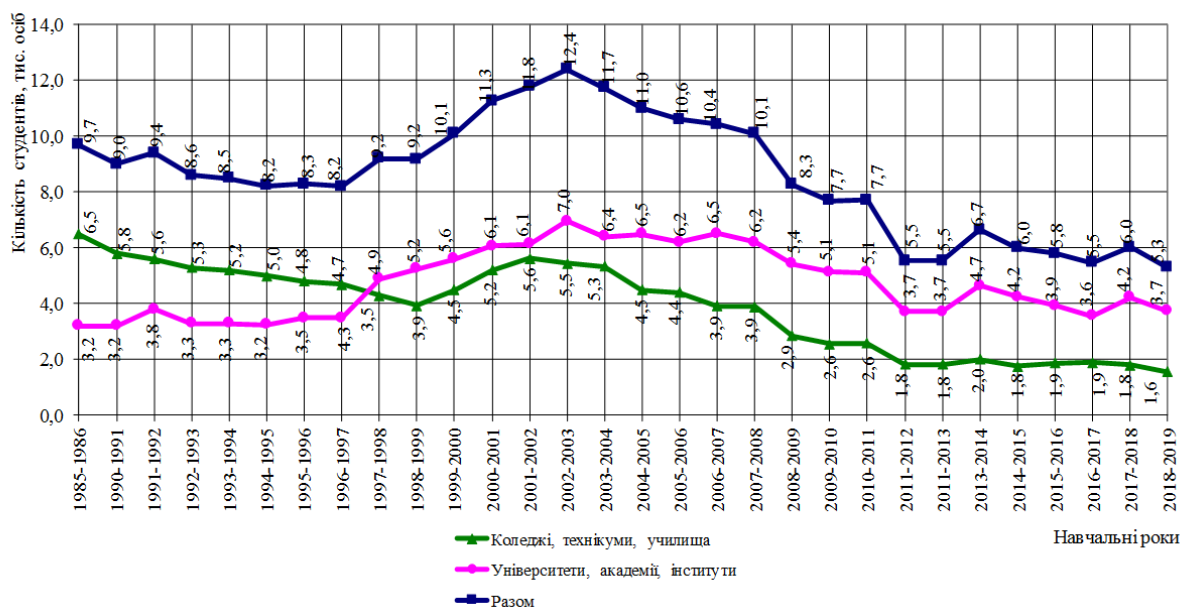

Рис. 5. Кількість осіб, уперше прийнятих на навчання до університетів, академій та інститутів, а також коледжів, технікумів та училищ Херсонської області у 1990-2018 роках

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

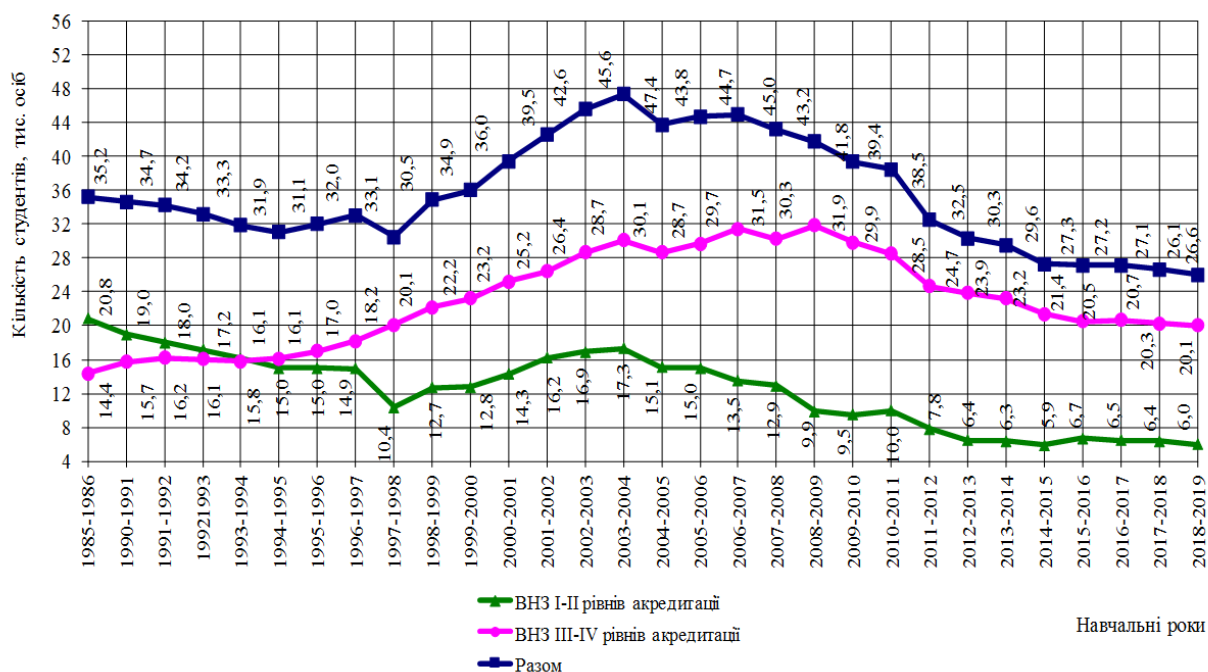

Рис. 6. Чисельність студентів університетів, академій та інститутів, а також коледжів, технікумів та училищ Херсонської області в період з 1990-1991 по 2018-2019 навчальний рік

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Висновки. Становлення ринкових відносин в Україні призвели до появи регіональних ринків освітніх послуг, які надаються закладами вищої освіти. Ці ринки, які формувалися і функціонували протягом тридцяти років в приблизно однакових інституційних та соціально-економічних умовах, мають загальне походження, їм притаманно багато спільних рис. Разом з тим, особливості структури регіональної економіки, ступінь її розвитку, зрілість та стан регіональних ринків праці, чисельність і щільність населення, його платоспроможний попит та інші чинники зумовлюють суттєві відмінності регіональних ринків.

Регіональний ринок освітніх послуг вищої освіти пропонується вважати змішаним, який складається з двох частин – ринку платних освітніх послуг і квазіринку. Ринок платних послуг, представлений

недержавним сектором вищої освіти та державним сектором в тій його частині, яка пов'язана з наданням платних освітніх послуг. Він охоплює ринкові відносини між продавцями та споживачами освітніх послуг при регулюванні цих відносин державою. Квазіринки представлені відносинами надання освітніх послуг населенню безкоштовно, оскільки навчання фінансують державний або місцеві бюджети.

Для своєчасного забезпечення регіональних закладів вищої освіти надійною інформацією про кон'юнктуру, попит, пропозицію на ринку освітніх послуг вищої освіти, стан та тенденції розвитку цього ринку необхідно здійснювати аналіз даного ринку. Оскільки у цей час пропозиції щодо змісту та напрямів відсутні, актуальним є їх визначення.

На нашу думку, основними напрямками аналізу регіонального ринку освітніх послуг вищої освіти є аналіз операторів ринку освітніх послуг регіональної вищої освіти (конкурентів), аналіз фактичної місткості ринку, аналіз потенційної місткості ринку, аналіз основних сегментів ринку освітніх послуг вищої освіти, до яких відносяться сегменти ринку з надання освітніх послуг за денною, заочною, дуальною, та денно-заочною формами, аналіз сегментів ринку, представленому випускниками коледжів, технікумів та училищ, що не мають вищої освіти, аналіз ринку за спеціальностями й освітніми програмами, за якими здійснюється підготовка фахівців.

Здійснення аналізу розглядуваних регіональних ринків за пропонованими напрямками є першим етапом проведення аналізу. Подальший розвиток аналізу може здійснюватися у напрямку вивчення кон'юнктури ринку та його подальшої сегментації, визначення уподобань споживачів та особливостей споживчої поведінки, виявлення руху попиту і пропозиції, аналізу рівня та динаміки цін і цінової політики закладів вищої освіти тощо.

Література

1. Аакер Д. Стратегическое рыночное управление. 7-е изд. / Пер. с англ. под ред. С. Г. Божук. – СПб. : Питер, 2007. – 496 с.
2. Marginson S. Dynamics of National and Global Competition in Higher Education. High Education. – 2006. – № 52. – Pp. 1-39.
3. Williams G. The Higher Education Market in the United Kingdom. Reencuentro. – 2010. – 58, agosto. – Pp. 24-42.
4. Komljenovic J., & Robertson S. L. The dynamics of «marketmaking» in higher education. Journal of Education Policy, – 2016. – № 31 (5). – Pp. 622-636.
5. Marginson S. Competition and Markets in Higher Education: a 'glonacal' analysis. Policy Futures in Education, – 2004). – Volume 2, – Number 2, Pp. 175-244.
6. Leko-Šimić M & Štimac H. Competitiveness in higher education: A need for marketing orientation and service quality. Economics and Sociology. – 2012. – № 5. – Pp. 23- 34.
7. Filip A. A global analysis of the educational market environment. Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 2012. – 46. – Pp. 1552-1556.
8. Casanoves J. & Küster I. Evolution of marketing in higher education: Educational brand capital. Esic Market. – 2017. – 48 (1). – Pp. 103 – 127.
9. Авксентьев М. Ю. Аналіз ринку освітніх послуг в Україні / М. Ю. Авксентьев // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – № 12. – С. 103-110
10. Горбань А. В., Шевчук В. О. Аналіз ринку вищої освіти в Україні за 2000-2013 роки / В. О. Шевчук, А. В. Горбань // Science and Education a New Dimension: Humanities and Social Science. – Budapest, 2013. – Vol. 6. – P. 98 – 103.
11. Карпюк О. А. Аналіз та оцінка рівня розвитку ринку освітніх послуг в Україні / О. А. Карпюк // Вісник ЖДТУ : Економічні науки. – 2009. – № 3 (49), – С. 74-78.
12. Малюкіна А. О. Аналіз ринку освітніх послуг в Україні / А. О. Малюкіна // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Випуск 2. – С. 617-620 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/125.pdf>.
13. Мілевський С. В. Аналіз ринку освітніх послуг в Україні / С. В. Мілевський // Науковий вісник Херсонського державного університету, – 2014). – Вип. 8 (3), – С. 34-39.
14. Черниш О. В. Аналіз сучасних тенденцій розвитку ринку освітніх послуг в Україні / О. В. Черниш // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Спецвипуск : Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України. – 2016. – С. 114-121.
15. Жарська І. О., Неткова В. М. Сучасний стан і тенденції ринку освітніх послуг в Україні: статистичні оцінки / І. О. Жарська, В. М. Неткова // Статистика України. – 2014. – № 2. – С. 45-51.
16. Тоцька О. Аналіз кон'юнктури ринку освітніх послуг міста Луцька з підготовки бакалаврів для сфери бізнесу. Стан та перспективи інноваційно-інвестиційного розвитку міста Луцька : зб. наук. пр. за матеріалами наук.-практ. конф. Луцьк, 2012. С. 36–41.
17. Хандій О. О. Дослідження особливостей ринку освітніх послуг вищих навчальних закладів / О. О. Хандій // Економіка та держава. – 2015. – № 4. – С. 44-47.
18. Шендер А. Р. Оцінювання регіональних ринків освітніх послуг у сфері вищої освіти в умовах активного впливу зовнішнього середовища / А. Р. Шендер Регіональна економіка. – 2013. – № 3. С. 199-210.
19. Юрчук Л. М. Механізм формування регіонального ринку освітніх послуг. Публічне адміністрування: теорія та практика / Л. М. Юрчук. – 2011. – Вип. 1 (5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11ylmgor.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11ylmgor.pdf).
20. Ломоносов А. В., Савченко (Ломоносова) О. Е. Тенденції розвитку регіональної технічної освіти та їх вплив на менеджмент у вищих навчальних закладах / А. В. Ломоносов, О. Е. Савченко (Ломоносова) // Вестник Херсонского государственного технического университета. – 2001. – № 2 (11). – С. 160-164.
21. Ломоносов А. В., Ломоносова О. Е. Аналіз розвитку вищої освіти Херсонської області (вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації) : зб. мат. наук.-практ. Конф. «Прогнозування соціально-економічного розвитку Херсонської області». – 2003. – 199–201.
22. Ломоносов А. В., Ломоносова О. Е. Проблеми розвитку людського інтелектуального капіталу Херсонщини / А. В. Ломоносов, О. Е. Ломоносова // Таврійський науковий вісник. – 2008. – Вип. 57. – С. 147 – 152.
23. Ломоносов А. В., Ломоносова О. Е. Аналіз динаміки кількості студентів і чисельності науково-педагогічних працівників у Херсонській області / А. В. Ломоносов, О. Е. Ломоносова // Таврійський науковий вісник. – 2010. – Вип. 69. – С. 328 – 341.
24. Зайчук Т. О. Теоретичні аспекти визначення ринкового потенціалу і таргетингу вітчизняними підприємствами / Т. О. Зайчук // Маркетинг і менеджмент інновацій. - 2012. - № 1. - С. 96-104.

25. Примак Т.О. Маркетинг. Навч. посіб. — К.: МАУП, 2004. — 228 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://readbookz.net/book/146/4106.html>.
26. Швиданенко Г. О., Дмитренко А. І. Бізнес-діагностика підприємства : навч. посіб. / Г. О. Швиданенко, А. І. Дмитренко. — К. : КНЕУ, 2013. — 448 С.
27. Траченко Л. А. Особливості функціонування рекреаційно-туристичного ринку в Україні / Л. А. Траченко // Розвиток українського туризму як засіб подолання кризових наслідків: мат. 6-ої Міжрегіон. Наук.-практ. Конф. МАУП. — Одеса, 2010. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2375>.

References:

- Aaker D. Strategisches Marketing. 7-e izd. / Per. s angl. pod red. S. G. Bozhuk. — SPb. : Piter, 2007. — 496 s.
2. Marginson S. Dynamics of National and Global Competition in Higher Education. High Education. — 2006. — № 52. — Pp. 1-39.
3. Williams G. The Higher Education Market in the United Kingdom. Reencuentro. — 2010. — 58, agosto. — Pp. 24-42.
4. Komljenovic J., & Robertson S. L. The dynamics of «marketmaking» in higher education. Journal of Education Policy, — 2016. — № 31 (5). — Pp. 622-636.
5. Marginson S. Competition and Markets in Higher Education: a 'glocal' analysis. Policy Futures in Education, — 2004). — Volume 2, — Number 2, Pp. 175-244.
6. Leko-Šimić M & Štimac H. Competitiveness in higher education: A need for marketing orientation and service quality. Economics and Sociology. — 2012. — № 5. — Pp. 23- 34.
7. Filip A. A global analysis of the educational market environment. Procedia – Social and Behavioral Sciences. — 2012. — 46. — Pp. 1552-1556.
8. Casanoves J. & Küster I. Evolution of marketing in higher education: Educational brand capital. Esic Market. — 2017. — 48 (1). — Pp. 103 – 127.
9. Avksientiev M. Yu. Analiz rynku osvitnikh posluh v Ukraini / M. Yu. Avksientiev // Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini. — 2014. — № 12. — S. 103-110
10. Horban A. V., Shevchuk V. O. Analiz rynku vyshchoi osvity v Ukraini za 2000-2013 roky / V. O. Shevchuk, A. V. Horban // Science and Education a New Dimension: Humanities and Social Science. — Budapest, 2013. — Vol. 6. — R. 98 – 103.
11. Karpiuk O. A. Analiz ta otsinka rivniza rozvytku rynku osvitnikh posluh v Ukraini / O. A. Karpiuk // Visnyk ZhDTU : Ekonomichni nauky. — 2009. — № 3 (49), —S. 74-78.
12. Maliukina A. O. Analiz rynku osvitnikh posluh v Ukraini / A. O. Maliukina // Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. — 2014. — Vypusk 2. — S. 617-620 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/125.pdf>.
13. Milevskiy S. V. Analiz rynku osvitnikh posluh v Ukraini / S. V. Milevskiy // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu, — 2014. — Vyp. 8 (3), — S. 34-39.
14. Chernysh O. V. Analiz suchasnykh tendentsii rozvytku rynku osvitnikh posluh v Ukraini / O. V. Chernysh // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu. Spetsvypusk : Efektyvnist orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu innovatsiinoho rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy. — 2016. — S. 114-121.
15. Zharska I. O., Netkova V. M. Suchasnyi stan i tendentsii rynku osvitnikh posluh v Ukraini: statystychni otsinky / I. O. Zharska, V. M. Netkova // Statystyka Ukrainy. — 2014. — № 2. — S. 45-51.
16. Totska O. Analiz koniunktury rynku osvitnikh posluh mista Lutska z pidhotovky bakalavriv dlia sfery biznesu. Stan ta perspektyvy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku mista Lutska : zb. nauk. pr. za materialamy nauk.-prakt. konf. Lutsk, 2012. S. 36-41.
17. Khandii O. O. Doslidzhennia osoblyvosti rynku osvitnikh posluh vyshchykh navchalnykh zakladiv / O. O. Khandii // Ekonomika ta derzhava. — 2015. — № 4. — S. 44-47.
18. Shender A. R. Otsiniuvannya rehionalnykh rynkiv osvitnikh posluh u sferi vyshchoi osvity v umovakh aktyvnoho vplyvu zovnishnoho seredovyshcha / A. R. Shender Rehionalna ekonomika. — 2013. — № 3. S. 199-210.
19. Yurchuk L. M. Mekhanizm formuvannya rehionalnoho rynku osvitnikh posluh. Publichne administruvannya: teoriia ta praktyka / L. M. Yurchuk. — 2011. — Vyp. 1 (5) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : [www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11ylmrop.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11ylmrop.pdf).
20. Lomonosov A. V., Savchenko (Lomonosova) O. E. Tendentsii rozvytku rehionalnoi tekhnichnoi osvity ta yikh vplyv na menedzhment u vyshchykh navchalnykh zakladakh / A. V. Lomonosov, O. E. Savchenko (Lomonosova) // Vestnyk Khersonskoho hosudarstvennoho tekhnicheskoho unyversyteta. — 2001. — № 2 (11). — S. 160-164.
21. Lomonosov A. V., Lomonosova O. E. Analiz rozvytku vyshchoi osvity Khersonskoi oblasti (vyshchi navchalni zaklady III-IV rivniva akredytatsii) : zb. mat. nauk-prakt. Konf. «Prohnozuvannya sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Khersonskoi oblasti». — 2003. — 199-201.
22. Lomonosov A. V., Lomonosova O. E. Problemy rozvytku liudskoho intelektualnoho kapitalu Khersonshchyny / A. V. Lomonosov, O. E. Lomonosova // Tavriiskiy naukovyi visnyk. — 2008. — Vyp. 57. — S. 147 – 152.
23. Lomonosov A. V., Lomonosova O. E. Analiz dynamiky kilkosti studentiv i chyselnosti naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv u Khersonskii oblasti / A. V. Lomonosov, O. E. Lomonosova // Tavriiskiy naukovyi visnyk. — 2010. — Vyp. 69. — S. 328 – 341.
24. Zaichuk T. O. Teoretychni aspekty vyznachennia rynkovoho potentsialu i tarhetynhu vitchyznianymy pidpriemstvamy / T. O. Zaichuk // Marketynh i menedzhment innovatsii. - 2012. - № 1. - S. 96-104.
25. Prymak T.O. Marketynh. Navch. posib. — K.: MAUP, 2004. — 228 s. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <https://readbookz.net/book/146/4106.html>.
26. Shvydanenko H. O., Dmytrenko A. I. Biznes-diahnostyka pidpriemstva : navch. posib. / H. O. Shvydanenko, A. I. Dmytrenko. — K. : KNEU, 2013. — 448 S.
27. Trachenko L. A. Osoblyvosti funktsionuvannya rekreatsiino-turystychnoho rynku v Ukraini / L. A. Trachenko // Rozvytok ukrainskoho turizmu yak zasib podolannya kryzovykh naslidkiv: mat. 6-oi Mizhrehion. Nauk.-prakt. Konf. MAUP. — Odessa, 2010. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2375>.

Надійшла / Paper received: 19.10.2018
Надрукована / Paper Printed : 06.12.2018

УДК 338.242

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-264-6(3)-55-59

ДУДЯК Н. В.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

У статті висвітлено концептуальні засади формування державної аграрної політики на основі системного підходу. Розроблено концептуальні основи створення концепції збалансованого землекористування. Визначено складові формування конкурентоспроможності продукції агропромислового комплексу України. Обґрунтовані принципи досягнення збалансованого землекористування в Україні. Запропоновано алгоритм дій, який є послідовністю дій щодо основних завдань Концепції переходу до збалансованого землекористування і запроваджені компоненти регулювання державної земельної політики.

Ключові слова: державна земельна політика, ефективність виробництва, землекористування, принципи, аграрний сектор, меліоровані землі.

DUDIYAK N.

Kherson state agrarian university, Ukraine

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF FORMATION OF THE STATE LAND POLICY IN THE CONTEXT OF REFORMING THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY

Ukraine has every opportunity to develop the agricultural sector and turn it into a highly efficient sector of the economy. Agricultural production plays a significant role in the country's economy, where up to 12% of gross value added is created. More than 30% of all state exports are provided at the expense of agri-food products. Much of Ukraine's territory is in areas of unstable and insufficient moisture, and food and resource provision largely depends on the efficiency of land reclamation. But under the influence of irrational agricultural land use - land bears a load in the process of which there are negative changes in their condition and violation of land stability. Ways of development of the agro-industrial sector of Ukraine envisage balanced and interconnected structural restructuring of all its branches. There is a need to develop the concept of balanced land use, which would be focused on rational land use, contributed to accelerating the pace of economic development and at the same time ensuring food security of the country as a whole.

The article highlights the conceptual foundations of the formation of state agricultural policy based on a systematic approach. Conceptual bases of creation of the concept of balanced land use are developed. The components of the formation of the competitiveness of the products of the agro-industrial complex of Ukraine are determined. The principles of achieving balanced land use in Ukraine are substantiated. An algorithm of actions is proposed, which is a sequence of actions on the main tasks of the Concept of transition to balanced land use and components of regulation of the state land policy are introduced.

Keywords: public landed policy, efficiency of production, land-tenure, principles, agrarian sector, reclaimed earths.

Постановка проблеми. Для розвитку аграрного сектору та перетворення його у високоефективну сферу економіки, в Україні є всі можливості. Аграрне виробництво відіграє помітну роль в економіці країни, де створюється до 12% валової доданої вартості. За рахунок агропродовольчої продукції забезпечується понад 30% всього експорту держави.

Значна частина територій України знаходиться в зонах нестійкого й недостатнього зволоження, а продовольче та ресурсне забезпечення, значною мірою, залежить від ефективності використання меліорованих земель. Але ж під впливом нераціонального сільськогосподарського землекористування - земельні угіддя несуть навантаження в процесі яких відбуваються негативні зміни їх стану та порушення стійкості земель. Шляхи розвитку агропромислового сектору України передбачають збалансовані та взаємозв'язані структурні перебудови усіх його галузей.

Виникає необхідність розробки концепції збалансованого землекористування, яка була б зорієнтована на раціональне землекористування, сприяла прискорення темпів економічного розвитку й одночасне забезпечення продовольчої безпеки країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичну і методологічну цінність для розробки концептуального підходу сільськогосподарського землекористування та забезпечення формування державної земельної політики в контексті реформування аграрного сектору економіки внесли вітчизняні та зарубіжні вчені: В. Голян, Дж. Грір В. Горлачук, Ш. Ібагуллін, І. Кириленко, М. Малік, М. Ромашенко, А. Сохнич, П. Саблук, А. Третяк, М. Трейсі та багато інших.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Однак на сьогоднішній день відсутній концептуальний підхід щодо досягнення збалансованого землекористування в Україні, а питання забезпечення збалансованого землекористування в аграрному секторі економіки продовжують бути актуальними. Наслідком нераціонального землекористування та нерегульованої господарської діяльності на

території меліорованих земель є негативні зміни їх стану і, як наслідок, зниження ефективності сільськогосподарського виробництва на них.

Постановка завдання. Метою статті є наукове-обґрунтування концептуальних засад формування державної земельної політики в контексті реформування аграрного сектору економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існуючі сільськогосподарські технології, які застосовуються в сучасному аграрному виробництві не повною мірою відповідають вимогам раціонального землекористування, не завжди сприяють відтворенню та збереженню ґрунту, поліпшенню існуючого стану земельних ресурсів. Тобто існуюче землекористування зумовлює великі як екологічні, так і економічні втрати [2].

На сьогоднішній день нормативно-правовими актами, що визначають управління земельними ресурсами є Земельний кодекс України (2001 р.); Закони «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.), «Про меліорацію земель» (2000 р.), «Про охорону земель», (2003), Закон України «Про ратифікацію Європейської ландшафтної конвенції» (2005 р.), «Концепція Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства на період до 2020 року» (2009 р.). Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» (2017 р.).

На сьогоднішній день меліоровані землі є стратегічним резервом продовольчої безпеки нашої країни. За природною зволоженістю дві третини території України перебувають у несприятливих для аграрного виробництва кліматичних умовах. Меліоровані землі займають лише 14 % загальної площі сільськогосподарських угідь, а забезпечують виробництво 20 % сільськогосподарської продукції [4].

Значна частина меліорованих земель втратила природну чистоту, порушена їх здатність до самоочищення, самовідновлення та саморегуляції. Відмічається втрата врожаю та зниження прибутку сільськогосподарських товаровиробників в наслідок погіршення стану та інтенсивного використання земельних ресурсів.

Основною метою Концепції переходу до збалансованого землекористування має бути створення сприятливих умов функціонування агропромислового комплексу країни при найбільш повному використанні природно-ресурсного потенціалу в зоні зрошення та осушення, що буде сприяти підвищенню продуктивності сільськогосподарського виробництва для забезпечення населення країни якісним продовольством і поліпшення соціальної ситуації на селі, включаючи збереження існуючих і створення нових робочих місць.

Для забезпечення реалізації мети Концепції необхідно конкретні цілі щодо забезпечення населення країни якісним вітчизняним продовольством, створення умов для стійкого розвитку меліорованих втрата врожаю та зниження прибутку сільськогосподарських товаровиробників і гідних умов життя сільського населення та підвищення конкурентоспроможності продукції агропромислового комплексу за рахунок:

- поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки на меліорованих землях;
- удосконалення системи інтегральної оцінки господарської діяльності на меліорованих землях;
- удосконалення регіональної політики, зменшення негативного впливу антропогенного навантаження на меліоровані землі;
- підвищення рівня громадської свідомості з питань охорони і відтворення меліорованих земель;
- забезпечення збалансованого землекористування.

Розробка концепції державної земельної політики базується на основі концептуального підходу та принципах його реалізації щодо забезпечення раціонального землекористування.

Досягнення цього можливо на основі ключових принципів формування концептуального підходу регулювання господарської діяльності при формуванні рівності трьох складових розвитку держави (економічної, екологічної, соціальної), що зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку, врахування можливих наслідків під час прийняття економічних рішень.

Головними принципами досягнення збалансованого землекористування на меліорованих землях є:

- принцип системності, розглядає меліоровані землі як систему, яка сприймає вплив зовнішніх факторів і реакцію на них внутрішніх факторів в процесі господарської діяльності;
- принцип раціональності, який забезпечує науково-обґрунтоване використання природних ресурсів в межах меліорованих землях;
- принцип збалансованості, забезпечує використання і розміщення компонентів державної земельної політики на основі балансу між екологічними, економічними, соціальними можливостями.

Для забезпечення раціонального землекористування в межах меліорованих земель запроваджуються допоміжні принципи такі як: відновлення, інноваційності, цілісності, комплексності, адекватності дій, економічної доцільності, еволюції, регіональний, превентивності, адаптивності, регламентації, ландшафтних кордонів, сумісності, оптимальності, еволюції.

Реалізація цих принципів дозволить забезпечити:

- гармонізацію співіснування людини і природи;
- реалізацію права на справедливе задоволення потреб і рівність можливостей розвитку нинішнього і майбутнього поколінь;
- невід'ємність державної земельної політики в процесі регулювання впливу господарської діяльності на земельні ресурси.

Реалізація створеної Концепції переходу до збалансованого землекористування в умовах меліорованих земель буде залежати від правильного науково-обґрунтованого алгоритму функціонування існуючих природних комплексів, визначення режимів землекористування до прийняття управлінських рішень з оптимізації структури та врегулювання можливих конфліктів між землекористувачами.

Концептуальний підхід який включає систему обґрунтованих принципів є методологічною базою для розробки «Концепції переходу до збалансованого землекористування в умовах меліорованих земель». Реалізація Концепції здійснюється на основі розробленого алгоритму дій, який є послідовністю дій для досягнення основної мети Концепції і здійснюється на основі встановлених основних завдань Концепції і запроваджені компонентів державної земельної політики:

1). Удосконалення регуляторної політики в аграрній сфері за напрямками:

- регулювання земельних відносин – використання мораторію, який блокує дію інших інструментів державного регулювання економіки

- бюджетного та державного програмування процедурних суперечностей при затвердженні та реалізації державних програм, що узгоджуються безпосередньо з концепцією;

- агросстрахування – звернути увагу на можливість отримання компенсації у разі настання страхового випадку;

- правового регулювання – недотримання визначених у законодавстві строків запровадження інструментів, невикористання можливостей, що надає членство України в міжнародних сертифікаційних інституціях.

2) Удосконалення системи землекористування і збереження якості ґрунтів за рахунок:

- поступового доведення до науково обґрунтованих нормативів співвідношення між орними, меліорованими, залуженими та залісеними площами для кожної ландшафтно-кліматичної зони;

- зниження рівня розораності сільськогосподарських угідь до екологічно прийнятої норми (45—50%) з наступним цільовим використанням вивільнених земель в інтересах суспільства (пасовища, високопродуктивні лісові насадження тощо),

- введення в у господарське використання меліорованих земель, які тривалий час не використовувались;

- розширення масштабів рекультивації деградованих, забруднених, підтоплених і затоплених меліорованих земель;

- доведення до науково обґрунтованого співвідношення екологічно допустимі межі кількості зрошуваних земель в структурі земель в залежності від дефіциту вологи (від 15% до 20% - у сухій, напівсухий і дуже сухій зоні; від 10% до 15% - у посушливій та напівпосушливій зоні; до 10% - в інших зонах).

- для запобігання підтоплення меліорованих земель та підвищення рівня ґрунтових вод фільтраційні втрати зі зрошувальної мережі не повинні перевищувати (10% від евапотранспірації для степової зони; 15% - для сухостепу; 20-25% - для напівпустелі).

- обґрунтування допустимих меж антропогенного навантаження і зміни стану меліорованих агроландшафтних систем в різних ґрунтово-кліматичних зонах;

- розробку методів оцінки еколого-економічної ефективності комплексних меліорацій і систем ландшафтно-адаптивного землекористування, економічний механізм управління родючістю ґрунтів;

- розробку зрошувальних систем нового покоління, що включають нові способи і техніку зрошення, замкнуті і напівзамкнуті системи зрошення з використанням максимально очищених колекторно-дренажних і стічних вод;

- розробку систем експлуатації меліоративних систем і споруд різних форм власності, що забезпечують безпеку гідротехнічних споруд;

2). Отримання високих врожаїв сільськогосподарських культур безпечних для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища на меліорованих землях, що передбачає:

- забезпечення екологічно допустимого сільськогосподарського навантаження на ґрунтовий покрив;

- проведення оцінки та послідовне зниження екологічних ризиків для здоров'я людини;

- розробку біотехнологій для заміни органічних та мінеральних добрив, що забезпечують виробництво екологічно чистої продукції;

- упровадження системи екологічного маркування товарів і продуктів харчування;

3). Підвищення якості поверхневих і підземних вод, що здійснюватиметься шляхом:

- підвищення якості води на засадах басейнового та інтегрованого управління водними ресурсами та задоволення потреб населення у високоякісній питній воді;

- значного підвищення ефективності виконання комплексних програм з упровадження нових технологій у сільському господарстві;

- підвищення ефективності технологій очищення та поліпшення якості стічних вод для повторного їх використання на меліорованих землях,

- зменшення та контроль за якісним складом скидів у водойми, висококонцентрованих стічних вод;

- зниження рівня забруднення водних ресурсів унаслідок використання мінеральних добрив, гербіцидів, пестицидів, хімічних засобів захисту рослин;

- удосконалення контролю та спостереження за цілісністю розподільної мережі, зменшення втрат води у таких мережах;

4). Забезпечення екологічної безпеки, усунення збільшення антропогенного навантаження на меліоровані землі та на навколишнє природне середовище в цілому зумовленого економічним зростанням, що здійснюватиметься шляхом:

- переходу на інтегровану оцінку стану меліорованих земель за екологічними, економічними та соціальними показниками;

- забезпечення стимулювання сільськогосподарських виробників до застосування безпечних ресурсо- та енергозберігаючих технологій;

- підвищення ролі інструментів для забезпечення регулювання антропогенного навантаження на меліоровані землі;

- стимулювання виробників до запровадження системи екологічного менеджменту з метою зменшення негативного впливу;

- забезпечення повного знешкодження (видалення) непридатних та заборонених хімічних засобів захисту рослин, що накопичилися на території України, у тому числі за рахунок проведення тендерних процедур щодо залучення іноземних компаній для знешкодження зазначених засобів чи вивезення їх за межі держави;

5). Підвищення громадської свідомості з питань охорони меліорованих земель, що здійснюватиметься шляхом:

- формування інформаційного простору з питань збереження меліорованих земель економічних систем, проведення державної політики та забезпечення сталого розвитку;

- створення державної системи інформування населення про стан меліорованих земель та заходи щодо їх поліпшення;

- створення бази геоінформаційних даних про стан меліорованих земель;

- залучення землекористувачів (орендарів) до участі у розв'язанні проблем меліорованих земель економічних систем,

- започаткування на національних каналах радіо і телебачення регулярних програм з питань охорони, відтворення, екологічно збалансованого розвитку меліорованих земель економічних систем;

- сприяння впровадженню системи безперервної освіти та освіти в інтересах екологічно збалансованого розвитку для всіх вікових та професійних категорій населення;

- розроблення інформаційної системи підтримки прийняття управлінських рішень, що стосуються стану навколишнього природного середовища та розв'язання нагальних проблем у цій сфері;

6). Удосконалення системи інтегрованого екологічного управління меліорованими землями шляхом введення екологічної складової до програм розвитку сільськогосподарського сектору, передбачає:

- розроблення методології визначення ступеня екологічного ризику для меліорованих земель,

- упровадження новітніх наукових досягнень галузі управління, енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів;

- удосконалення економічного механізму з метою стимулювання впровадження безпечних, ресурсозберігаючих технологій,

- широке застосування аудиту, інжинірингу та моніторингу для ефективного управління;

- удосконалення державної системи моніторингу меліорованих земель, ведення земельного кадастру та землеустрою;

- налагодження ефективного контролю з метою управління антропогенним навантаженням;

- упровадження ефективних інструментів забезпечення стійкості земель з боку морально-етичного впливу та підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня працівників державного управління;

Висновки. Державна земельна політика в контексті реформування аграрного сектору економіки повинна бути зорієнтована таким чином, щоб в основу Концепції збалансованого землекористування було покладено принципи сталого розвитку «екологія-економіка-соціум», що дасть можливість забезпечити:

- бюджетного та державного програмування процедурних суперечностей при затвердженні та реалізації державних програм, що узгоджуються безпосередньо з концепцією;

- стабілізувати та поліпшити стан меліорованих земель до процесу самовідтворення, саморегулювання та безпечного для життєдіяльності населення;

- усунути прямий зв'язок між економічним зростанням та погіршенням стану меліорованими землями;

- упровадити дієву систему інформування населення з питань управління меліорованими землями, державної політики та забезпечення сталого розвитку держави.

Проведений аналіз свідчить, що в Україні існує проблема продовольчої небезпеки. На сьогоднішній день необхідна переорієнтація зусиль з формування державної політики на її практичне проведення, удосконалення і наближення законодавства України до європейських норм і правил. Забезпечити стійкий розвиток економіки і продовольчу безпеку в Україні є неможливим без системи механізму державної підтримки та відродження стану земельних ресурсів.

Література

1. Герасимчук З.В. Інституціональне забезпечення сталого розвитку регіону: Монографія. - Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. – 420 с.
2. Яремко Ю.І., Дудяк Н.В. Концептуальний підхід та еколого-економічні принципи сільськогосподарського землекористування меліорованих земель // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. Науково-виробничий журнал № 1 - Київ, 2015 – С. 74 – 80.
3. Третяк А.М. Наукові основи економіки землекористування та землевпорядкування / А.М. Третяк, В.М. Другак. – К. : ЦЗРУ, 2013. – 337 с.
4. Третяк А.М. Проект. Концептуальні засади розвитку сільськогосподарського землекористування сільських територій / А.М. Третяк – К.: Національна академія аграрних наук України, 2014. – 23 с.
5. Горлачук В.В. Еколого-економічні проблеми раціонального землекористування Західної України / В.В. Горлачук – Львів: Вища школа, 1996. – 210 с.
6. Концепція Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства на період до 2020 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 р. № 1029-р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
7. Красовська Ю.В. Механізм відновлення ефективного аграрного використання осушених земель / Ю.В. Красовська // Відтворення господарського комплексу регіону: методологія, механізми, інструментарій: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Чернівці, 2007. – С. 287-295.

References

1. Gerasimchuk Z. Institutional support for sustainable development of the region: Monograph. - Lutsk: RVV LNTU, 2011. - 420 p.
2. Yaremko Y., Dudyak N. Conceptual approach and ecological and economic principles of agricultural land use of reclaimed lands // Land management, cadastre and land monitoring. Scientific and production journal № 1 - Kyiv, 2015 - P. 74 - 80.
3. Tretyak A Scientific bases of economy of land use and land management / Tretyak A another. - K., 2013. - 337 p.
4. Tretyak A. Project. Conceptual principles of agricultural land use development in rural areas / A. Tretyak - Kyiv: National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, 2014. - 23 p.
5. Gorlachuk V. Ecological and economic problems of rational land use of Western Ukraine / V. Gorlachuk – Lviv: Higher School, 1996. – 210 p.
6. Concept of the National Target Program for water management development for the period until 2020. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 03.09.2009 No 1029-p. - [Electronic resource]. - Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua>
7. Krasovska Y. Mechanism of restoration of effective agricultural use of drained lands / Y. Krasovska // Reproduction of the economic complex of the region: methodology, mechanisms, tools: materials of the International Scientific and Practical Conference. Chernivtsi, 2007. – P. 287-295.

Надійшла / Paper received: 03.11.2018
Надрукована / Paper Printed : 06.12.2018

Повні вимоги до оформлення рукопису
<http://journals.khnu.km.ua/vestnik/support.htm>
За зміст повідомлень редакція відповідальності не несе

Підп. до друку 29.11.2020. Ум. друк. арк. 19,55. Обл.-вид. арк. 18,96
Формат 30x42/4, папір офсетний. Друк різнографією.
Наклад 100, зам. №

Тиражування здійснено з оригінал-макету, виготовленого
редакцією журналу “Вісник Хмельницького національного університету”

Редакційно-видавничий центр Хмельницького національного університету
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1, тел. (0382) 72-83-63
